

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**BAŞARISIZ DEVLETLERDE AŞIRILIKÇI HAREKETLER:
SOMALİ VE AFGANİSTAN ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Armağan ARDOĞA

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**BAŞARISIZ DEVLETLERDE AŞIRILIKÇI HAREKETLER:
SOMALİ VE AFGANİSTAN ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Armağan ARDOĞA

**Danışman
Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU**

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI**

**BAŞARISIZ DEVLETLERDE AŞIRILIKÇI HAREKETLER:
SOMALİ VE AFGANİSTAN ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1 - Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU**
- 2 - Doç. Dr. İrşat SARIALİOĞLU**
- 3 - Doç. Dr. Özge ÖZKOÇ**

Tez Savunma Tarihi

17.07.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU danışmanlığında hazırladığım “**BAŞARISIZ DEVLETLERDE AŞIRILIKÇI HAREKETLER: SOMALİ VE AFGANİSTAN ÖRNEKLERİ (Ankara 2025)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

25.07.2025
Armağan ARDOĞA

Yokluğunda dahi bana güç veren babama...

TEŞEKKÜR

Her şeyden önce, beni koşulsuz destekleyen annem Safiye Neşe Ardoğa, babam Osman Nedim Ardoğa, eşim Gamze Ardoğa, ağabeyim Mehmet Kemal Ardoğa ve eşi Bahar N. Can Ardoğa'ya teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Her ne kadar tezimin tamamlandığını görmeye ömrü yetmese de, babamın desteğini her an yanımda hissettim, ruhu şad olsun.

Değerli tavsiyelerinden çokça faydalandığım danışman hocam Doç. Dr. Atay Akdevelioğlu'na teşekkürü borç biliyorum.

Deren Şensöz, Alper Karaalp, Nurbanu Altunhan Aslan, Ece Adıgüzel, Yağmur Buket Peker ve Esra Bakoğlu'na çok değer verdiğim arkadaşlıkları nedeniyle teşekkür ediyorum. Tavsiyeleriyle süreç boyunca desteğini esirgemeyen arkadaşım Ahmet Doğan'a kıymetli katkıları nedeniyle ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu vesileyle, verdikleri mücadelenin önemini bu tezin yazım aşamasında çok daha iyi anladığım Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve silah arkadaşlarına sonsuz minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Son olarak, yıllardır savaş ve yokluğun pençesinde yaşayan Somali ve Afgan halklarının en kısa zamanda barış ve refaha kavuşmalarını diliyorum.

İÇİNDEKİLER

İTHAF	i
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
I. Devlet tanımı	6
A. Fransız Devrimi Öncesi.....	6
B. Fransız Devrimi ve Sonrası	10
II. Başarısız Devlet	13
III. Radikalizm, Aşırılıkçılık ve Terörizm	19
IV. Devlet Başarısızlığı ve Aşırılıkçılık İlişkisi.....	27
İKİNCİ BÖLÜM: KÜLTÜREL VE TARİHSEL ARKA PLAN.....	31
I. Somali.....	31
A. Kültürel Arka Plan	31
B. Tarihsel Arka Plan.....	33
C. Eş-Şebab.....	46
II. Afganistan.....	50
A. Kültürel Arka Plan	50
B. Tarihsel Arka Plan.....	51

C. Taliban.....	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOMALİ VE AFGANİSTAN’DA AŞIRILIKÇI HAREKETLERİN ZEMİN KAZANMASINI SAĞLAYAN UNSURLAR	60
I. Yolsuzluk.....	60
A. Eğitim	61
B. Adalet	63
C. Güvenlik.....	64
II. Yoksulluk.....	67
III. İstikrarsızlık	72
SONUÇ.....	81
EKLER	89
I. HARİTALAR.....	89
II. TABLOLAR	93
KAYNAKÇA	97
ÖZET	113
ABSTRACT	114

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AfB	Afrika Birliği
AIAI	İslami Birlik/ <i>Al Itihad Al Islami</i>
AMISOM	Afrika Birliği Somali Misyonu/ <i>African Union Mission in Somalia</i>
ANDSF	Afganistan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçleri/ <i>Afghan National Defense and Security Forces</i>
ARPCT	Barışın Sağlanması ve Terörle Mücadele İttifakı/ <i>Alliance for the Restoration of Peace and Counter Terrorism</i>
ATMIS	Afrika Birliği Somali Geçiş Misyonu/ <i>African Union Transition Mission in Somalia</i>
AUSSOM	Afrika Birliği Somali Destek Misyonu/ <i>African Union Support Mission in Somalia</i>
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı/ <i>Central Intelligence Agency</i>
ISAF	Uluslararası Güvenlik Destek Misyonu/ <i>International Security Assistance Mission</i>
ISI	Servislerarası İstihbarat/ <i>Inter Services Intelligence</i>
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü/ <i>North Atlantic Treaty Organization</i>
NCC	Ulusal İstişare Konseyi/ <i>National Consultative Council</i>
PDPA	Afganistan Demokratik Halk Partisi/ <i>People's Democratic Party of Afghanistan</i>
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SNM	Somali Ulusal Hareketi/ <i>Somali National Movement</i>

SSDF	Somali Demokratik Kurtuluş Cephesi/ <i>Somali Democratic Salvation Front</i>
SPM	Somali Vatansever Hareketi/ <i>Somali Patriotic Movement</i>
SNA	Somali Ulusal Ordusu/ <i>Somali National Army</i>
TNG	Ulusal Geçiş Hükümeti/ <i>Transitional National Government</i>
TFG	Federal Geçiş Hükümet/ <i>Transitional Federal Government</i>
USC	Birleşik Somali Kongresi/ <i>United Somali Congress</i>
UNOSOM	Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu / <i>United Nations Operation in Somalia</i>
UNITAF	Birleşik Görev Gücü/ <i>Unified Task Force</i>
UCI	İslam Mahkemeleri Birliği/ <i>Union of Islamic Courts</i>
WSLF	Batı Somali Özgürlük Cephesi/ <i>Western Somalia Liberation Front</i>

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Uluslararası İlişkiler literatürüne yeni bir kavram dahil olmuştur: Başarısız devlet. Normal bir devletten beklenen fonksiyonları yerine getiremeyen bu devletler, en temel belediye hizmetlerinden güvenlik meselelerine kadar birçok konuda yetersiz kalmışlardır. Bu yetersizliklerin neden olduğu krizler milyonlarca insanı etkilediği gibi, bölgesel güvenlik ve istikrarı da tehdit etmiştir.

Bu yeni fenomen ilk başlarda salt insani bir mesele olarak görülmüştür. Uluslararası toplum, devlet başarısızlığının neden olduğu kıtlık, hastalık ve diğer afetlerden etkilenenlere yardım etmek amacıyla uluslararası müdahaleler ve kampanyalar düzenlemiş, yaşanan mağduriyetler geçici çözümlerle de olsa giderilmeye çalışılmıştır.

Ancak 11 Eylül saldırıları, başarısız devlete bakışın değişmesine neden olmuştur. Yaklaşık 200 yıldır kendi topraklarında savaş görmeyen ABD'nin bir terör örgütü tarafından kendi evinde vurulması, güvenliğe ilişkin yeni yaklaşımlar doğmasına yol açmıştır. Bir terör örgütünün, devlet başarısızlığından istifadeyle uluslararası terör saldırısı gerçekleştirmesi beklenmeyen bir gelişme teşkil etmiş, o döneme kadar başarısız devletlerin yarattığı güvenlik sorunlarının belli sınırlar dahilinde kalacağı varsayımı değişime uğramıştır.

Bu çerçevede, devlet başarısızlığının bir uluslararası güvenlik meselesi olarak ele alınmaya başlamasıyla, Somali ve Afganistan gibi başarısız devletler de uluslararası gündemde daha çok yer bulmuştur.

Çok farklı coğrafyalarda bulunmalarına rağmen Somali ve Afganistan'ın yakın tarihleri, benzer siyasi ve sosyal koşullarla şekillendirilmiştir. Trajik şekilde, yıllarca iç çatışma ve savaflara maruz kalan her iki ülkede de merkezi hükümetler tarihsel olarak hep zayıf kalmış, devlet otoritesi belli merkezlerin ötesine geçememiştir. Bu durumun hem nedeni hem de sonucu olarak, güçlü ulus altı kimlikler arasındaki fay hatları merkezi hükümetleri zayıflatan iç çatışmaları körüklemiştir. Bu iç savaş ortamında Somali'de Eş-Şebab ile Afganistan'da Taliban'ın ortaya çıkmasıyla, anılan ülkelerdeki çatışma ve istikrarsızlık ortamı farklı bir noktaya evrilmiştir.

Güvenlik alanında yapılan kaydadeğer yatırımlara ve uluslararası desteğe rağmen, Somali ve Afganistan'ın, Eş-Şebab ve Taliban ile mücadelede başarı sağlayamadığı görülmektedir. Kökleri 1990'larda filizlenen İslam Mahkemeleri'ne kadar giden Eş-Şebab, Etiyopya'nın Somali'yi işgal ettiği 2006 yılından itibaren, işgalci olarak görülen güçlere karşı direnişin sembolü haline gelmiştir. İslami ve zaman zaman milliyetçi bir söylem benimseyen Eş-Şebab, 2011'den itibaren yaşadığı gerilemeye rağmen, kısa sürede toparlanmayı ve ülke topraklarının önemli bölümü üzerinde hakimiyet kurmayı başarmıştır. Federal Hükümete verilen uluslararası desteğe rağmen, Eş-Şebab bugün Somali'nin milli güvenliğine yönelik en büyük tehdit olmayı sürdürmektedir.

SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından yaşanan iç savaş ortamında ortaya çıkan Taliban ise, çatışma ve yolsuzluktan bunalan Afgan halkı nezdinde kısa sürede zemin kazanmayı başarmış ve 1996 yılına gelindiğinde Kabil'i ele geçirmiştir. ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgalinin ardından gücünü büyük oranda yitiren Taliban, Pakistan'da bulunduğu güvenli liman sayesinde hayatta kalmayı başarmıştır.

Zamanla Afganistan içinde tekrar organize olmayı başaran Taliban, Merkezi Hükümete karşı silaha sarılmış ve 2021 yılına gelindiğinde, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin akabinde Kabil'i ele geçirerek İslam Emirliği'ni ilan etmiştir.

Eğitim, teçhizat, lojistik gibi birçok konuda merkezi hükümetlerle kıyaslanması mümkün olmayan Taliban'ın, merkezi hükümetlere bağlı düzenli ordu karşısındaki zaferi büyük şaşkınlığa neden olmuştur. Bu durum, aşırılıkçı örgütlerin devlet karşısındaki başarılarının kaynağını tekrar gündeme getirmiştir.

Esasen, sahadaki duruma bakıldığında, Taliban'ın kendi gücünden ziyade, merkezi hükümetin güçsüzlüğünden istifade ettiği görülmektedir. Bir başarısız devlet olarak Afganistan'ın zayıflıkları, Taliban gibi aşırılıkçı örgütlerin filizlenebileceği uygun ortamı yaratmıştır. Nitekim, güçlü bir hükümetin yokluğunda, Taliban kırsalda kurduğu paralel yapılarla, halkın sempatisini kazanmayı başarmış, ayrıca kendisini yeniden yaratacak kaynaklara ulaşabilmiştir. Dolayısıyla Eş-Şebab ve Taliban'ın başarılarının kaynağı, anılan örgütlerin gücünde değil, birer başarısız devlet olan Somali ile Afganistan'daki merkezi hükümetlerin zayıflığında aranmalıdır.¹

Bu çerçevede, başarısız devletler ile terörizm arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların konumuz itibariyle geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır. Yoksulluk ile siyasi şiddet arasında bağ kuran Gurr, algılanan göreceli yoksulluğun bireyi saldırganlığa yönelttiğini, bu saldırganlığın da isyan, terörizm gibi yöntemlerle siyasi şiddet olarak ortaya çıkabildiğini öne sürer (Gurr, 2016, s. 9). Howard başarısız devletlerdeki yoksulluğun, bireyleri siyasi ve ekonomik kaynakları siyasi şiddet yoluyla

¹Taliban'ın 15 Ağustos 2021 tarihinde Kabil'i ele geçirerek fiilen Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne son vermesi nedeniyle, Afganistan Merkezi Hükümeti ifadesi bu tezde, 15 Ağustos 2021 tarihine kadar görev yapan hükümetleri tanımlamak için kullanılacaktır.

elde etmeye yönelttiğini savunurken (Howard, 2014), Coggins ise devlet başarısızlığının, türüne göre, yerel veya uluslararası terörizme yol açabileceğini vurgular (Coggins, 2015).

Doğrudan veya dolaylı olarak, başarısız devlet ile terörizm ilişkisine odaklanan ve başarısız devletlerin siyasi şiddet için uygun koşulları sağladığını öne süren bu argümanlar, Eş-Şebab ve Taliban'ın yükselişleri hakkında verimli bir bağlam sağlamaktadır. Her ne kadar bu tezde Eş-Şebab ve Taliban için *terörist* yerine *aşırılıkçı* kavramına başvurulsa da siyasi şiddetin bir boyutu olduğu gerekçesiyle, sözkonusu argümanların aşırılıkçı örgütler için de geçerli olduğu varsayılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, tezin temel sorunsalı, aşırılıkçı örgütlerin ortaya çıkışı ile başarısız devlet arasındaki bağlantının ne olduğudur. Bu sorunsala dair, Birinci Bölüm'de ayrıntılı biçimde sunulacak olan literatür taraması sonucunda tezin temel varsayımı da, başarısız devletlerin yarattığı ortamın aşırılıkçılığa yol açtığıdır. Varsayım, Somali ve Afganistan örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak sınanacaktır. Başarısız devlet deneyimi yaşayan ve bu nedenle de yolsuzluk, yoksulluk ve istikrarsızlığın hâkim olduğu bu iki ülkede, Eş-Şebab ve Taliban'ın zemin kazanmasını bu unsurların sağladığı, tezin varsayımının doğal uzantısıdır.

Konunun, Somali/Afganistan ve Eş-Şebab/Taliban örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınması, Afganistan örneğinin nasıl sonuçlandığı dikkate alındığında, başta Somali olmak üzere, başarısız devletlerdeki aşırılıkçı örgütlerle mücadeleye katkı sağlayacaktır.

Somali ve Afganistan hakkında kaleme alınan kitap ve makalelerin yanı sıra, düşünce kuruluşlarınca hazırlanan raporlar da bu tezde yararlanılan başlıca kaynakları teşkil etmektedir. Öne sürülen argümanları güncel gelişmelerle desteklemek üzere basında yer alan haberlere de yer verilmiş, ayrıca yazarın Afganistan ve Somali'deki görevleri sırasında edindiği tecrübelerden de istifade edilmiştir.

Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Kavramsal çerçeveye odaklanan ilk bölümde, öncelikle *devlet ve başarısız devlete* ilişkin literatürdeki tartışmalara yer verilecek, bilahare radikalizm, aşırılıkçılık ve terörizm kavramlarına ilişkin tartışmalardan bahisle, Eş-Şebab ve Taliban'ı akademik olarak en isabetli şekilde tanımlayacak kavram araştırılacaktır. Ardından devlet başarısızlığı ile terörizm arasındaki bağlantı ele alınacaktır.

İkinci bölümde, kültürel ve tarihsel çerçeve sunulacaktır. Somali ve Afganistan'ın ilkçağlardan günümüze kadar olan tarihleri ile kültürel yapıları hakkında bilgi verilerek, bu ülkelerdeki devlet başarısızlığının temelleri izah edilecektir. Devamında, Eş-Şebab ve Taliban, ortaya çıktıkları tarihsel dönem çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, devlet başarısızlığı ile terörizm arasındaki bağlantı, Somali ve Afganistan örnekleri üzerinden ele alınacaktır. Eş-Şebab ve Taliban'ın, birer başarısız devlet olan Somali ve Afganistan'daki merkezi hükümetlerin hangi zayıflıklarından nasıl faydalandıkları çeşitli boyutlarıyla ve karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu çerçevede, Somali ve Afganistan'daki yolsuzluk, yoksulluk ve istikrarsızlıkların, anılan örgütlerce suistimal edilen unsurlar olduğu öne sürülecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. Devlet tanımı

Başarısız Devlet tanımını ele almadan önce, *Devlet* olgusunun ne olduğu üzerinde kısaca durulması gerekmektedir.

A. Fransız Devrimi Öncesi

İlk ortaya çıkışı, milattan önce yaklaşık 10.000'lere tarihlenen Tarım Devrimi'ne kadar uzanan devlet, günümüzdeki halini çeşitli evrimler geçirerek almıştır. Bu evrim süreci boyunca devlet, çeşitli düşünürlerce, yapı ve boyut olarak farklı birimler olarak, çeşitli isimler altında tartışılmıştır. Nitekim, eski Yunan'da *Polis* olarak ele alınan devlet, Roma'da *kamusal şey* anlamına gelen *Res Publica* (Ağaoğulları, 2015, s. 181) ifadesiyle karşılık bulmuş, Orta Çağ'ın İtalyan şehir devletleri için *Civitas*, monarşiler için ise *Regnum* ifadeleri kullanılmıştır (Kapani, 2015, s. 48). Farklı terimlerle tanımlanmış olsa da devletin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve temel işlevleri tarih boyunca filozofların sıklıkla üzerinde durduğu bir konu olmuştur.

İlkçağ filozoflarından Platon'a göre, devletin ortaya çıkma sebebi, her biri farklı yeteneklere sahip, ancak hiçbiri tek başına yeterli olmayan insanların hayatta kalabilmek için iş bölümü yapma ihtiyacıdır. Bir ihtiyaçtan ortaya çıkması nedeniyle devlet, yapay değil, doğal bir olgudur. Platon tasarladığı *İdeal Devlette*, üç temel meslek grubu olan yöneticiler, koruyucular ve üreticiler arasında bir iş bölümü öngörür. Bu katı sınıflandırma içinde her grubun üzerine düşeni yapmasıyla, devlet bir bütün olarak ortaya çıkar. Herkesin bu katı sınıflandırma içinde görev yapması beklendiği için, ideal devlette demokrasiye yer yoktur. İdeal devletin bozulmasını da ele alan Platon,

toplumun iç uyumunun bozulması, iş bölümüne uyulmaması, sınıf mücadelesi ve yöneticiler arasındaki uyumun ortadan kalkması olmak üzere, devletin bozulmasına neden olan dört etkenin bulunduğunu öne sürer. Dolayısıyla, *iyi yurttaşın* olduğu yerde *iyi devlet* ortaya çıkacağı gibi, *iyi yurttaş* da ancak *iyi devletin* varlığında sözkonusu olabilir. Platon için bu ideal devletin pratikte hayata geçirilip geçirilememesinin bir önemi yoktur. Bu ideal devlet, esasen bir rehber niteliğindedir (Ağaoğulları, 2015, s. 98-100).

Roma döneminin önde gelen devlet adamı ve düşünürlerinden olan Marcus Tullius Ciceroda Platon'a benzer şekilde, devletin kökenini insan doğasında arar. İnsanların bir araya gelmesinin nedeni, toplumsal yaşama yatkınlıklarıdır. Ancak, devleti salt insan topluluğunun ötesine geçiren şey, bu insan topluluğunun ortak çıkarlarının yanı sıra, hukuksal bağlar temelinde bir araya gelmiş olmasıdır. Esasen halk ile devlet özdeşdir ve devletin (dolayısıyla halkın) varlığı için bir hükümetin tesisi şarttır. Böylesi bir devletin temel amacı da vatandaşların mutluluğu ve iyiliğidir (Ağaoğulları & Köker, 1991, s. 45-46).

Hıristiyanlığın yayılmasıyla beraber devletin kökeni insanda değil, Tanrı'da aranmaya başlamıştır. Aziz Pavlus'la birlikte, niteliği ne olursa olsun, otoritesini Tanrı'dan aldığı için, devlete itaat dini bir zorunluluk haline gelir (Ağaoğulları, 2015, s. 214). Devleti, insan ihtiyacı veya yatkınlığının bir sonucu olarak değil, doğru yoldan sapan insanlara Tanrı'nın müdahalesinin bir neticesi olarak elen alan Augustinusçu düşünce, dünyevi pozitif yasanın geçerli olduğu *Yeryüzü Devleti* ile ebedi yasanın geçerli olduğu *Tanrı Devleti* arasında bir ayrıma gider (Ağaoğulları, 2015, s. 210-220). Doğal olarak, üzerlerinde Tanrı ve Papa'nın iradesini tanıyan kralların otoritesi de mutlak değildir (Heywood, 2004, s. 90).

Orta Çağ'ın önemli bir bölümünde devam eden ve meşruiyetini Tanrı'dan alan devlet anlayışı, Niccolo Machiavelli ile son bulmuştur. Görüşleri İtalyan birliği hayaliyle şekillenen Machiavelli, siyasal iktidara ilişkin dünyevi bir açıklama getirir ve bu anlamda Orta Çağ'ın skolastik felsefesinden kopuşu temsil eder (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 3). Kötülüğün insanın doğasına içkin bir özellik olmaktan ziyade, hayatta kalma gayesinin bir sonucu olduğunu vurgulayan düşünür, devlet eylemlerinin ahlaki ölçütlerle değerlendirilemeyeceğini, bir eylemin meşruluğunun, araçlarından bağımsız olarak, ancak başarısı ölçüsünde söz konusu olabileceğini kaydeder. Bu başarıyı mümkün kılacak olan şey *detalîh* anlamına gelen *fortuna* ile beraber, *fortunaya* yön verme kabiliyetini ifade eden *virtuedür* (Ağaoğulları, 2015, s. 327-332).

Machiavelli'nin açtığı yolda ilerleyerek devleti laik ve hukuki çerçevede ele alan Jean Bodin, devletin güç, doğruluk, adalet ve ortak çığara dayandığını öne sürer. İlk tanımlaması Bodin tarafından yapılan egemenlik, *bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla sınırlanmayan en üstün iktidardır* (Kapani, 2015, s. 65). Bodin'e göre modern devletin egemenliğinin mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilemez niteliği, kendisini önceki siyasal yapılardan ayırmaktadır (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 4-6). Her ne kadar kendi yasalarıyla bağlı olmasa da egemenin, Tanrı veya doğal yasalarla çizilmiş sınırları bulunmaktadır (Heywood, 2004, s. 90).

Sözleşmecî Düşünürler olarak bilinen Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau ise, devlet otoritesine saygının kaynağını ele alırlar. *Toplum Sözleşmesi* kavramı, vatandaşların, ancak bir egemen gücün sağlayabileceği faydalar karşılığında, kendi aralarında veya devletle vardıkları uzlaşmayı ifade etmekte olup, esasen kökenleri Platon'a kadar uzanmaktadır. *Kriton* isimli eserinde Platon, idama

mahkûm edilmesine rağmen, Atinalı olma ayrıcalığı karşılığında hayatı pahasına Atina yasalarına sadık kalan ve hapisshaneden kaçmayı reddeden Sokrates'i anlatır (Heywood, 2004, s. 198).

Hobbes, devletin olmadığı doğa durumunun yarattığı güvensizlik ortamının, insanları güvenliklerini sağlamak için aralarında bir sözleşme akdetmeye yönelttiğini, insanların bu sözleşmenin uygulanabilmesi için güçlerini tek bir makama devretmeleriyle de devletin yani *Leviathan*'ın ortaya çıktığını ileri sürer. Hobbes'a göre, devlet bu sözleşmenin bir parçası değildir. Egemenin yaratılmasına katılarak onun fiillerinin de sorumlusu olan uyrukların egemenden şikâyet etme hakkı yoktur (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 9).

Locke ise, biri toplumu oluşturan bireylerin güvenlikleri için özgürlüklerini kısmen feda etmelerine, diğeri ise devletin vatandaşlarının hakkını korumakla yetkilendirilmesine ilişkin iki sözleşmeden bahseder. Dolayısıyla, Locke'a göre devlete olan bağlılık koşulsuz değildir ve devletin sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlıdır (Heywood, 2004, s. 199). Dolayısıyla sözleşmeye aykırı davranarak sınırlarını aşan devlete karşı direnme hakkı olduğunu ortaya koyan Locke, devleti sınırlayacak bir mekanizma olarak da *kuvvetler ayrılığı* ilkesini tasarlar (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 12).

Doğa halini esasen bir barış ve mutluluk hali olarak tanımlayan Rousseau, ancak mülkiyet icat edildikten sonra toplum içinde çatışmaların başladığına dikkat çeker. Rousseau, insanların bu çatışma durumuna son vermek ve can ile mal güvenliklerini temin etmek üzere, tüm haklarını bir *genel iradeye* devretmelerini öngören bir sözleşmeyle devleti oluşturduklarını kaydeder. Egemenliği, bireysel iradelerin

toplamından fazlasını ifade eden *genel iradenin* kullanılması olarak tanımlayan Rousseau, *halk ile egemeni* özdeşleştirerek *halk egemenliği* kuramına ulaşır (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 13, 14).

B. Fransız Devrimi ve Sonrası

Buraya kadar özetlenen düşünsel alandaki bu gelişmeler, tarihi süreç içerisinde de karşılığını bulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Avrupa'da merkezi yönetim zayıflamış, göçebe halkların saldırıları, feodal düzenin doğmasına yol açmıştır. Avrupa'nın o dönem içinde bulunduğu durum, *krallar* ile *feodal lordlar* arasında bir bağımlılık ilişkisi gelişmesine yol açmıştır. *Fief Sözleşmesi* olarak da bilinen bu ilişki çerçevesinde, kralların belli bir toprak parçası üzerindeki hakimiyetini devretmesi karşılığında, feodal lordlar da krala karşı birtakım yükümlülöklere girmiştir. Bu bağlamda Kral, *eşitler arasında birinciden* fazlası değildir (Ağaoğulları & Köker, 1991, s. 162-171).

Bu dönemde Kral'ın otoritesini sarsan bir diğör güç merkezi de Papalık olmuştur. Kısa Pepin'in İtalya'dan Lombardları kovmasıyla birlikte 756 yılında devlet haline gelen Papalık (Ağaoğulları, 2015, s. 240), siyasi ve ekonomik gücüyle Orta Çağ Avrupası'ndaki nüfuzunu yıllar boyunca muhafaza etmiştir.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte değışen üretim ilişkileri ile reform hareketleri, merkezi devletlerin ortaya çıkışında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Nitekim, yükselen tüccar sınıfı feodal düzenin temellerini sarsmış (Sayıcı & Güngör, 2023, s. 84), reform hareketleri ise Papalık'ın gücünü önemli oranda yitirmesine neden olmuştur. Dini uluslararası ilişkilerin bir boyutu olmaktan çıkaran ve devletlerin egemen eşitliğini kabul eden 1648 tarihli *Westphalia Antlaşmaları* (Sayıcı & Güngör, 2023, s.

79), merkezi ve modern devlete giden sürecin sembolü olmuştur. Nitekim Fransa Kralı 14. Louis'ye atfedilen “devlet benim” ifadesi, gücün merkezileşerek tek elde toplanmasını ifade etmektedir (Heywood, 2004, s. 75).

Westphalia Anlaşması'nın araladığı kapıyı tüm Avrupa ve dünyaya açan ise Fransız İhtilali olmuştur. Özellikle Rousseau'nun görüşleri çerçevesinde, devlete *halk egemenliği* boyutunu ekleyen Fransız İhtilali (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 16), bugün anladığımız manada modern devletin temellerinin atılmasını ve Avrupa ile ötesine yayılmasını sağlamıştır.

Günümüzde devlet aygıtı, şiddet kullanma, yargılama ve vergilendirme alanında sahip olduğu tekel üzerinden tanımlanır (Lambach & Debiel, 2007, s. 32, 33). Max Weber devleti, toprakları ve halkı üzerinde bağlayıcı yargı yetkisine, devamlı bir yönetim organizasyonuna ve kuvvet kullanma tekeline sahip tüzel kişilik olarak tanımlayarak, bir toprak parçası ve nüfus üzerinde, devletin kuvvet kullanma tekeline meydan okuyan bir yapının çıkması halinde devletsizlikten bahsedilebileceğini öne sürer (Jackson & Rosberg, 1982, s. 2). Öte yandan, ideal durumu yansıtan bu tanımlamaya, günümüzde toprakları üzerindeki otoritesi sorgulanmayan devletlerin dahi ancak belli ölçülerde yaklaşabildiğini vurgulamak gerekir (Lambach & Debiel, 2007, s. 33).

Bu çerçevede gelişme gösteren modern devletin günümüzdeki en klasik tanımını, 1933 tarihli *Devletin Hakları ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi*'nde bulmak mümkündür. Söz konusu sözleşmeye göre devlet;

-Belli bir toprak parçası üzerinde,

-Kalıcı bir nüfusu bulunan,
-Aktif bir hükümete sahip ve
-Başka devletlerle ilişkiye girme yeteneğine sahip oluşum olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2013, s. 58).

Pratikte, sayılan ilk üç kriter bir devletin doğuşunu ifade ederken, dördüncü kriter ise, bu oluşumun uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edilmesi manasına gelmekte olup (Hillgruber, 1998, s. 492), esasen bu kriterlerin ne ölçüde yerine getirildiğine hükmedecek bir üst otorite bulunmamaktadır. Öte yandan, bir oluşumun devlet olarak tanınma sürecinde BM üyeliği önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Zira BM üyeliği, bahse konu dördüncü kriter çerçevesinde, üye devletlerin en azından çoğunun, söz konusu oluşumu uluslararası hukukun bir öznesi olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Öte yandan, devleti oluşturan bu hukuki kriterlerin yanı sıra, günümüzde devletlerin vatandaşlarına sunmakla sorumlu olduğu varsayılan çeşitli hizmetleri yerine getirme kapasiteleri de devlete ilişkin tartışmalarda artan bir yere sahiptir. Yol yapımı, telefon ve posta hizmetleri, güvenlik ile çevrenin ve doğal kaynakların korunması gibi hizmetler, günümüzde devletin görevleri arasında sayılmaktadır (Gros, 1996, s. 456).

Bu çerçeveden bakıldığında, bugün dünyada devlet olma koşullarını farklı derecelerde karşılayan, çeşitli hükümet ve devlet sistemlerine sahip BM üyesi toplam 193 ülke bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, devlet olmanın gereğini belli ölçüde yerine

getirmiş olmasına rağmen uluslararası alanda tanınmayan birçok entite de söz konusudur.²

II. Başarısız Devlet

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde 55 olan devlet sayısı, 1950 yılında 69'a, yaklaşık on yıl sonra Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeleriyle 90'a yükselmiştir (Rotberg, 2003, s. 2). Yapısal zayıflıklar barındıran bu devletlerin bir kısmı, Soğuk Savaş'ın kutuplaştırıcı ortamında Batı veya Doğu Bloğundan aldıkları askeri ve ekonomik yardımlar sayesinde varlıklarını büyük ölçüde sıkıntısız olarak sürdürmeyi başarmışlardır.

Ancak Soğuk Savaş sonrasında söz konusu yardımların azalması ve yeni bir siyasi-ekonomik düzenin hâkim olmasıyla, bu devletlerdeki fay hatları kırılmaya başlamıştır. Yaşadıkları krizleri yönetemeyen bu devletlerin bir kısmı, normal bir devletten beklenen fonksiyonlarını (veya önemli bir kısmını) yerine getirememeleri sonucunda *başarısız devlet* haline gelmişlerdir.

Bugünkü anlamıyla başarısız devlet kavramı ilk defa Gerald Helman ve Stevan Ratner'ın *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan *Saving Failed States* başlıklı makalesiyle yankı bulmuştur. Söz konusu makalede başarısız devlet; iç kargaşa, siyasi buhran ve ekonomik krizler sonucunda, uluslararası toplumun bir üyesi olarak varlığını sürdürmeyi başaramayan entiteler olarak tanımlanmıştır (Helman & Ratner, 1992-1993).

² Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Somaliland Cumhuriyeti gibi.

Esasen başarısız devletin tanımı veya bu başarısızlığa neden olan kriterlerin belirlenmesi belli ölçüde gözlemcinin değer yargılarından etkilenmekte olup, aynı kavramı ifade eden birçok tanım kullanılmaktadır. Nitekim, güvenlik odaklı bir yaklaşım benimseyen Ignatieff, devlet başarısızlığını, devletin şiddet araçları üzerindeki tekeli yitirmesi olarak tanımlarken (Ignatieff, 2002), Howard ise, güvenliğin yanı sıra, devletin kamu hizmeti sağlama yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirdiği vatandaşların siyasi sürece katılma yeteneğini de devletin gücünün bir göstergesi olarak yorumlar (Howard, 2014). Ayrıca literatürde, başarısız devlet, çökmüş devlet, kırılğan devlet gibi çeşitli ifadelerin bazen eşanlamlı, bazense farklı başarısızlık dereceleri olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tüm bu farklı ifadelere rağmen, güvenlik, sağlık, adalet, refah gibi, devletin vatandaşlarına sağlamakla yükümlü olduğu varsayılan sorumluluklarını ülke topraklarının tamamında yerine getirme kapasitesiyle ölçülen devlet etkinliği (Torres & Anderson, 2004, s. 6) ile belirli hedeflere yönelik sürekli siyasi şiddetin (John, 2008, s. 4), başarısız devlet tanımının merkezinde olduğu görülmektedir.

Devlet başarısızlığına yol açan birçok neden bulunmakla birlikte, tüm başarısız devletlerin tek bir başlık altında değerlendirilmesinin, söz konusu kavramın içinin boşalarak anlamsız hale gelmesine neden olduğunu vurgulayan Call, bunlar için tek bir reçetenin önerilmesinin yanlışlığına dikkat çeker. Call, duruma özel reçetelerde dahi Batı çıkarlarını gözetken bir anlayışın hâkim olduğunu, bu çerçevede uluslararası güvenliğin tesis edilmesi adına düzen ve istikrara yapılan aşırı vurgunun istenmeyen sonuçlara yol açabileceğini vurgular (Call, 2008).

Call'un görüşlerine paralel şekilde, literatürde başarısız devlet ifadesinin bir üst başlık olarak değerlendirildiği ve alt kategorilere ayrıldığı çalışmalara da rastlanmaktadır. Nitekim Gros, başarısız devletleri anarşik devlet, hayalet devlet, solgun devlet, esir devlet ve ölü doğan devlet olmak üzere beş ayrı başlık altında değerlendirir. Başarısız devlet kavramının, ekonomik başarısızlık, sosyal uyum eksikliği, otoriterlik, militarizm ve hızlı nüfus artışının neden olduğu çevresel bozulma ile yakından ilgili olduğunu belirten Gross, Somali ve Haiti örneklerinden yola çıkarak, farklı kategorilerdeki devletlerin başarısız devlet üst başlığı altında değerlendirilmesinin ve bunlar için tek bir çözüm önerilmesinin yanlış olduğunu, her bir kategoriye özel çözümler sunulması gerektiğini öne sürer (Gros, 1996, s. 458-461).

Ayrıca devlet başarısızlığını bir süreç olarak ele alarak, bu süreci belli aşamalara ayıran ve ancak son aşamasını başarısız devlet olarak adlandıran çalışmalar da mevcuttur. Zayıf devlet, başarısız devlet ve çökmüş devlet arasında ayrıma giden Rotberg, devlet başarısızlığının farklı aşamalarını ifade eden bu üç terim arasındaki farkın, devletin temel yükümlülüklerini sağlama yeteneğiyle ölçüldüğünü öne sürerek, bu yükümlülükleri güvenlik, hukuk, adalet, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetleri ile (*Howard'a benzer şekilde*) vatandaşların siyasi sürece katılımının sağlanması olarak sıralar. Bu yükümlülükler arasında bir hiyerarşi olduğunu belirten Rotberg'e göre, güvenlik birinci sırada gelmekte olup, esasen devletin diğer yükümlülüklerini yerine getirmesi, öncelikle güvenliğin tesisini gerektirir. Bu yükümlülüklerini yerine getirme yeteneğindeki zayıflığı oranında devletin başarısızlığından bahsedilebilir. Bir devletin başarısız sayılması için, zayıflığın tüm kategorilerde kendisini göstermesi şart değildir; özellikle güvenlik alanındaki zayıflık bu alanda belirleyici olabilir. Rotberg, *düzen ve kamu hizmetinin esamesinin dahi kalmadığı bir karadelik* olan çökmüş devleti ise, başarısız devletin en uç ve nadir görülen formu olarak tanımlar. Kamu hizmetlerinin

özel veya geçici çözümlerle sağlandığı çökmüş devlette, güvenlik, güçlünün yönetimi haline gelmiştir ve ortada otorite boşluğu söz konusudur (Rotberg, 2003, s. 2-10).

Toplum sözleşmesi teorilerinden yola çıkarak, devlet başarısızlığını, devletin temel işlevlerini yerine getiremediği, yapı, meşru otorite, hukuk ve siyasi düzenin yıkıldığı nokta olarak tanımlayan Zartman ise, aralarında kronolojik ve önem açısından bir fark gözetmemekle birlikte, aşağıdaki gelişmelerin devlet başarısızlığına işaret ettiğini öne sürer:

- Güç çatışmaları nedeniyle gücün merkezden çevreye geçmesi,
- İktidarın yalnızca en yakın çevresine dayanmaya başlamasıyla, halkın hükümeti desteklemeyi bırakması ve merkezin gücünü yitirmesi,
- Hükümetin zor ama gerekli kararları almaktan kaçınması,
- Politikacıların esasa değil, usule ilişkin konulara odaklanarak, savunmacı bir siyaset izlemeleri,
- Merkezin, artık bağımsız davranmaya başlayan kurumları üzerindeki kontrolünü yitirmesi (Zartman, 1995, s. 1-10).

John, başarısız devlet literatüründe beş temel argümanın ağır bastığını ileri sürer. İlk argüman, ekonomik liberalizasyon ve demokrasinin barışı teşvik ettiği yönündeki Kantçı bakış açısı üzerine kuruluyken, ikinci görüş, patrimonyal, yozlaşmış, klientalist yapıların şiddeti tetikleme eğilimine odaklanır. Klientalist ve patrimonyal devlet yapılarının, kendi çıkarları için elitler tarafından inşa edildiğini vurgulayan üçüncü argüman ise başarısız devletlerin tanımlanması ve ölçülmesine ilişkin çabaların yanıltıcı olduğunu, zira analizlerde, liderlerin istikrar ve sermaye birikimi için tesis ettikleri gayri resmi yapılar aracılığıyla sömürgecilik sonrası tarihsel kısıtlara nasıl uyum sağladığını

dikkate almadığını öne sürer. Dördüncü argüman, küreselleşme çerçevesinde anlam kazanan *yeni savaşların* yarattığı savaş ekonomisine dikkat çekerek, yağma üzerine kurulu bu ekonominin devamlılığının şiddet üzerinden sağlandığını, dolayısıyla eski savaşların aracı olan ekonomik kaynakların, yeni savaşların amacı haline geldiğini vurgular. Beşinci görüş ise, doğal kaynakların bolluğunun şiddet eylemleriyle olan ilişkisine odaklanır (John, 2008).

Konuyu farklı bir açıdan ele alan Brooks, başarısız devlet kavramını *uluslararası toplum* olarak dünyaya uygular ve uluslararası toplumun temel başarısızlıklarının, başarısız devletlerin karşılaştığı sınamalarla benzer olduğunu belirtir. Brooks, dışarıdan bakıldığında bir başarısız devleti andıran uluslararası sistemin, aynı başarısız devletler gibi, sisteme dahil olan diğer güçlü aktörlerin şiddet kullanımını kontrol edemediğini, çevresel felaketlerle mücadele edemediğini veya eşitsizliği ortadan kaldıramadığını vurgular. Brooks, bu sava, küresel bir devletin söz konusu olmadığından yola çıkılarak yapılabilecek itirazların, esasen günümüzde başarısız kabul edilen birçok devlet için geçerli olduğunu, nitekim bunların önemli bir kısmının tarih boyunca sınırlarını kontrol edemedikleri, şiddet tekeli oluşturamadıkları ve egemenliklerini başkentlerinin ötesine taşıyamadıkları dikkate alındığında, birçok devletin hiçbir zaman bugünkü anlamıyla *devlet* olmadığını ve dolayısıyla başarısız da olamayacağını ifade eder (Brooks, 2005).

Literatürde teorik çerçevede çeşitli boyutlarıyla incelenmiş olan başarısız devlet kavramını, küresel ölçekte uygulamayı hedefleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan en kaydadeğer olanı, *Fund for Peace* Vakfı tarafından yıllık olarak yayınlanan *Kırılgan Devletler İndeksi*dir. 2006 yılından beri yayınlanmakta olan sözkonusu indekste, dünyadaki devletler aşağıdaki 12 kriter çerçevesinde ele alınmakta ve kırılganlıklarına göre sıralanmaktadır:

1. Uyum göstergeleri

- Güvenlik aygıtı
- Hizipleşmiş elitler
- Grup memnuniyetsizliği

2. Ekonomik göstergeler

- Ekonomik gerileme
- Eşitsiz ekonomik gelişme
- İnsan ve beyin göçü

3. Siyasi göstergeler

- Devlet meşruiyeti
- Kamu hizmetleri
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü

4. Sosyal ve ortak göstergeler

- Demografik baskılar
- Mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler

5. Kesişen göstergeler

- Dış müdahale(The Fund for Peace)³

Bu yöndeki bir diğer kayda değer girişim ise, ABD Başkan Yardımcısı Al Gore'un talebi üzerine *Siyasi İstikrarsızlık Görev Gücü* tarafından 1994 yılında başlatılan çalışmadır. CIA tarafından finanse edilen söz konusu girişim kapsamında, devrimci savaş, etnik çatışma, karşı rejim değişikliği ile soykırım ve siyasi katliamlar olarak kategorilendirilen iç siyasi krizler ele alınarak, devlet başarısızlığının gerçekleştiği tarihten iki sene öncesindeki durum ile kontrol grubu olarak seçilen ve

³Anılan indeksin 2024 yılı sıralaması Tablo 1'de sunulmaktadır.

başarısızlık yaşamamış devletlerdeki durum kıyaslanmıştır. Devamında, ulaşılan bulgular çeşitli coğrafi bölgeler ve başarısızlık nedenleri çerçevesinde analiz edilerek, devlet başarısızlığında rol oynayan etkenler araştırılmıştır (Goldstone, Gurr, & Harff, 2000).

1995 ile 1998 yılları arasında, nüfusu 500.000'in üzerindeki ülkelerde toplam 136 devlet başarısızlığı tecrübesi tespit edilen çalışma sonucunda, kısmi demokrasi, dış ticarete kapalılık ve ekonomik zayıflığın, devlet başarısızlığının başlıca nedenleri olduğu tespit edilmiştir (Silva, 2014, s. 55).

III. Radikalizm, Aşırılıkçılık ve Terörizm

Literatürde, aşırılıkçılık ve bağlantılı kavramların tanımına ilişkin görüş birliği bulunmamaktadır. Özellikle basın ve günlük hayatta radikalizm, aşırılıkçılık ve terörizm kavramlarının sık sık birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysa, farklı anlamları bulunan bu kavramlara ilişkin genel bir anlayışın oluşması, Eş-Şebab ile Taliban'ın doğasının ve bu tezde ele alındıkları çerçevenin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Latince *kök* anlamına gelen *radix* kelimesinden türeyen (Neumann P. , 2008, s. 4) ve İngilizce Oxford sözlükte ise *köklere giden, önemli ve esas olana değinen veya etki eden, kapsamlı ve ileriye etki eden değişiklik veya hareket* olarak tanımlanan (Oxford English Dictionary) *radikalizm* ifadesi, Türkçede *köktencilik* anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu (TDK)). 1790'ların sonundan itibaren politik anlam kazanan radikalizm, 1688 İngiliz Devrimi sonrasında monarşik ve aristokratik düzene bir tepki olarak ortaya çıkan cumhuriyetçi ve milliyetçi hareketlere ilham olmuştur.

Radikalizm, öne sürdüğü talepler dikkate alındığında, dönemine göre monarşi ve Kilise karşıtı demokratik bir akımdır (Bötticher, 2017, s. 74).

Radikalizm için literatürde birçok tanım önerilmiştir. Bötticher, radikalizmin, kapsamlı siyasi değişiklikleri savunmak suretiyle esasen mevcut düzene karşı bir başkaldırıyı ifade ettiğini belirtir. Radikalizmin tarihsel olarak ilerlemeci reformlarla birlikte ele alındığını kaydeden Bötticher, radikallerin, ideallerine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte, akılcı düşüncelere açık olduklarına ve hedeflerine ulaşmak için başvurdukları yöntemlerin mutlaka aşırılıkçı olmasına gerek bulunmadığına dikkat çeker (Bötticher, 2017, s. 75).

Radikalizmin göreceliliğine vurgu yapan Schmid, kavramın anlamının tarih boyunca değişikliğe uğradığını, nitekim 19. yüzyılda liberalizm ve demokrasi gibi kavramlarla anılan radikalizmin, bugün liberalizm ve demokrasi karşıtı gerici siyasi gündemle anıldığını belirtir (Schmid, 2013, s. 7). Schmid, radikalizmin sırasıyla düşünce ve eylemi yansıtan iki sütun üzerinden tanımlanabileceğini kaydeder:

- Mevcut düzenin kabul edilemezliği ve farklı bir alternatifin mümkün olduğu inancı çerçevesinde kapsamlı siyasi değişikliklerin savunulması,
- Şiddete başvurmayan demokratik yollar (ikna ve reform) veya şiddet içeren anti demokratik yöntemlerin (baskı ve devrim) hükümet ve toplum için dönüşümün aracı olarak kullanılabilmesidir (Schmid, 2013, s. 8).

Beck ise radikalizmi, herhangi bir aktör tarafından sosyal, kültürel, ekonomik ve/veya siyasi yapılarda köklü değişiklikler gerçekleştirmek üzere, toplumda olağan kabul edilen siyasi eylemler dışında ve kurumsal olmayan yöntemlerle yürütülen

mücadele olarak tanımlar. Yer ve zamana göre farklılık arz edebilecek olağan siyasi süreci referans noktası olarak tanımın göreceli doğasını ortaya koyan Beck, radikal mücadelenin, gerici veya ilerici hedefleri olabileceğini ve bu mücadelenin, kurumsal olmayan yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtir. Kurumsal olmayan yöntemler ifadesiyle kastedilen, seçim veya lobicilik faaliyeti gibi resmi süreçler dışındaki eylemlerdir. Dolayısıyla, köklü değişiklikler gerçekleştirmeyi amaçlayan bir hareketin radikal kabul edilebilmesi için, kullanılan yöntemlerin yalnızca resmi prosedürlerin dışında kalması yetmemekte, aynı zamanda toplumda olağan kabul edilen siyasi sürece de yabancı olması gerekmektedir. Bu bağlamda, bir eylemin radikal olarak nitelendirilebilmesi için yasadışı olması veya şiddet içermesi şart değildir (Beck, 2015, s. 39).

Sözkonusu çalışmaların yanı sıra, şiddet unsuruna daha merkezi bir yer veren çalışmalar da mevcuttur. Moskalenko ve McCauley, radikalizm ve aktivizm ayrımına giderek, radikalizmi yasadışı ve şiddet içeren siyasi eylem olarak tanımlar (Moskalenko & McCauley, 2009, s. 240). Moskalenko ve McCauley'e göre, şiddet radikalizme içkindir.

Farklı tanımlar olsa da radikalizme ilişkin yapılan çalışmalarda ortak olan unsurun, mevcut düzende esaslı değişiklik arayışı olduğu görülmektedir. Şiddet unsuru çoğunlukla ikinci planda kalmakta olup, radikal yaklaşımların, şiddet eylemleriyle sonuçlanması şart değildir.

Aşırılıkçılık kavramına ilişkin çalışmalarda ise şiddet unsuruna daha fazla vurgu yapıldığı görülmektedir. Fransızcadaki *extreme* kelimesinin karşılığı olan *aşırı* ifadesinden türeyen aşırılıkçılık, Midlarsky tarafından “uğruna bireysel özgürlüklerin, bu

programa karşı çıkan veya çıkabileceklerin toplu şekilde öldürülmesini de içerecek şekilde ve kolektif çıkarlar lehine kısıtlanabileceği, genellikle mevcut devlet otoritelerinin desteklediğiyle çelişen bir siyasi program benimseyen sosyal hareketlerin iktidar arzusu” olarak tanımlanır. Midslarsky devamla, kolektif çıkarlar uğruna bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına ve geniş çaplı katliamlar gerçekleştirmeye yönelik yatkınlığın, bu tanımın merkezinde olduğunu vurgular (Midlarsky, 2011, s. 7).

Neuman, “belli bir toplumun temel değer ve prensipleriyle zıtlık içindeki siyasi ideoloji” olarak tanımladığı aşırılıkçılık kavramının, aynı zamanda siyasi aktörlerin hedeflerini gerçekleştirmek için başvurdukları ve başkalarının yaşam, özgürlük gibi temel haklarının ihlal eden yöntemleri ifade etmek için de kullanıldığını belirtir (Neumann P. R., 2010, s. 12). Neuman için şiddet unsuru, aşırılıkçılığın bir parçası olmakla birlikte, merkezi önemde değildir. Dolayısıyla şiddete başvurmadan da aşırılıkçı olmak mümkündür.

Aşırılıkçılığı, çoğulculuğun karşısında konumlandırıran Lipset ve Raab ise, temelinde farklılıkların bastırılması bulunan aşırılıkçılığın, muhalefet ve hatta tarafsızlığı dahi yasa dışı görmeye eğilimli olduğunu vurgular (Lipset & Raab, 1970, s. 6).

Bishara ise, aşırılıkçıların bir kısmının fikirlerini dayatacak güçleri bulunmaması, bir kısmının ise başkalarının görüşlerini açıklama özgürlüğünü kabul etmesi nedeniyle, günümüzde aşırılıkçılığın bazı formlarının çoğulculukla birlikte var olabildiğini öne sürer (Bishara, 2015, s. 10). Aşırılıkçılık kavramında şiddet unsurunun merkeziliğini eleştiren Bishara, eskiden aşırılıkçıların başvurdukları şiddet eylemleri nedeniyle bu şekilde anılmasına rağmen, benzer yöntemler kullanan devletlerin

aşırılıkçı olarak tanımlanmadığına dikkat çeker. Bu nedenle şiddet unsurunun aşırılıkçılık tanımında belirleyici olamayacağını kaydeden Bishara, aşırı kabul edilen fikirleri savunmakla birlikte, şiddete başvurmeyan aktörler bulunduğunu vurgular (Bishara, 2015, s. 8-10).

Aşırılıkçı partilerin programlarında, demokrasi ve çoğulculuk karşıtı, otoriter, uzlaşmaz, hukukun üstünlüğünü reddeden ve sonuçların metotları meşrulaştırdığını savunan bir anlayışın hâkim olduğunu öne süren Schmid, güç kullanımı, homojenlik, kolektif hedefler, emirler ve ideolojik vurgunun aşırılıkçılığın ayırt edici özellikleri olduğunu kaydeder (Schmid, 2013, s. 9). Schmid, radikalizm ile aşırılıkçılığın yanlış şekilde sık sık birbiri yerine kullanıldığına dikkat çekerek, iki kavramı karşılaştırmalı olarak ele alır. Açık görüşlü olarak nitelendirdiği radikaller ile dar görüşlü aşırılıkçılar arasında ayrıma giden Schmid, farklılıklara kapalı ve şiddet yanlısı olan aşırılıkçıların karşısında, tarihsel olarak rasyonelliğe ve pragmatik uzlaşmaya daha açık olan radikalleri konumlandırır. Schmid bu çerçevede, radikallerin şiddet yanlısı ve demokrasi karşıtı olabilecekleri gibi, şiddet karşıtı ve demokrat da olabileceklerini, aşırılıkçıların ise asla demokrat olamayacaklarını vurgular ve şiddet karşıtı aşırılıkçılık ifadesinin dahi kendi içinde çelişkili olduğunu belirtir (Schmid, 2013, s. 10).

Benzer bir yöntem izleyen Bötticher, radikallerin şiddeti pragmatik ve seçici olarak kullandıklarını, aşırılıkçıların ise kitlesel şiddetin uç formlarını, siyasi inanç sistemlerinin bir parçası olarak benimsediklerini ifade eder. Dolayısıyla aşırılıkçılık, hedeflerin yanı sıra, seçilen yöntemler bağlamında da kendisini göstermektedir. Bir toplumun tamamı için daha iyi bir gelecek vadeden radikalizmin aksine, aşırılıkçılar yalnızca hedef kitlelerinin geçmişindeki bir altın döneme işaret eder. Radikalizm kurulu düzene karşı bir isyanken, aşırılıkçılık hem kurulu düzene, hem de toplumu değiştirmek

için önerdiği dogmatik reçeteyi benimsemeyenlere yönelik tepkidir. Bötticher, radikalizmin ilerleme fikri ve akla olan inancıyla 18. yüzyıl aydınlanmasına dayandığını, aşırılıkçılığın ise, hakikat üzerinde tekel ilan eden ve gerici vizyonu çerçevesinde toplumu dönüştürmeyi amaçlayan akıl dışı inanç sistemleriyle bağlantılı olduğunu ifade eder (Bötticher, 2017, s. 75, 76).

Aşırılıkçılık kavramında şiddet, gericilik ve otoriterizme özel bir vurgu bulunmaktadır. Öyle ki şiddet, yalnızca bir araç olmanın ötesinde, aşırılıkçılık kavramının tanımlayıcı unsuru haline gelmiştir. Aşırılıkçılık için diyalog sözkonusu değildir, belli bir kesimin gerici hedefleri çerçevesinde, farklı fikirlerin şiddet yoluyla bastırılması esastır. Dolayısıyla siyasi spektrumda aşırılıkçılık, radikalizmin bir üst aşaması olarak değerlendirilebilir.

Değinilmesi gereken bir diğer kavram ise *terörizm*dir. Fransız Devrimi'nin ardından kurulan Jakoben hükümetin, devrim karşıtlarına yönelik uyguladığı baskıcı ve kanlı politikayı ifade etmek için kullanılan *terör* kavramı (Lizardo, 2008, s. 94) Türkçe sözlükte “karşı tarafa korku salma, cana kıyım, malı yakıp yıkma; yıldırı, tedhiş olarak; terörizm kavramı ise bir siyasi davayı zorla kabul ettirmek için karşı tarafa korku salacak, cana veya mala kıyacak davranışlarda bulunma; yıldırıcılık, yıldırma, terörcülük, tedhişçilik” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK) Web Sitesi).

Terörizm kavramı tarih boyunca büyük değişim geçirmiştir. Ortaya çıktığı Fransız İhtilali sonrasında olumlu bir çerçevede kullanılan terör ifadesi, o dönem erdem ve demokrasi idealleriyle ilişkilendirilmiş olup (Hoffman, 2006, s. 3), günümüzde ise en sade haliyle, belli bir siyasi amaç için kullanılan şiddet veya şiddet tehdidi olarak

tanımlanmaktadır (Hoffman, 2006, s. 3). Ancak bu tanım, terörü diğer şiddet türlerinden ayırmakta yetersiz kalmaktadır.

Kavrama daha kapsamlı bir tanım öneren Gibbs terörizmi;

- Toplumun veya ülke topraklarının bir kısmında kabul gören bir normu muhafaza etmeyi veya değiştirmeyi amaçlayan,
- Faillerinin kimliklerini veya konumlarını gizlemelerini gerektiren gizli bir doğası bulunan,
- Belli bir bölgenin kalıcı olarak savunmasını kuvvetlendirme amacıyla yapılmayan,
- Konvansiyonel savaş olmayan ve kimlikleri ile konumlarının gizliliği nedeniyle faillerin, konvansiyonel askeri operasyonlar karşısında daha güvende hissettiği,
- Faillerin, eylemin hedefindeki kişinin ötesindeki şahıslara korku salmak ve nedenini kamuoyuna açıklanmak suretiyle hedefe katkı sağladığını düşündüğü,
- İnsan veya insan dışı varlıklara karşı uygulanan yasadışı şiddet veya şiddet kullanma tehdidi olarak tanımlar (Gibbs, 1989, s. 330).

Tilly, bir siyasi strateji olarak ele aldığı terörizmi, belli bir rejim içerisindeki olağan siyasi mücadele formlarının dışında kalan araçlardan yararlanmak suretiyle, düşmana karşı kullanılan asimetrik tehdit ve şiddet olarak tanımlar (Tilly, 2004, s. 5). Tilly'nin bu nispeten kısa tanımı, terör eylemini gerçekleştiren faile yer vermekten kaçınmak suretiyle hem devlet hem de devlet dışı aktörler için kullanılabilmesine cevaz vermesi nedeniyle dikkat çekicidir (Beck, 2015, s. 29).

Birçok tanımda, terörün, toplumda korku yaratmaya yönelik şiddete vurgu yapıldığını kaydeden Lizardo, oysa şiddetin boyutu veya şeklinin, terörizmin tanımlayıcı bir ögesi olamayacağını belirterek, nitekim devletler arasında yaşanan meşru çatışmalarda, şiddetin çok daha acımasız formlarına rastlandığına dikkat çeker. Lizardo, Westphalia sistemine içkin normatif sınırlar dışında, terörizmi diğer şiddet türlerinden, terör örgütlerini ise şiddet kullanan devlet dışı diğer aktörlerden ayıracak niteliksel farklılık bulunmadığını öne sürer. Lizardo bu çerçevede eylem yerine, şiddeti uygulayan aktöre ve hedefe odaklanması gerektiğini belirterek terörizmi, “kuvvet kullanma yetkisi olmayan devlet dışı bir aktör tarafından, bir devletin temsilcisi kabul edilen canlı veya cansız varlıklara yönelik gerçekleştirilen ve askeri çatışmalara ilişkin kurallara uymayan şiddet formu” olarak tanımlar (Lizardo, 2008, s. 93-102).

Uygulamalarına bakıldığında, Eş-Şebab ve Taliban’ın herhangi bir şekilde çoğulculuğa müsamaha göstermediği görülmektedir. Özellikle Batılı değerlere duydukları nefreti gizlemeyen sözkonusu örgütler, başta demokrasi olmak üzere, günümüzde norm kabul edilen birçok değeri reddetmektedir. Bu yönleri Eş-Şebab ve Taliban’ı radikalizm tanımından uzaklaştırmaktadır.

Akademik perspektiften ele alındığında, terörizm kavramı da Eş-Şebab ve Taliban’ı açıklamada yetersiz kalmaktadır. Terörizm için şiddet esas unsur olmakla birlikte, kullanılan şiddet, psikolojik etkisi ölçüsünde anlam kazanmaktadır. Terörist şiddet toplumu korkutmak ve yıldırma suretiyle, askeri zaferden ziyade, psikolojik zafer yoluyla siyasi amacına ulaşmayı hedeflemektedir. Eş-Şebab ve Taliban’ın uygulamaları dikkate alındığında, askeri değeri bulunmayan ve sivillerin hedef alındığı şiddet eylemleri de gerçekleştirilmekle birlikte, esasen merkezi hükümetleri ülke genelinde askeri yenilgiye uğratmayı hedefleyen bir yaklaşımın benimsendiği

görülmektedir. Nitekim Taliban, asimetrik yöntemlerle yıprattığı ABD ve NATO güçleri ülkeden çekildikten sonra, yine askeri mücadele yoluyla Kabil'i ele geçirmiştir. Siyasi taleplerinin, saldırılarının psikolojik etkisiyle kabul edilmesi gibi bir beklentisi olmamıştır. Benzer şekilde Eş-Şebab'ın da Somali'nin yanısıra, Kenya ve Uganda'da sivilleri hedef alan saldırıları bulursa da, esasen terör taktikleriyle yetinmediği ve konvansiyonel askeri yöntemlerle merkezi hükümeti devirmeyi hedeflediği görülmektedir. Nihai amaçları açısından incelendiğinde ise, İslam Emirliği kurmak olarak açıkladıkları siyasi hedefleri Eş-Şebab ve Taliban'ı, çok daha sınırlı hedefleri bulunan diğer terörist örgütlerden ayırmaktadır.

Dolayısıyla akademik perspektiften ele alındığında, Eş-Şebab ve Taliban'ın günümüzde siyasi anlam da kazanan radikalizm veya terörizm çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Batılı değerlere duydukları nefret, çoğulculuğa karşı tutumları, gerici gündemleri ve cihadı siyasi inanç sistemlerinin bir parçası haline getirdikleri dikkate alındığında, Eş-Şebab ve Taliban'ın en isabetli şekilde, aşırılıkçı örgütler çerçevesinde tanımlanması mümkündür. Anılan örgütlerin sivilleri hedef alan acımasız terörist yöntemlere başvurduğunu yadsımayan bu tanımlama, Eş-Şebab ve Taliban'ın ayrık yönlere akademik açıdan daha net şekilde ortaya koymaktadır.

IV. Devlet Başarısızlığı ve Aşırılıkçılık İlişkisi

Uzun süre insani mülahazalar çerçevesinde ele alınan devlet başarısızlığı, ulusal veya küresel bir tehdit olarak görülmemiş ve siyasi gündemin üst sıralarında yer bulmamıştır. Rejimler çöktüğünde yaşanan anarşi ortamı, komşu ülkeleri de etkileyen geniş çaplı göç, ekonomik kaos ve kitlesel şiddet olaylarına yol açsa da başarısız devletlere yönelik ilgi sınırlı kalmıştır (Walt, 2001-2002, s. 62).

ABD’de Dünya Ticaret Merkezi’ne yönelik düzenlenen 11 Eylül saldırıları, bu yaklaşımın değişmesine neden olmuştur. Bir anlamda dönüm noktası teşkil eden 11 Eylül saldırıları, ülke çapındaki kontrolü sınırlı olan başarısız devletlerin, terör örgütlerinin gelişebileceği ve küresel çapta eylemler planlayabileceği uygun ortamı sağlamaları nedeniyle, diğer devletlerin ulusal güvenliğine de tehdit teşkil edebildiklerini göstermiştir (Walt, 2001-2002, s. 62).

Başarısız devletlere yönelik yaklaşımda yaşanan bu değişim, ABD’nin 11 Eylül saldırılarının ardından 2002 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’ne “Amerika işgalci devletlerden ziyade, başarısız devletlerce tehdit edilmektedir” ifadeleriyle yansıtılmıştır (Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2002). Keza 2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde de başarısız devletler, Avrupa Birliği’ne yönelik en önemli tehditlerden biri olarak tanımlanmıştır (Patrick, 2007, s. 646).

Bu gelişmeye paralel şekilde, devlet başarısızlığının terörizmle olan ilişkisi akademide de daha geniş yer bulmaya başlamıştır.

Esasen Gurr, daha 1968 yılında kaleme aldığı çalışmasında, algıladığı göreceli yoksulluğun, bireyi saldırganlığa yönelttiğini, bu saldırganlığın isyan, terörizm gibi yöntemlerle siyasi şiddet olarak ortaya çıkabildiğini, yoksulluğun seviyesi ağırlaştıkça, ortaya çıkacak şiddetin yoğunluğunun da artma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Crenshaw ise, başarısız devlet kavramının henüz siyaset sözlüğüne girmediği 1981 yılında, “devletin yetersizliğinin terörizmin gelişmesi için uygun ortam sağladığını” belirtirken, “bir toplumdaki ayırıt edilebilir grupların memnuniyetsizliğini” ise terörizmin nedenleri arasında gösterir (Crenshaw, 1981, s. 382).

Bu argümanı ileri taşıyan Howard, devlet kırılmasının siyasi şiddet ve hatta terörizm için uygun ortamı sağladığını ifade eder. Devlet başarısızlığını terörizmle bağdaştıran önceki çalışmaların eksikliğine değinen Howard, terör örgütlerinin yalnızca işleyen bir devlet olmaması nedeniyle değil, aynı zamanda militan temin potansiyeli sebebiyle de başarısız devletleri çekici bulduklarını ifade eder (Howard, 2014, s. 4).

Coggins, çoğu araştırmacının terörizmin kişi ve grup seviyesindeki neden ve motivasyonlarına odaklandığını, teröre cevaz veren ülke seviyesindeki nedenlere ise değinilmediğine dikkat çeker. Coggins, bu çerçevede her devlet başarısızlığının terörizme yol açmadığını vurgulayarak, devlet başarısızlığını, insan güvensizliği, devlet yetersizliği ve rejim çöküşü olmak üzere üç model çerçevesinde ele alır. Coggins bu üç farklı modeli, farklı sosyo-ekonomik şartlardaki ülkelere uygular. Coggins, insan güvensizliği ve devlet yetersizliği modellerinin, terörizmin herhangi bir boyutuyla ilişkilendirilemeyeceği, ancak rejim çöküşü modelini yaşayan ülkelerin terörizmin yerel formlarını tecrübe ettikleri gibi, uluslararası terörizme neden olma ve maruz kalmalarının da muhtemel olduğu sonucuna ulaşır (Coggins, 2015, s. 477).

Aralarındaki fark dikkate alınmadan literatürde sık sık eşanlamli olarak kullanıldığı için, çoğunlukla terör kavramı üzerinden giden bu çalışmalar aşırılıkçılık kavramı için de uygulanabilir. Dolayısıyla, başarısız devlet kavramı, bu tezde bir siyasi şiddet biçimi olarak aşırılıkçılıkla birlikte ele alınacak ve Somali ile Afganistan örneklerine uygulanacaktır.

Tezde bu kapsamda benimsenecek başarısız devlet tanımı dört sacayağı üzerine inşa edilmiştir. İlk olarak başarısız devletin, normal bir devletten beklenen işlevleri

yerine getirememesine değinilecektir. Başta güvenlik ve adalet olmak üzere, devletin kendisinden beklenen kamu hizmetlerini sağlayamaması, bu hizmetleri sağlayan aşırılıkçı örgütlerin, devletten daha iyi birer alternatif oldukları yönündeki iddialarına zemin kazandırmaktadır. Ayrıca ülke çapında etkin bir şiddet kullanma tekeli tesis edilememesi de aşırılıkçı örgütler için gerekli olan yaşam sahasını sağlamaktadır. Bu yaşam sahası sadece aşırı örgütlerin müdahale olmadan yaşayabilecekleri bir alan olarak değil, aynı zamanda maddi kaynaklar açısından beslenebilecekleri bir alan olarak görülmelidir.

Başarısız devletin bu tezde ele alınacak ikinci özelliği ulusal kimliğin, ulus altı kimliklere göre zayıf olmasıdır. Devlete hissedilen aidiyete baskın gelen ulus altı oluşumlara (etnik gruplar ve klan gibi) yönelik aidiyet, bir yandan ülke içinde kutuplaşmaya neden olmakta, diğer yandan aşırılıkçı örgütlerce suistimal edilmesi mümkün fay hatları oluşturmaktadır.

Başarısız devletin bu tezde altı çizilecek üçüncü özelliği yaygın yoksulluktur. İşsizlik ve yoksulluk, halkın aşırılıkçı örgütleri birer istihdam kaynağı olarak görmesine yol açmaktadır. Ülke çapında kurdukları ekonomik sistemle kendilerini finanse etmeyi başaran aşırılıkçı örgütler, ekonomik vaatlerle nüfusun özellikle fakir kesimlerini saflarına katabilmektedir.

Devlet başarısızlığının konumuzla ilgili dördüncü özelliği, yaşanan istikrarsızlıklardır. Siyasi veya toplumsal nedenlerle başarısız devletlerde yaşanan istikrarsızlıklar, bir yandan aşırılıkçı örgütlerle mücadeleyi engellediği gibi, diğer yandan da sözkonusu örgütlerin suistimal edebileceği fay hatlarına neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: KÜLTÜREL VE TARİHSEL ARKA PLAN

I. Somali

A. Kültürel Arka Plan

Somali halkı tarihsel olarak, günümüz Somali topraklarının yanı sıra, Kenya'nın kuzeyi, Etiyopya'nın Ogedan bölgesi ile Cibuti'yi de kapsayan ve *Büyük Somali* olarak adlandırılan bölgede yaşamışlardır. Somali halkının bölgenin yerlisi olarak 7.000 yıldır bölgede yaşamakta olduğu öne sürülmekle birlikte, birinci yüzyılda Etiyopya'nın güney bölgesinden veya 10. yüzyılda Arap Yarımadasından göç ettikleri yönünde iddialar da mevcuttur (Abdullahi, 2017, s. 35).

Somali halkı, geleneksel sosyal yapılar olan klanlar temelinde bölünmüştür. Aynı soydan gelen akraba toplulukları temsil eden klan bağları hayatın her alanına nüfuz etmiş olup, Somali toplumunun temelidir.

Bu klanların, temelde *Samaal* ve *Saab* olmak üzere, iki ortak atanın soyundan geldiği ileri sürülmektedir. Göçebe klan aileleri olan *Haviye*, *Darod*, *Dir* ve *Isak*, ortak ata olan *Samaal*'ın soyundan gelmektedir. Yerleşik düzene geçen ve hem tarım hem de hayvancılıkla uğraşan *Rahanveyn* klan ailesi ise (Bazen *Digil-Mirifle* ismiyle anılmakta, bazen ise *Digil* ile ayrı klanlar olarak gösterilmektedir) ortak ata *Saab*'a dayanmaktadır (Gundel, 2006, s. 5) (Tablo 2). Ayrıca bu klan ailelerinin yanı sıra azınlık klanları da bulunmaktadır.

Klan aileleri kendi içlerinde klanlara bölünmüştür. Ortak siyasi eylemin gerçekleştirildiği en üst düzey olan klanlar, belli bölgelerde yoğunlaşmış olup, genelde

sultan veya *ugaas* denilen klan şefleri ile klan önde gelenleri tarafından yönetilmektedir. Bununla birlikte klanların ortak bir yönetim veya hükümet sistemi bulunmamaktadır. Bu klan sisteminin sabit olmadığı, değişen nüfusla birlikte değişim geçirdiği akılda tutulmalıdır.

19. yüzyılın sonlarına kadar farklı klan bağlarına sahip çeşitli sultanlıkların yönetimi altında bulunan Somali toprakları üzerinde tek bir siyasi otorite kurulması mümkün olmamıştır. Tarih boyunca çoğunlukla göçebe bir hayat tarzı sürdüren klanlar, her ne kadar çoğunlukla birbirlerinden uzakta yaşasalar da hayatta kalmak ve kıt kaynakları korumak için klan altı seviyede de işbirliği yapmışlardır. Örf ve âdet kurallarını ifade eden *xeer* çerçevesinde, klanlar arası anlaşmazlıklarda klan önderleri tarafından belirlenen tazminat olan *diyeti* (*diya*) birlikte ödeyen, ayrıca kaynakların yönetimi ve askeri konularda birlikte çalışan bu akraba topluluklar, literatürde *diyete ödeme grubu* (*diya paying group*) olarak ifade edilmektedir (Cassanelli, 1982, s. 19, 20). Dolayısıyla, hayatta kalmanın bir yolu olarak Somali kültürünün önemli bir parçası olan klan mekanizması, Somali siyasetini de güçlü şekilde etkilemiştir.

Toplumun klanlar temelinde bölünmesi nedeniyle, ortak dil, kültür ve coğrafyanın yanısıra, 10. yüzyıl dolaylarında Somali topraklarına ulaştığı tahmin edilen İslamiyet de Somali halkının birliğini kalıcı olarak sağlayamamış; klan kimliği Somali'deki esas aidiyet unsuru olmayı sürdürmüştür. Öyle ki, 1500'ler öncesinde bir Somali halkından bahsetmek mümkün değildir (Kusow, 1994, s. 32, 39). Tarihi kaynaklarda Haviye klan ailesine referansın, *Somali* kelimesinden önce yapılmış olması, Somali siyasi birliğinin yokluğunun en net göstergesidir (Cassanelli, 1982, s. 16).

B. Tarihsel Arka Plan

1. Sömürge Dönemi

Çeşitli sultanlıkların yönetimi altında, herhangi bir siyasi birliğin bulunmadığı Somali'nin tarihini değiştiren olay, Avrupa emperyalizminin bölgeye ulaşması olmuştur. 1839 yılında Aden'i ele geçirenler İngilizler, bölgedeki birliklerinin ikmali açısından, bugün Somaliland olarak bilinen Somali'nin kuzey kesimlerine ilgi göstermiştir (Lweis, 1988, s. 40-41). Diğer Avrupalı güçlere göre siyasi birliğini geç tamamlayan ve sömürgeci faaliyetlere geç başlayan İtalya ise Somali'yi, ülkedeki nüfus baskısını hafifletmek, Somalililere *medenileştirici Roma misyonunu götürmek* ve deniz aşırı sömürgeler aracılığıyla prestijini artırmak hedefleri çerçevesinde değerlendirmiştir (Abdullahi, 2017, s. 86). Etiyopya'nın zenginliklerine göz diken ve Hindicın ile Madagaskar'a giden yol üzerinde bir üs arayan Fransa ise Cibuti'ye yerleşmiştir (Lyons & Samatar, 1995, s. 11).

Avrupalı güçler, istilalarını meşrulaştırmak için, bölgedeki aktörlerle çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Çıkarları Somali'nin kuzeyinde bulunan İngiltere, bu türden ilk anlaşmasını 1888'de Warsangali Sultanlığı ile; İtalya ise 1886 yılında Zanzibar Sultanlığı ile imzalamıştır. Zamanla bölgedeki hakimiyetini genişleten İtalya, Somali'nin güneyini 5 Nisan 1908 tarihinde *Somalia Italiana* adı altında birleştirmiş, İngiltere ise 1887 yılında *Somaliland Protektoryası*'nı ilan etmiştir (Abdullahi, 2017, s. 86-87). Kenya'daki Somaliler İngiltere yönetimine girerken, Ogaden bölgesi ise Etiyopya'nın kontrolüne geçmiş (Lyons & Samatar, 1995, s. 11) ve 1897'ye gelindiğinde Somali'nin bölünmesi büyük oranda tamamlanmıştır (Lweis, 1988, s. 40).

Somali'nin parçalanmışlığı bu paylaşımaya karşı koymayı zorlaştırmakla birlikte (Lewis, 2008, s. 28), Seyid Mohammed Abdille Hasan'ın önderlik ettiği Derviş hareketi, sömürgeci güçlere karşı uzun süre direnmeyi başarmıştır. Dini motivasyonlarla Hıristiyan sömürgeci güçlere karşı cihat ilan eden Hasan, farklı klanlardan birçok kişiyi bayrağı altında toplamayı başarmıştır. Buna rağmen, Derviş Hareketi tüm klanların desteğini alamamıştır. Nitekim özellikle ticari nedenlerle, Derviş Hareketine karşı çıkan klanlar da olmuştur. 1920 yılına kadar özellikle İngilizlere karşı başarılı şekilde mücadele eden, hatta bir dönem devlet benzeri bir yapı dahi kuran Derviş Hareketi, ancak hava kuvvetlerinin de kullanıldığı kapsamlı bir operasyon sonucunda yenilgiye uğratılabılmıştır. Uzun vadede İtalyanların bölgeye ilişkin emellerini engelleyemeyen Derviş Hareketi, İngiltere'nin Kuzey Somali'deki, Etiyopya'nın ise Ogaden'deki kontrollerini artırmalarıyla sonuçlanmıştır (Lweis, 1988, s. 63-85). Derviş Hareketi'nin yenilgiye uğramasının ardından, bağımsız Majerten Sultanlığı'nın da iki yıllık bir direnişin ardından 1927 yılında İtalya'ya yenilmesiyle, Somali'nin tamamı üzerinde İtalyan ve İngiliz egemenlikleri pekişmiştir (Abdullahi, 2017, s. 94).

Silahlı direnişleri bu şekilde yenilgiye uğratan İtalya ve İngiltere, kontrollerindeki halkların desteğini alabilmek için, anlaşma imzaladıkları klanların liderlerinden istifade etmişlerdir. Maaş bağlanan bu klan liderleri, yerel bürokrasilere dahil edilerek sömürge topraklarının idaresinde görev almışlardır. Nitekim, 1950'lerin sonunda İtalyan Somalisi'nde 950, İngiliz Somalisi'nde ise 361 maaşlı klan liderinin görev yaptığı kayıtlıdır. Bunun ötesinde sömürge yönetimleri, yönetimleri altındaki halkların dini hassasiyetlerine de hitap etmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede İngiltere, İngiliz Somalisi'nde Hıristiyan misyonerlerin faaliyet göstermesini yasaklarken, Mussolini de 1937 yılında kendisini *İslam'ın koruyucusu* ilan etmiştir (Abdullahi, 2017, s. 95, 96).

Somali'yi ele geçirmesinin ardından, İtalya'nın sonraki hedefi Etiyopya olmuştur. Esasen İtalya, daha 19. yüzyılın sonlarında Etiyopya'yı istila etme girişiminde bulunmuş olsa da bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki ülke arasında devam eden gerginlik 1934 yılında tekrar silahlı çatışmaya evrilmiş, silah ve teçhizat bakımından üstün İtalyan birliklerinin Addis Ababa'ya girmesiyle 1937'de savaş sona ermiştir. Etiyopya'nın, Eritre ve Somali'yle birleştirilmesiyle *İtalyan Doğu Afrika İmparatorluğu* kurulmuş olup, İkinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere'den ele geçirilen İngiliz Somalisi de kısa süreliğine bu devlete dahil edilmiştir. Ancak İtalya'nın 1941 yılında Doğu Afrika'da İngiltere'ye yenilmesiyle birlikte, bu topraklarda *İngiliz Askeri Yönetimleri* ihdas edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Doğu Afrika'daki İtalyan kolonilerinin geleceği gündeme gelmiştir. İtalya'yla 1947 yılında Paris'te imzalanan barış anlaşmasının ilgili maddesi çerçevesinde, İtalya eski Afrika sömürgeleri üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiş, ayrıca geleceklerine ilişkin nihai karar verilene kadar, bu topraklar üzerindeki mevcut yönetimlerin devam etmesi kabul edilmiştir. Böylece Somali'deki İngiliz Askeri Yönetimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bir süre devam etmiştir.

Avrupa sömürgeciliğiyle birlikte, Somali'deki milliyetçi akımlar gelişmeye başlamıştır. Esasen 1920'lerden itibaren güç kazanmaya başlayan milliyetçi duygular, çeşitli sivil toplum örgütlerinin teşkil edilmesiyle kendisini göstermeye başlamıştır. İlki *İslami Birlik* (Islamic Association) adı altında 1925 yılında İngiliz Somalisi'nde örgütlenen bu sivil toplum örgütlerinin bir kısmı zamanla siyasi partilere evrilmiştir. Nitekim, 1943 yılında kurulan *Somali Gençlik Kulübü* (Somali Youth Club), *Somali*

Gençlik Birliği (Somali Youth League) adıyla partileşmiş, İngiliz Somalisi'nde ise *Somali Ulusal Derneği* (Somali National Society), 1948 yılında *Somali Ulusal Birliği* (Somali National League) adı altında parti haline gelmiştir. Ulusal bütünlüğü sağlama hedefiyle yola çıkan Somali milliyetçiliği, bu yönüyle klan kimliğinin anti-tezi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni milliyetçi akım, İslam'ı reddetmeden, dini seküler ve apolitik bir bakış açısıyla ele almıştır (Abdullahi, 2017, s. 121-127).

2. Vesayet Dönemi

İtalya ile barış anlaşmasının imzalanmasının ardından, geleceği belirsiz bırakılan İtalya'nın Afrika sömürgelerine ilişkin tartışmalar tekrar başlamıştır. Bağımsızlık dönemine hazırlamak amacıyla Somali'nin vesayet yönetimi altına alınması hususunda belli bir uzlaşa sağlanmasına rağmen, bu vesayet rejiminin hangi ülke tarafından kurulacağı hususu uzun tartışmalara neden olmuştur. Bu vesayet rejimini kurmaya İtalya, Etiyopya ve İngiltere gönüllü olduklarını ifade etseler de dönemin en büyük sömürge imparatorluğunu yöneten İngiltere'ye olan güvensizlik ile Etiyopya'nın Somali'ye yönelik niyetinden duyulan kuşku, İtalya'yı ön plana çıkarmıştır. Somali temsilcilerinin itirazlarına ve hatta vesayet rejimini teşkil etmesi için İngiliz hükümetine doğrudan başvurmasına rağmen Somali, 21 Kasım 1949 tarihinde BM tarafından alınan bir kararla (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1949), 1 Nisan 1950 tarihinden itibaren on yıllığına İtalya'nın vesayet yönetimine bırakılmış, İngiliz Somalisi'ndeki İngiliz yönetimi ise devam etmiştir.

Büyük Somali'yi oluşturan diğer bölgelerdeki durum da Somali'nin lehine gelişmemiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına kadar hiçbir ülkenin etkin olarak kontrolünde bulunmayan Ogaden bölgesi, İtalya'nın Etiyopya'yı işgalinin ardından, *La*

Grande Somalia projesi çerçevesinde, Doğu Afrika İtalyan İmparatorluğu'na bağlı Mogadişu merkezli Somali Valiliği'nin bir parçası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya'nın yenilgisinin ardından İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Somalililerin yaşadığı toprakların İngiltere'nin vesayetinde birleşmesini öngören bir plan öne sürmüştür. Ancak söz konusu plan kabul görmediği gibi, İngiltere de bu politikasından daha sonra vazgeçmiştir. Nitekim İngiltere 1944 yılında, İtalyan işgalinden kurtardığı Etiyopya ile imzaladığı bir anlaşmayla bu ülkenin Ogaden bölgesindeki egemenliğini tanımış, İngiliz Somalisi'nin güneyindeki Haud bölgesi ise 1954 yılında imzalanan bir başka anlaşmayla Etiyopya'ya verilmiştir (Trunji, 2015, s. 117). Benzer şekilde, Kenya'da Somalili nüfusun yaşadığı Kuzey Sınır Vilayeti'nde yapılan kamuoyu yoklamalarında nüfusun çoğunluğunun Somali'yle birleşmek istemelerini belirtmesine rağmen, bu bölge de 1963 yılında İngiltere tarafından Kenya'ya dahil edilmiştir (Lweis, 1988, s. 192). Cibuti ise, bağımsızlığını kazanacağı 1977 yılına kadar Fransa'nın parçası olarak kalmaya devam etmiştir. İtalyan Somalisi ve İngiliz Somalisi ile birlikte Büyük Somali'yi teşkil eden bu üç bölge, (Cibuti, Kenya'nın Kuzey Sınır Vilayeti ve Etiyopya'nın Ogaden bölgesi) bugün Somali bayrağındaki beş köşeli yıldızla sembolize edilmektedir.

Bağımsızlık sürecinde özgür demokratik kurumların ve vatandaşlarının gelişimini sağlamak amacıyla 1950 yılından itibaren başlayan İtalyan vesayet yönetimi, özellikle konuşlandırılan askeri birlikler ve uygulanan sert önemler nedeniyle, Somalililerce ilk başlarda askeri işgal olarak algılanmıştır. Yine de İtalyan vesayet yönetimi döneminde, başta eğitim olmak üzere, belli alanlarda önemli mesafe kaydedilmiş, ayrıca yönetimde giderek artan şekilde söz hakkı tanınan Somalililer devlet yönetimi alanında önemli beceri kazanmıştır. Öte yandan bu dönemde ülke tarihinin ilk belediye ve yasama meclisi seçimleri yapılmış olup, özellikle 1958

yılındaki belediye seçimlerinde, erkeklerin yanı sıra, kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmış olması kaydadeğerdir (Ware, 1965, s. 177-178).

3. Bağımsızlık Dönemi

Somali'deki İtalyan vesayet yönetimi, Somali'nin talebi ve BM Genel Kurulu'nun aldığı karar çerçevesinde, öngörülenden 6 ay önce, 1 Temmuz 1960 tarihinde son bulmuştur (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1960). 26 Haziran 1960 tarihinde bağımsızlığına kavuşan İngiliz Somalisi'nin (*Somaliland*) de katılımıyla *Somali Cumhuriyeti* ilan edilmiş olup, Aden Abdulla Adden, yeni Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı seçilmiş, ilk hükümet de Başbakan Muhamed Hacı İbrahim Egal tarafından kurulmuştur.

Ancak yeni Cumhuriyet ilk andan itibaren önemli sınamalarla karşılaşmıştır. Yeni hükümette Somaliland'den az sayıda kişiye yer verilmesi, bazı Kuzeylilerde rahatsızlığa yol açmıştır. Bu rahatsızlığın sonucu olarak, ilk olarak Anayasa oylamasında Kuzeyli nüfusun yarısı olumsuz oy kullanmıştır. Bunun ardından 1961 yılının Aralık ayında, Somaliland'in merkezi Hargeysa'da yaşanan bir darbe girişimi kısa sürede bastırılmıştır (Lweis, 1988, s. 172 - 178). Kuzeyin, Güneyle apar topar girdiği bu birlikten memnuniyetsizliği devam etmiş olsa da Kuzeyle Güney arasındaki siyasi ve idari bütünleşme 1960'ların ortasına kadar büyük ölçüde tamamlanmıştır (Lewis, 2008, s. 35).

Bağımsızlık döneminin en önemli sorunlarından biri, siyasi makamların kişisel çıkar aracı olarak görülmesi olmuştur. Bu durum, pastadan pay almak isteyen milletvekillerinin, muhalefet partilerinden aday olmuş olsalar dahi, seçimler sonrasında

iktidar partisine yanaşmalarına yol açmıştır. Öyle ki, 1969 yılında gerçekleştirilen seçimler sonrasında, Parlamento üyelerinin neredeyse tamamı saf değiştirmiş ve muhalefet yalnızca tek bir milletvekilinden ibaret kalmıştır. Dolayısıyla, seçimler öncesinde siyasi parti sayısının hızla artması ve seçimlerden sonra iktidar partisinin yeni katılımlarla daha da güçlenmesi Somali demokrasisinin bir özelliği haline gelmiştir (Lyons & Samatar, 1995, s. 13, 14).

Diğer yandan, kişisel çıkarların ön planda tutulmasının dolaylı bir sonucu olarak, parti içi disiplinin sağlanması mümkün olmamıştır. Bazen şahsi nedenlerle mevcut durumdan memnun olmayan milletvekillerinin, kendi partileri aleyhinde girişimlerde buldukları birçok örnek mevcuttur. Trunji'nin ifadeleriyle, "Somali siyasi sisteminin bir garipliği veya daha ziyade zayıflığı, muhalefet rolünün münhasıran muhalefet partileri tarafından değil, aynı zamanda çoğunluk partisi içindeki hiziplerce üstlenilmesidir. Herhangi bir nedenle, iktidardan pay alamayan çoğunluk partisi içindeki hizipler, kabine içindeki mevkilerin paylaşımında pazarlık kozlarını artırmak için güçlerini sık sık birleştirmişlerdir." (Trunji, 2015, s. 416).

Somali siyasetinin bir diğer sorunu da klan bağlarının en önemli aidiyet unsuru olmayı sürdürmesi olmuştur. Milli bilincin oluşmasını engelleyen bu durum, devlet yönetiminin her aşamasında klan çıkarlarının ön planda tutulmasına ve klan dengelerinin gözetilmesine yol açmıştır.

4. 1969 Darbesi Dönemi

Belli sorunlarla malul olsa da en azından iktidar değişimlerinin belli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilebildiği Somali demokrasisi uzun ömürlü olmamıştır.

Yolsuzluğun yanı sıra, ülkenin karşılaştığı sorunlara Parlamento'nun yanıt veremez hale gelmesi, 1969 genel seçimlerine ilişkin hoşnutsuzluklar ve iktidarın eleştirileri dikkate almaması ülkedeki huzursuzluğu artırmış, Cumhurbaşkanı Shermarke'nin, Büyük Somali hayali pahasına, Kenya ve Etiyopya ile yumuşama politikası izlemesi de askeri müdahaleye giden süreçte katalizör görevi görmüştür (Lewis, 2008, s. 37).

Cumhurbaşkanı Abdirashid Ali Shermarke'nin 15 Ekim 1969 tarihinde suikasta uğramasının ardından, 21 Ekim 1969 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Mohammed Siyad Barre liderliğinde kansız bir hükümet darbesi gerçekleştirilmiştir. Siyasi partiler yasaklanmış, Anayasa askıya alınmış, Parlamento ile Yüksek Mahkeme kapatılmış, üst düzey siyasetçiler gözaltına alınmış ve ülkeyi yönetmek üzere, Tümgeneral Barre liderliğinde 25 kişilik *Yüksek Devrim Konseyi* kurulmuştur. Ayrıca devletin resmi ismi de *Somali Demokratik Cumhuriyeti* olarak değiştirilmiştir (Lweis, 1988, s. 206, 207). Darbe başlarda her ne kadar olumlu karşılanmışsa da Tümgeneral Barre'nin demokrasiye dönme niyetinin olmadığına anlaşılmasıyla, söz konusu olumlu hava dağılmaya başlamıştır (Lyons & Samatar, 1995, s. 14).

Yeni rejim, darbenin birinci yıldönümünde *Bilimsel Sosyalizmin* resmen kabul edilmesiyle ideolojik rengini almıştır. Ordu üzerinde artan SSCB etkisini yansıtan bu yeni ideoloji çerçevesinde, bir yandan Marksist ile İslami motifler barındıran bir söylem benimsenmiş, diğer yandan ekonomi millileştirilmiş ve ülkedeki klanizmin zayıflatılmasına yönelik önlemler alınmıştır (Lewis, 2008, s. 39, 40).

Ancak klanizme yönelik bu mücadelenin, en azından fiiliyatta, toptan bir reddediş olduğunu söylemek mümkün değildir. Her ne kadar açıkça ifade etmek suç olsa da Yüksek Devrim Konseyi'nde dahi klan dengesinin gözetildiği, ayrıca rejimin

ihtiyaçları çerçevesinde de klan bağlarından istifade edildiği görülmektedir (Lweis, 1988, s. 220, 221)

Her hâlükârda, özellikle kırsaldaki geleneksel hayat tarzıyla çelişen politikaların uygulanabilmesi için, bir yandan Tümgeneral Barre'yi merkeze alan bir milli kült oluşturulmaya çalışılmış, diğer yandan toplum üzerindeki devlet kontrolü artırılmıştır. Bu baskıcı bir rejim oluşturulması anlamına gelmişse de bu politikaların uygulanabilmesi için ülke çapında eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Bu eğitim faaliyetlerinden en kayda değer olanı, o döneme kadar konuşma dili olan Somalicenin 1972 yılında Latin harflerinden oluşan bir alfabeyle yazı diline kavuşturulması ve ardından ülke çapında başlatılan okuma-yazma seferberliğidir. Nitekim, darbe öncesinde, ülkedeki okuma-yazma oranı yalnızca %7'dir (Samatar, 1988, s. 100).

Emperyalizm ve kolonyalizm karşıtı olan sosyalist yeni rejim, Büyük Somali meselesini tekrar gündemine almıştır. Esasen Somali, 1964 yılında savaşa varan sınır çatışmalarına rağmen, Etiyopya ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış ve Ogaden bölgesindeki bağımsızlık hareketlerine kayıtsız kalmıştır. Ancak 1975'e gelindiğinde, İmparator Haile Selassie'nin devrilmesinin ardından Etiyopya'nın içinde bulunduğu karışıklık, Barre hükümetinin Ogaden'de bağımsızlık için silahlı mücadeleye başlayan WSLF'ye (Batı Somali Özgürlük Cephesi/*Western Somalia Liberation Front*) zamanla daha sıcak yaklaşmasına yol açmıştır (Lweis, 1988, s. 232).

Somali ile Etiyopya arasında 1977'ye kadar süren ve Fidel Castro'nun da aracılık yaptığı görüşmelerden sonuç çıkmaması üzerine, Somali silahlı kuvvetleri, 13 Temmuz 1977 tarihinde WSLF'ye destek vermek üzere Etiyopya'yı istila etmeye

başlamıştır. Somali birliklerinin savaşın başlarında önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen, müttefiki SSCB'nin, Küba ve Güney Yemen'le birlikte Etiyopya'ya verdiği destek durumu tersine çevirmiştir. Bunun üzerine Somali, SSCB ile 1974 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nı feshettiğini ilan etmiş, ayrıca ülkedeki 6.000 SSCB askerinin ülkeden ayrılmasını ve SSCB'nin Mogadişu Büyükelçiliğindeki personel sayısının azaltılmasını istemiştir. Küba ile diplomatik ilişkiler de kesilmiştir (Samatar, 1988, s. 134). 1978 yılının Mart ayına gelindiğinde, Somali ordusu Etiyopya'dan çekilmeye başlamıştır.

5. İç Savaş Dönemi

Savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının yarattığı rahatsızlık ve ülke çapında artan baskı ortamı, çeşitli muhalif hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Bunun üzerine daha baskıcı bir tutum benimseyen Barre rejimi, ayrıca klanları da birbirlerine karşı silahlandırmaya başlamıştır. Nitekim, 9 Nisan 1978 tarihinde yaşanan başarısız bir darbe girişiminin, Darod klan ailesine bağlı Majerten klanına atfedilmesi üzerine rejim, misilleme olarak diğer klanları Majerten klanına karşı silahlandırmıştır. Ülkeden kaçmak zorunda kalan Majerten klanı mensupları, 1979 yılında Addis Ababa'da kurulan SSDF'ye (Somali Demokratik Kurtuluş Cephesi/Somali Democratic Salvation Front) katılmışlardır (Lyons & Samatar, 1995, s. 17).

Ülkenin kuzey kesimlerinde artan huzursuzluk ise Isak klan ailesi mensuplarını 1981 yılında Londra'da SNM'yi (Somali Ulusal Hareketi/Somali National Movement) kurmaya teşvik etmiştir. Rejime karşı silahlı mücadeleye başlayan SNM, 1989 yılının Mayıs ayında gerçekleştirdiği bir taarruzla, ülkenin ikinci büyük şehri olan Hargeysa'nın büyük bölümünü ele geçirmiştir. Hükümetin buna verdiği cevap son

derece sert olmuştur. Bir yandan Hargeysa havadan ve karadan ağır bombardimana tutulurken, diğer yandan Ogaden klan ailesinde bölgenin sakinleri olan Isak klan ailesine karşı silahlandırılmıştır. Rejim, ancak binlerce kişinin hayatını kaybettiği ve Hargeysa'nın harabeye döndüğü çatışmalar sonucunda SNM'yi şehirden çıkarabilmiştir (Lyons & Samatar, 1995, s. 18).

Hükümetin sert tutumu, klanların yabancılaşmasına yol açmıştır. Haviye klanına mensup bazı askerlerin ayaklanma girişimine yanıt olarak söz konusu klanın topluca cezalandırılması, SNM'ye bünyesindeki Haviye mensuplarının, 1987 yılında Roma'da USC'yi (Birleşik Somali Kongresi/United Somali Congress) kurmaya teşvik etmiştir. Esasen Ogaden klan ailesine mensup Savunma Bakanı General Gabyo'nun gözaltına alınması ise, anılan klan ailesi mensupları arasında hoşnutsuzluk yaratmış, bu hoşnutsuzluğun sonucunda SSDF içindeki Ogaden mensupları 1989 yılında Somali SPM'yi (Somali Vatansever Hareketi/*Somali Patriotic Movement*) kurmuşlardır (Lyons & Samatar, 1995, s. 18, 19).

İktidarının başında klan bağlarını yok etmeyi hedefleyen Tümgeneral Barre, zaman içinde iktidarını sürdürebilmek için klanları birbirine karşı kullanmak durumunda kalmıştır. Bunun sonucu, Somali muhalefetinin klan çizgilerinde bölünerek, kendi klan çıkarlarını rejime karşı savunmaları olmuştur (Lyons & Samatar, 1995, s. 19).

Söz konusu muhalif gruplarla rejim arasındaki askeri mücadele, 26 Ocak 1991 tarihinde Tümgeneral Barre'nin Mogadişu'dan kaçmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu zaferin ardından klanlar bu sefer kendi aralarında savaşılmaya başlamış, ülke çapında istikrarsızlık ve çatışma ortamı devam etmiştir. Zira USC içindeki Abgal klanının lideri

Ali Mahdi Mohamed önderliğinde geçici bir hükümet ilan edilmesi, USC'nin diğer kanadını oluşturan Mohamed Farrah Aidid önderliğindeki Haber Gedir klanında rahatsızlığa neden olmuştur. Bu rahatsızlık aynı klan ailesine bağlı iki klan arasında Mogadişu'da çatışma çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu çatışmalar, Temmuz 1991'de, USC parti kongresinde sağlanan uzlaşmayla sona ermiştir (Lewis, 2008, s. 73). Bununla birlikte, ülke çapında tek bir yönetim kurulamamış ve Somali birçok farklı klanın yönetimi altında bölünmüştür.

Bu kaos ortamında yaşanan kıtlıkla mücadele etmek ve ülkede ateşkesi sağlamak üzere, BM Güvenlik Konseyi tarafından 1992 yılının Nisan ayında UNOSOM'un (Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu/United Nations Operation in Somalia) konuşlandırılmasına karar verilmiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1992). Ancak söz konusu misyonun, ateşkesi sağlayacak yeterli gücü olmaması nedeniyle, Aralık 1992'de UNOSOM'un yerini, "Umudu Yeşertme Operasyonu" (Operation Restore Hope) adı altında, ABD öncülüğündeki UNITAF (Birleşik Görev Gücü/Unified Task Force) almıştır (Lewis, 2008, s. 78).

Klan çatışmalarının azaldığı bir dönemde, 27 Mart 1993 tarihinde önde gelen savaş lordları arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, tüm taraflar tam silahsızlanmayı kabul etmiş, ayrıca uzlaşmaya uymayanlara karşı BM güçleri yetkilendirilmiştir (Lewis, 2008, s. 78). Ayrıca UNITAF'ın yerine UNOSOM II'nin teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1993).

Ancak söz konusu ateşkesine uyulmaması ve BM güçlerine saldırılması sonucunda, ülkede çatışmalar yeniden başlamıştır. 3-4 Ekim 1993 tarihinde yaşanan ve *Kara Şahin Düştü* filmine de konu olan çatışmalar sırasında birçok ABD askerinin

hayatını kaybetmesi, ABD'nin söz konusu misyondan çekilmesine yol açmıştır. ABD'nin ardından, zamanla diğer ülkelerin de çekilmesiyle, UNOSOM II, Mart 1995'te son bulmuştur (Lewis, 2008, s. 79, 80).

Ülkedeki istikrarsızlık ortamına son vermeyi hedefleyen kayda değer bir adım, 2000 yılında Cibuti Cumhurbaşkanı'nın ev sahipliğinde Arta'da düzenlenen konferans olmuştur. Söz konusu konferans sonucunda, TNG (Ulusal Geçiş Hükümeti/Transitional National Government) ihdas edilmiştir. Abdiqasim Salad Hassan Cumhurbaşkanı seçilmiş ve siyasi gerçeklere paralel şekilde, Parlamento'da klanlara eşit sayıda kontenjan ayrılmıştır (Lewis, 2008, s. 82).

Söz konusu girişimin başarısız olması üzerine, Ekim 2002'de Kenya'da yeni bir süreç başlatılmış ve Albay Abdillahi Yusuf başkanlığında TFG (Federal Geçiş Hükümeti/Transitional Federal Government) kurulmuştur. Bununla beraber, tehlikeli bulunması nedeniyle, TFG'nin Mogadişu'ya yerleşmesi mümkün olmamıştır. Nitekim klanlar arası çatışmanın en şiddetli hissedildiği yerlerden olan Mogadişu'da cinayet, tecavüz, insan kaçırmaya ve hırsızlık günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir.

Bu şartlar altında, 1990'ların başından itibaren, mahalle seviyesinde şeriat mahkemeleri ortaya çıkmıştır. Keyfilik ve aşırı vergilerden rahatsızlık duyan iş insanları tarafından finanse edilen bu mahkemeler, yerel klan sistemiyle uyum içinde, mahalle sakinlerinin anlaşmazlıklarının İslami hükümler temelinde çözüldüğü noktalar halinde faaliyet göstermişlerdir (Hoehne & Gaas, 2022, s. 416). Radikal yönlerine rağmen, bu mahkemeler sayesinde ilk defa Mogadişu sokakları nispi bir güvenliğe kavuşmuş, buna bağlı olarak yiyecek fiyatları da düşmüştür (Lewis, 2008, s. 86. 87).

C. Eş-Şebab

Esasen Sufi akımların güçlü olduğu Somali'ye Selefi akımlar 1960'lardan itibaren girmeye başlamıştır. Ancak Tümgeneral Barre'nin Bilimsel Sosyalizm ideolojisi çerçevesinde genişleme alanı bulamayan Selefilik ve diğer İslamcı gruplar, 1983 AIAI (İslami Birlik/Al Itihad Al Islami) altında birleşmişlerdir. Somali'de iç savaşın başlamasıyla birlikte silaha sarılan AIAI, özellikle Etiyopya ile girdiği mücadelede zayıflamış ve 1990'ların sonuna doğru büyük oranda dağılmıştır (Hoehne & Gaas, 2022, s. 414-415). Bununla beraber, AIAI mensuplarının bir kısmı, Şeriat Mahkemeleri'nin kuruluşunda rol oynamıştır.

2003 yılının başlarından itibaren, toplumdaki daha fazla destek almaya başlayan şeriat mahkemeleri, 2004 yılında UIC (İslam Mahkemeleri Birliği/Union of Islamic Courts) adı altında birleşmişlerdir. Eş-Şebab da esasen, UIC'nin milis gücü olarak ortaya çıkmıştır.

Gücü ve yetki alanı savaş lordları aleyhine genişleyen UIC, ABD tarafından desteklenen ARPCT (Barışın Sağlanması ve Terörle Mücadele İttifakı/Alliance for the Restoration of Peace and Counter Terrorism) altında birleşen savaş lordlarıyla 2006 yılında çatışmaya girmiştir. Söz konusu çatışmalar sonucunda savaş lordlarını yenilgiye uğratan UIC, Mogadişu'yu 15 yılın ardından ilk kez tek bir yönetim altında birleştirmeyi başarmıştır (İbrahim, 2018, s. 150).

Bu sırada, esasen bir parçası olduğu UIC liderlerini İslam'ın gerçek anlamını unutmakla suçlayan bazı radikaller, Ağustos 2006'da bir araya gelerek, bugün kısaca *Eş-Şebab* olarak bilinen *Mücahit Gençlik Hareketi*'ni (Harakat Al-Shabaab al-Mujahideen) kurmuşlardır. Teşkil edilen bu ayrı yapıya rağmen, UCI ile Eş-Şebab

birlikte hareket etmeyi sürdürmüştür. Nitekim UCI-Eş-Şebab birlikleri, 2006 yılının Eylül ayına kadar orta ve Güney Somali'nin büyük kısmını kontrol altına almıştır (Maruf & Joseph, 2018, s. 40, 41).

UIC liderleri arasında, daha önce Etiyopya ve Kenya'da gerçekleşen bombalı saldırıların faillerinin bulunduğunu öne süren Etiyopya, anılan örgütlerin bu faaliyetlerini tehdit olarak algılamıştır. Söz konusu iddiaların ABD tarafından da desteklenmesi, Etiyopya ve TFG'ye, UIC'ye karşı harekete geçme fırsatı vermiştir (Lewis, 2008, s. 88). Nitekim, 20 Temmuz 2006 tarihinde Somali'ye giren Etiyopya birlikleri, ilk aşamada TFG'nin elindeki Baidoa'ya konuşlanarak şehrin düşmesini engellemiş, devam eden çatışmalar sonucunda da UIC'yi Mogadişu'dan çıkarmıştır. TFG Başbakanı Ali Mohammed Gedi de 29 Aralık 2006 tarihinde Mogadişu'ya gelmiştir (Maruf & Joseph, 2018, s. 41-46). Ayrıca TFG hükümetine destek olmak üzere AfB (Afrika Birliği/AfricanUnion) tarafından AMISOM (Afrika Birliği Somali Misyonu/African Union Mission in Somalia) konuşlandırılmıştır (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2007).

Etiyopya birliklerinin Mogadişu'ya girmesi, Somali halkı tarafından işgal olarak görülmüştür. UIC'nin büyük oranda dağıldığı ve saf milli bir hareketin bulunmadığı bu ortamda Eş-Şebab, Somalililerin kabaran vatanperver hislerine hitap etmeyi başarmış ve Etiyopya işgaline karşı direnişin merkezi haline gelmiştir. Söz konusu harekete, yurtdışındaki Somali diasporasından da maddi yardım yapılmıştır (Maruf & Joseph, 2018, s. 46-50).

Eş-Şebab ve UIC'nin yanı sıra, çeşitli direniş gruplarının da Etiyopya'ya karşı mücadeleye başlamasıyla, başta Mogadişu olmak üzere, Somali toprakları yine savaş

alanı haline gelmiştir. Eş-Şebab, kırsalın büyük kısmının yanı sıra, Kismayo başta olmak üzere bazı önemli şehirlerde de hakimiyet sağlamıştır. Bu sırada, anılan örgütün amaçlarından uzun süredir şüphe duyan ABD, bir çok mensubunun El-Kaide ile olan bağlantısına dikkat çektiği Eş-Şebab'ı 26 Şubat 2008 tarihinde terör örgütü olarak tanımlanmıştır (Maruf & Joseph, 2018, s. 69).

Mogadişu'nun kontrolü için TFG ve Eş-Şebab arasında 2011 yılına kadar yaşanan çatışmalarda kesin bir sonuç alınamamıştır. Eş-Şebab, gerçekleştirdiği geniş çaplı saldırılara rağmen, Mogadişu'yu tamamen kontrol altına almayı başaramamış, TFG ve AMISOM birlikleri ise Mogadişu'yu Eş-Şebab'dan tamamen temizleyememiştir. Dolayısıyla şehir fiilen, hükümet güçleri ile Eş-Şebab arasında bölünmüştür.

Çatışmaların seyri 2011 yılında TFG lehine değişmeye başlamıştır. AMISOM'a dahil olan yeni birliklerle, hükümet taraftarı güçler karşısında sayısal olarak ikiye bir dezavantajlı duruma düşen Eş-Şebab, 23 Ağustos 2010 tarihinde Mogadişu'ya geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. *Ramazan Hücumu* olarak bilinen sözkonusu çatışmalarda ağır kayıplar veren Eş-Şebab, 2011 yılında Mogadişu'dan çekilme kararı almıştır.

Bu gelişmeyi, başta Kismayo olmak üzere, birçok önemli merkezin TFG ve AMISOM güçleri tarafından kurtarılması takip etmiştir. Öyle ki, AMISOM komutanı Korgeneral Silas Ntigurirwa, 2014 yılında ülkenin %80'inin TFG ve müttefiklerinin kontrolünde olduğunu öne sürmüştür (AMISOM, 2014). Kismayo'nun kaybedilmesi, önemli bir deniz limanı olması cihetiyle, Eş-Şebab'ın önemli bir gelir kaynağını da yitirmesine yol açmıştır. Bu durum karşısında Eş-Şebab taktik değiştirmiş ve konvansiyonel taktikleri bir kenara bırakarak gerilla savaşına başlamıştır (Maruf

&Joseph, 2018, s. 245). Ayrıca içinde bulunulan zor durumun bir göstergesi olarak, Eş-Şebab 14 Şubat 2012 tarihinde El-Kaide'ye bağlılığını ilan etmiştir (Hansen, 2013, s. 118).

Ancak Eş-Şebab'ın gerilemesi 2015 yılına kadar sürmüştür. Ülke genelinde saldırılarını sürdüren Eş-Şebab, yer yer alan hakimiyetini de genişletmiş, ayrıca Mogadişu'da gerçekleştirdiği saldırılar, önemli bir endişe kaynağı olmayı sürdürmüştür. 14 Ekim 2017 tarihinde Mogadişu'da düzenlenen tek bir bombalı saldırıda 587 kişi hayatını kaybetmiştir (Hiiraan Online, 2018).

2022 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Şeyh Mahmud, terörle mücadeleyi önceleyen bir yaklaşım benimsemiştir. Bu çerçevede, 2022 yılında, uluslararası ortakların da desteğiyle başlatılan askeri operasyonlarla, Mogadişu çevresinde ve büyük şehir merkezlerinde görece bir güvenlik sağlanmış olsa da operasyonlar 2023 yılında durma noktasına gelmiş, hatta kazanılan toprakların bir kısmı tekrar Eş-Şebab tarafından ele geçirilmiştir.

Bu çalışmanın kaleme alındığı 2025 yılı itibarıyla Eş-Şebab, Somali'nin milli güvenliğine yönelik en büyük tehdit olmayı sürdürmektedir. Ayrılıkçı Somaliland ile Puntland Eyaleti hariç bırakıldığında, kırsalda geniş arazileri kontrolü altında bulunduran Eş-Şebab'ın ikinci bir Afganistan senaryosu beklentisi içinde olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur (Horn Observer, 2024).

II. Afganistan

A. Kültürel Arka Plan

Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek başta olmak üzere, birçok farklı etnik kökenden insan yaşamaktadır. 40'a yakın farklı dil konuşulduğu tahmin edilen ülkede(Runion, 2007, s. 7), ilk olarak yalnızca Peştunlar için kullanılan *Afgan* ifadesi, bugün tüm Afganistan vatandaşlarını ifade etmektedir (Wahab & Youngerman, 2010, s. 14).

Afganistan nüfusunun ağırlıklı kısmı Sünni, nüfusun yaklaşık onda birini oluşturan Hazaralar'ın büyük kısmı ise Şii Müslüman'dır. Ülkede popüler olan sufi eğilimlerin de etkisiyle, farklı etnik kökenden birçok insanı barındıran Afgan halkı için İslam uzun süre birleştirici bir unsur olmayı sürdürmüş ve radikal akımlar ülkede alan bulamamıştır (Rashid, 2010, s. 85).

Tarihsel olarak göçebe olan Afgan halkının sosyal ve siyasi yaşamında kabile bağları önemli bir yer tutmuştur. 18. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi üstünlüğü ele geçiren ve bugün ülke nüfusunun yaklaşık yarısını teşkil eden Peştunlar, başlıcaları Durrani, Ghilzai, Momand, Afridi ve Yusufzai olan kabileler çizgisinde bölünmüştür. Büyük ölçüde merkezi otoriteden bağımsız bir hayat sürdüren Peştun kabileler, *Peştunvali* denilen ortak ahlak kurallarına sahiptir. Bu ahlak kuralları, diğer hususların yanı sıra, vatan savunmasını öğütlemekte olup (Wahab & Youngerman, 2010, s. 15), özellikle, Birinci Afgan-İngiliz Savaşı'nın ardından yaşanan can ve mal kaybı, yabancı işgaline karşı düşmanlığın Afgan kültürüne kazınmasına neden olmuştur (Runion, 2007, s. 78). Her ne kadar kabile bağları, bitmek bilmeyen savaşlar sonucunda büyük zarar görmüş ve kabile kimliğinin yerini büyük oranda bölgesel kimlikler almış olsa da

(Rashid, 2010, s. 208), kabile kimliği bireysel çıkarların korunmasında önemli rol oynamaya devam etmektedir (Gopal, 2010, s. 12).

B. Tarihsel Arka Plan

1. Bağımsızlık öncesi dönem

İlk yerleşimlerin M.Ö. 2500 ile 2000 yılları arasında başladığı tahmin edilen Afganistan (Runion, 2007, s. 21), Medler'den Ahmenişler'e, Makedonya Krallığı'ndan, Akhunlar'a, Timur İmparatorluğu'ndan Safeviler'e kadar birçok medeniyetin istilasına uğramıştır. Modern Afganistan tarihinin ise, 1747'de iktidara gelmesinin ardından ülkeyi tek bayrak altında toplayan Dürrani İmparatoru Ahmed Şah Dürrani döneminde başladığı kabul edilmektedir (Wahab & Youngerman, 2010, s. 74) .

18. yüzyılın sonlarından itibaren *Büyük Oyun*⁴ birlikte, Afganistan üzerindeki İngiliz ve Rus nüfuzu artmıştır. Afganistan İkinci Afgan-İngiliz Savaşı'nın ardından, dış politikasının kontrolünü 1880 yılında İngiltere'ye bırakmış, ayrıca 1883'te imzalanan bir anlaşmayla, bugün Pakistan ile sınırını teşkil eden *Durand Hattı*'ni kabul etmek zorunda kalmıştır (Runion, 2007, s. 81,82). Peştun nüfusun üçte ikisini Pakistan'da bırakan Durand Hattı, bugün hala özellikle Peştunlar arasında rahatsızlığa neden olmayı sürdürmektedir.

2. Bağımsızlık dönemi

Afganistan, Kral Amanullah Han zamanında, Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı sonunda imzalanan 8 Ağustos 1919 tarihli Rawalpindi Anlaşması ile bağımsızlığına

⁴*Büyük Oyun* (The Great Game) İngiltere ve Rusya arasında 19. yüzyılda Orta Asya'da yaşanan üstünlük mücadelesini tanımlamak için kullanılmaktadır.

kavuşmuştur (Wahab & Youngerman, 2010, s. 107). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alarak, ülkede geniş çaplı reform hareketlerine başlayan Kral Amanullah Han, tutucu unsurların tepkisi sonucunda, 1926 yılında yaşanan kansız bir darbeyle iktidar indirilmiştir. Darbeler ve iç karışıklıklara geçen 7 yılın ardından, 1973 yılına kadar hüküm sürecek Zahir Şah tahta çıkmıştır.

Afganistan Soğuk Savaş'ın kutuplaştırıcı ortamında, bir yandan ABD, diğer yandan SSCB ile iyi ilişkiler tesis edip, her iki ülkeden de kalkınması için destek sağlamaya çalışmıştır. Ancak, denize çıkışı olmayan bir ülke olarak, Afganistan'ın Pakistan'la yaşadığı gerilimler, bu ülkeyi SSCB'yle yakınlaşmaya mecbur bırakmıştır (Runion, 2007, s. 97).

Afganistan'ın 1963'te anayasal monarşiye geçmesinin ardından, siyasi alanda daha özgür bir ortam oluşmuştur. Bu özgürlük ortamında, 1965 yılında SSCB ile yakın ilişkileri olan sosyalist eğilimli PDPA (Afganistan Demokratik Halk Partisi/*People's Democratic Party of Afghanistan*) kurulmuştur. Ancak kısa zamanda önderlikleri sırasıyla Nur Muhammad Taraki ve Babrak Karmal tarafından yapılan Halk ve Perçem fraksiyonlarına bölünmüştür (Wahab & Youngerman, 2010, s. 130-131).

Ülkedeki ekonomik sorunların ve yaşanan kıtlığın etkisiyle artan siyasi kutuplaşma ve gerginlik, eski Başbakan Muhammed Davud Han'ın 17 Temmuz 1973 tarihinde gerçekleştirdiği darbeyle sonuçlanmıştır. Zahir Şah 40 yılın ardından tahtından indirilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir (Wahab & Youngerman, 2010, s. 132).

Ancak Davud Han'ın komünizm karşıtlığının yanı sıra, ülkede siyasi istikrarın sağlanamayışı, PDPA'yı hükümete karşı harekete geçmeye teşvik etmiştir. PDPA, 27-

28 Nisan 1978 tarihlerinde *Nisan Darbesi* olarak da bilinen bir darbe gerçekleştirmiş ve Halk fraksiyonunun lideri Taraki iktidarı ele geçirmiştir (Saikal, 2004, s. 183).

Bununla birlikte büyük kısmının Marksizm ve Leninizm hakkındaki görüşleri tanrıtanımaz bir ideoloji olduğunun ötesine geçmeyen Afgan halkı nezdinde, sosyalist eğilimli PDPA'nun popülaritesi sınırlı olmuştur (Saikal, 2004, s. 189). PDPA'nın izlediği sosyalist politikalar kültürel dokuya uymadığı gibi, ülkedeki ekonomik sıkıntılara da çare olamamıştır (Wahab & Youngerman, 2010, s. 144-147). Dolayısıyla, söz konusu politikalara tepki olarak ülkenin birçok bölgesinde halk, yerel dini liderlerin önderliğinde hükümete karşı ayaklanmış ve İslami muhalefet kayda değer bir güç haline gelmiştir.

Darbenin en başından beri yeni hükümete büyük destek veren ve ülkede yüzlerce danışman görevlendiren SSCB, Teraki hükümetinin müteaddit girişimlerine rağmen (Runion, 2007, s. 110), askeri müdahalede bulunmayı uzun süre reddetmiştir. Ancak muhalefetin, kırsalın önemli bölümünü kontrolü altına alacak kadar güçlenmesi, iktidarın geleceği konusunda SSCB liderliğinde soru işaretleri doğmasına neden olmuştur. Ayrıca Eylül 1979'da Halk fraksiyonundan Hafızullah Amin'in, Taraki'yi devirerek iktidara geçmesi de SSCB için bardağı taşıran son damlayı teşkil etmiştir.

3. SSCB işgali dönemi

SSCB birlikleri, 25 Aralık 1979 tarihinden itibaren Afganistan'ı işgale başlamıştır. Ancak bu müdahalenin, iktidarı korumak için değil, değiştirmek için düzenlendiği kısa sürede anlaşılmıştır. Nitekim Amin, SSCB güçlerinin Tajbeg

Sarayı'na gerçekleştirdiği saldırı sonucunda hayatını kaybetmiş, yerini SSCB tarafından desteklenen Karmal almıştır (Wahab & Youngerman, 2010, s. 159-160).

Ancak işler SSCB'nin beklediği gibi gitmemiştir. Karmal liderliğindeki sosyalist rejimi korumak için ülkedeki çatışma ortamına gittikçe daha çok dahil olan SSCB, özellikle ABD'nin *Kasırga Operasyonu* (Operation Cyclone) kapsamında (Dixon, 2001) Pakistan üzerinden desteklediği mücahitler karşısında ağır zayıflar vermeye ve ekonomik olarak zorlanmaya başlamıştır. Başarısızlıktan Karmal'ı sorumlu tutan SSCB, adı geçenine yerine Muhammed Necibullah'ı iktidara getirmiştir. Savaş boyunca, 450.000'den fazla askeri yaralanan veya hastalanan, 14.453 askerini de kaybeden SSCB (Runion, 2007, s. 115), Afganistan'dan çekilmenin onurlu bir yolunu aramaya başlamıştır.

SSCB'nin girişimleri sonucunda, PDPA ile Pakistan arasında 14 Nisan 1988'de Cenevre Anlaşması imzalanmıştır. Mücahitlerin görüşmelere davet edilmediği ve dolayısıyla tarafı olmadığı anlaşmayla, Pakistan'ın Afganistan'a müdahale etmemesi karşılığında, SSCB birliklerinin 10 ay içerisinde Afganistan'dan çekilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte, herhangi bir ateşkes veya barış getirmeyen, yalnızca SSCB'ye onurlu bir çıkış sağlamakla sınırlı olan anlaşma, muhalefeti tatmin etmekten uzak kalmış ve Afganistan'daki çatışmaları sona erdirmemiştir.

4. İç Savaş Dönemi

15 Şubat 1989'da Afganistan'dan çekilen SSCB'nin, PDPA'yı ağır şekilde silahlandırması sayesinde (Saikal, 2004, s. 201) Necibullah hükümeti mücahitler karşısında bir süre daha direnmeyi başarmıştır. Ancak, hükümet tarafında savaştan

Abdul Raşit Dostum'un Şubat 1992'de taraf değiştirmesiyle, rejimin günlerinin sayılı olduğu anlaşılmıştır (Goodson, 2001, s. 73). Necibullah, BM destekli bir plan çerçevesinde, 16 Nisan 1992 tarihinde birçok partinin dahil olduğu bir geçici hükümet lehine iktidarı bırakmıştır.

Afganistan'da istikrarlı bir hükümet kurulabilmesini teminen, mücahit liderler arasında Nisan 1992'de Peşaver Anlaşması, ardından çıkan anlaşmazlıkların giderilmesi içinse Mart 1993'te İşlamabad Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalara rağmen, tarafların gç paylaşımında anlaşamamaları, ülkede çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur (Goodson, 2001, s. 74). Sürekli değişen ittifaklar çerçevesinde bazen müttefik, bazense düşman olan farklı savaş lordları arasında başlayan iç savaş sonucunda, Afganistan tekrar savaş alanı haline gelmiştir.

C. Taliban

Bu iç savaş ortamında, kendisine mzahir grupların galip gelerek, Afganistan'ın Pakistan'a yakın bir hükümet tarafından yönetilmesini arzu eden Pakistan, radikal *Hizb-i İşlam* partisinin lideri Gulbeddin Hikmetyar'a destek vermiştir. Ancak bu gruba yapılan yardımlara rağmen, Ahmet şah Mesut ve Burhanuddin Rabbani liderliğindeki *Cemiyet-i İşlam* partisinin başat aktör olmayı sürdürmesi Pakistan'ı başka seçenekler aramaya yöneltmiştir (Saikal, 2004, s. 220).

Bu noktada *Taliban* olarak bilinen yeni bir yapılanma, Pakistan'ın Afganistan politikasında önemli bir araç haline gelmiştir. ABD'nin onayı ve Suudi Arabistan'ın finansal desteğiyle, 1980'lerde Afganistan-Pakistan sınırında kurulan medreselerde radikal İşlam anlayışıyla yetiştirilen öğrenciler, yerel bir din adamı olan *Molla Muhammed mer*'in etrafında toplanarak, savaş lordlarının yolsuzluk ve

adaletsizliklerine karşı koyan bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Saikal, 2004, s. 220, 221). Tarihsel olarak, çoğunlukla Peştunlarca yönetilen Afganistan'daki yeni yönetimin Tacik ağırlıklı olması, Peştun ağırlıklı bu yeni hareketin doğuşunda etkili olmuştur (Wahab & Youngerman, 2010, s. 212). Taliban'ın ortaya çıktığı bu dönem, komünist rejimin yıkıldığı, mücahitlerin kredisini yitirdiği ve geleneksel kabile liderliğinin ortadan kalktığı elverişli bir ana denk gelmiştir (Rashid, 2010, s. 97).

Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından 1994'ün yaz aylarından itibaren desteklenen Taliban (Goodson, 2001, s. 76), 1995 yılının Şubat ayında Kandahar'ı ele geçirmiş, Eylül ayına gelindiğinde ise Afganistan'ın 32 vilayetinden 27'sini kontrol altına almayı başarmıştır. Taliban, başlarda amacını mücahit fraksiyonları ortadan kaldırarak Afganistan'a barış getirmek olarak açıklasa da ülkedeki kontrolü genişledikçe, esas hedefinin Afganistan'da bir İslam Emirliği kurmak olduğu anlaşılmıştır (Saikal, 2004, s. 222).

Kabil'i 27 Eylül 1996 tarihinde ele geçiren Taliban iktidarı, Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından resmen tanınsa da (Wahab & Youngerman, 2010, s. 232), aşırılıkçı yönleri, El-Kaide ile arasındaki iş birliği ve afyon ekimine müspet yaklaşımı, Taliban'a yönelik uluslararası tepkilerin zamanla artmasına yol açmıştır (Goodson, 2001, s. 80). Ayrıca, Kabil'in düşmesine rağmen, *Afganistan'ın Kurtuluşu İçin Birleşik İslami Cephe* veya daha çok bilinen adıyla *Kuzey İttifakı* altında birleşen mücahitler de Taliban'a karşı mücadeleyi sürdürmüştür.

Bu sırada El-Kaide tarafından düzenlenen 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, teröre karşı küresel mücadele çerçevesinde, başta El-Kaide olmak üzere, uluslararası terör örgütleriyle askeri mücadeleye başlamıştır. ISI'nin (Servislerarası İstihbarat/Inter

Services Intelligence) aksi yöndeki telkinlerine rağmen, Taliban'ın Afganistan'da bulunan El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'i ABD'ye iade etmeyi reddetmesi, bu ülkeyi ABD'nin ilk hedefi haline getirmiştir (Wahab & Youngerman, 2010, s. 233).

ABD'nin Kuzey İttifakı ile iş birliği halinde, 7 Ekim 2001 tarihinde başlattığı *Kalıcı Özgürlük Operasyonu* (Operation Enduring Freedom) sonucunda, beş yıllık Taliban iktidarı sona ermiştir. Savaşın ardından gerçekleştirilen Bonn Konferanslarıyla da Hamid Karzai liderliğinde Afganistan Geçici Hükümeti kurulmuştur (Saikal, 2004, s. 236). Hükümete yardımcı olmak için BM Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı kararıyla, NATO öncülüğündeki *ISAF* (Uluslararası Güvenlik Destek Misyonu/International Security Assistance Mission) teşkil edilmiş olup (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2001), ülkedeki ABD varlığı, bir kısmı ISAF bünyesinde olmak üzere, devam etmiştir.

Ancak Taliban'ın tamamen ortadan kaldırılması, en azından uzun vadede, mümkün olmamıştır. Her ne kadar Taliban rejimi Kasım 2001'de bozguna uğramış ve dağılmışsa da lider kadronun neredeyse tamamı Pakistan'a kaçmayı başarmıştır. (Rashid, 2010, s. 220). Ülkedeki ABD varlığına rağmen Taliban militanları, 2002'den itibaren Afganistan'da küçük gruplar halinde toplanmaya başlamış (Giustozzi, 2022, s. 20-22), ayrıca, ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında bir süreliğine kesilse de Pakistan'ın Taliban'a desteği de devam etmiştir.

Nitekim Taliban, devrildikten sonra Afganistan'daki ilk saldırısını 2003 yılı başında ülkenin güneyinde gerçekleştirmiştir. El-Kaide'den aldığı yardımla taktiklerini geliştiren Taliban, 2008 yılı yaz aylarına gelindiğinde Kabil'in çevresine kadar yayılmıştır (Rashid, 2010, s. 232).

Artan Taliban etkisi karşısında, ABD, Afganistan'da bulundurduğu asker sayısını zaman içerisinde artırmış, Başkan Obama döneminde, Afganistan'daki ABD askeri sayısı 100.000'e ulaşmıştır (Al Jazeera, 2019). Diğer yandan, Bonn Konferansı'na davet edilmemiş olan Taliban ile ilk temaslar da başlamış, bu çerçevede 2010 yılında Yüksek Barış Konseyi teşkil edilmiştir(Sönmez, Bozbaş, & Konuşul, 2020, s. 69).

Ancak başta ABD olmak üzere, uluslararası toplumun Afganistan'a yaptığı yardımlara rağmen, ülkede istikrarın sağlanamaması, yolsuzluğun azaltılamaması ve ABD birliklerinin Taliban ile çatışmalarda verdikleri kayıplar, Afganistan politikasının ABD kamuoyunda sorgulanmasına neden olmuştur (Karakoç-Dora, 2021, s. 178).

Bu çerçevede ABD ile Taliban arasındaki doğrudan görüşmeler 2018 yılının Aralık ayında başlamış, ancak bu görüşmelere Afgan hükümeti dahil edilmemiştir. Taraflar arasında bir buçuk sene devam eden görüşmeler sonucunda, ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020 tarihinde Doha Anlaşması imzalanmıştır. Afgan hükümetinin bir tarafı olmadığı gibi, ABD'nin Afganistan'da birlikte görev yaptığı müttefiklerine dahi danışmadan imzaladığı söz konusu anlaşmayla (Karakoç-Dora, 2021, s. 179), ABD 14 ay içinde Afganistan'dan çekilmeyi kabul etmiş, Taliban ise, Afganistan'ın uluslararası terörizm için güvenli liman olmayacağını taahhüt etmiştir (Maizland, 2020). Ayrıca ABD Başkanı Biden, 14 Nisan 2021 tarihinde yaptığı bir açıklamayla, 11 Eylül 2021 tarihine kadar ABD ve NATO birliklerinin Afganistan'dan çekilmiş olacağını ilan etmiştir (Beyaz Saray, 2021).

Koalisyon birliklerinin çekilmesi sürerken, Taliban da ülke çapında yeni bir hücum başlatmıştır. ABD ve NATO güçlerinin çekilmesinin ardından, ABD'nin 83

milyar ABD Doları harcama yaptığı ve 350 bin kişiden müteşekkil Afgan güvenlik güçleri, yaklaşık 80 bin üyesi olduğu tahmin edilen Taliban karşısında varlık gösterememiştir (Shams, 2021). Taliban, Afgan güçleri karşısında kendisini dahi şaşırtacak bir hızla ilerleyerek 15 Ağustos 2021 tarihinde Kabil'i ele geçirmiş, böylece Afganistan İslam Cumhuriyeti tarihe karışırken, Afganistan İslam Emirliği ilan edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOMALİ VE AFGANİSTAN'DA AŞIRILIKÇI HAREKETLERİN ZEMİN KAZANMASINI SAĞLAYAN UNSURLAR

Somali ve Afganistan'daki merkezi hükümetler, yıllar süren çatışmalara ve uluslararası desteğe rağmen, Eş-Şebab ve Taliban'a karşı sürdürdükleri askeri mücadelede başarı sağlayamamışlardır. Nitekim Taliban 2001'de uğradığı yenilgiye rağmen, gücünü zaman içinde geri kazanarak 2021 yılına gelindiğinde Kabil'i ele geçirmiş, Eş-Şebab ise 2010 yılından itibaren yaşadığı gerilemenin ardından kısa sürede toparlanmayı başarmıştır.

Eş-Şebab ve Taliban'ın uzun süreden beri devam eden silahlı mücadeleye rağmen yenilgiye uğratılamamasının kuşkusuz birçok farklı sebebi bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında, birer başarısız devlet olarak Somali ve Afganistan'a içkin bir kısmı kronikleşmiş sorunların ayrı bir yeri vardır. Söz konusu örgütler, merkezi hükümetlerin zafiyetlerinden kendi çıkarları çerçevesinde istifade etmeyi başarmışlardır.

Bu bölümde, Somali ve Afganistan'daki merkezi hükümetlerin, Eş-Şebab ve Taliban tarafından suistimal edilen zayıflıklarına değinilecektir. Her iki ülke için de geçerli olan yolsuzluk, yoksulluk ve istikrarsızlığın, merkezi hükümetlerin anılan örgütlerle mücadelesini nasıl zorlaştırdığı karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

I. Yolsuzluk

Somali ve Afganistan'da Merkezi hükümetler, bürokrasinin her kademesine sirayet eden yolsuzluğu yok etmeyi başaramamıştır. Küresel yolsuzlukla mücadeleye yönelik bir STK olan *Transparency International* tarafından yıllık olarak yayınlanan *Yolsuzluk Algı İndeksi*'nin 2020 yılı verilerinde Somali 180 ülke arasında Güney

Sudan'la beraber son sırada yer almış, Afganistan ise, diğer dört ülkeyle beraber 165. sırayı paylaşmıştır (Transparency International). 2012 yılında yapılan bir araştırma, Afgan halkının yarısının kamu görevlilerine rüşvet vermek durumunda kaldığını ortaya koymuştur (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013, s. 13).

Bu yüksek yolsuzluk, başta güvenlik olmak üzere, çeşitli kamu hizmetlerinin halka etkin şekilde ulaştırılmasında sorunlara yol açmaktadır. Kamu hizmetlerini toplumsal meşruiyet açısından değerlendiren Eş-Şebab ve Taliban, bir yandan halka çeşitli hizmetler sunarken, diğer yandan merkezi hükümetlerin de halka bu hizmetleri ulaştırmasını engellemeye çalışmıştır. İşgale karşı silahlı direnişin ötesinde de halka sunabileceği bir şeyler olduğunu gösterme ihtiyacı hisseden Taliban, kontrolündeki yerlerde devlet fonksiyonlarını üstlenerek, merkezi hükümetin meşruiyetini kırmayı amaçlamaktadır (Jackson & Weigand, 2019, s. 145). Eş-Şebab ise, sağladığı kamu hizmetleriyle halkın sadakatini kazanmayı ve iktidarını pekiştirmeyi hedeflemiştir (Mubarak & Jackson, 2023, s. 11). Nitekim Somali'deki yolsuzluk, Eş-Şebab'a verilen halk desteğinin arkasındaki nedenlerden biridir (Crouch & Ali, 2018, s. 454).

A. Eğitim

Bir kamu hizmeti olarak eğitim, Eş-Şebab'ın kendisini ideolojik olarak yeniden yaratmasının bir aracı olarak stratejik anlamda önem kazanmaktadır. Anılan örgüt tarafından tesis edilen eğitim sistemi çerçevesinde, farklı amaçlara hizmet eden iki farklı eğitim sistemi bulunmaktadır. İslam Enstitüleri olarak bilinen sistemde, her klan 8 ile 15 yaşları arasında belli sayıda çocuğu söz konusu okullara göndermek ve eğitim giderlerini karşılamakla yükümlüdür. Bu öğrencilerden 15 yaşın üzerindekiilerin çoğu, iki yıllık eğitimi tamamlamalarının ardından, çoğu zaman ailelerinin dahi haberi olmadan askeri eğitim kamplarına gönderilmektedir. Cihatçı bir anlayışla yetişen bu

öğrenciler, Eş-Şebab'ın ideolojik olarak en fanatik destekçilerini oluşturmaktadır. Çocuklarının bu okullara gitmesini istemeyen klanlar, para karşılığında kendi çocukları yerine daha fakir klanlara mensup çocukların bu okullara gitmesini sağlamaktadır (Hiraal Institute, 2018, s. 2, 3).

İslam Enstitüleri'nin yanı sıra, Eş-Şebab tarafından yönetilen sıradan okullar da bulunmaktadır. Yalnızca İslam Enstitülerine yeterli sayıda öğrenci gönderen klanların istifade edebildiği bu okullarda, Eş-Şebab onaylı müfredat çerçevesinde, Arapça, Somalice, İslami bilgiler, tarih, coğrafya ve matematik öğretilmektedir (Hiraal Institute, 2018, s. 4). Ayrıca Eş-Şebab iltisaklı üniversiteler ile İslami yardım derneklerinin, Eş-Şebab bağlantılı parlak öğrencilerin, Sudan, Pakistan, Malezya gibi ülkelerde yüksek öğretim almasına yardımcı olduklarına dair raporlar bulunmaktadır (Bacon, 2022, s. 104).

Afganistan'da hükümete bağlı okullarda eğitimi yasaklamış olan Taliban, toplumdaki gelen baskılar nedeniyle 2009 yılından itibaren belli seviyede eğitime izin vermiştir. Taliban her ne kadar kendisi yeni okullar açmasa da (Smith, 2020, s. 8,9), Afgan Eğitim Bakanlığı'yla gerçekleştirdiği müzakereler sonucunda, kontrolündeki bölgelerde hükümet okullarının yeniden açılmasına müsaade etmiştir. Devletin eğitim alanındaki etkisini sınırlı tutmak için bölgesinde özel okulların açılmasını teşvik eden Taliban'ın, özel okul öğrencilerine kalem ve ders kitabı dağıttığı da bilinmektedir (Giustozzi, 2012, s. 75-77).

Merkezi hükümetin kayıtlarında görünen her 12 okuldan birinin gerçekte var olmadığı, ayrıca hükümetten maaş alan öğretmenlerin bir kısmının derslere girmemesinin de yaygın olduğu bilinmektedir (Jackson & Weigand, 2019, s. 145). Buna

karşın Taliban ise okulları daha etkin şekilde denetlemekte ve *hayalet öğretmen* vakalarını engellemektedir (Smith, 2020, s. 8). Merkezi Hükümetin yolsuzluğu karşısında, Taliban'ın eğitim alanında zayıf da olsa sürdürdüğü faaliyetler, bir yandan Taliban'ın toplum nezdindeki prestijine katkı sağlamakta, diğer yandan Merkezi Hükümetin etkisinin de sınırlandırılmasına hizmet etmektedir.

B. Adalet

Anılan örgütlerce sağlanan kamu hizmetlerinin arasında, adalet hizmetlerinin ayrı bir yeri olmuştur. İç Savaş sonrası Somali'de ve komünist rejimin yıkılmasının ardından Afganistan'da yaygınlaşan istikrarsızlık ve adaletsizlik ortamında filizlenen Taliban ve Eş-Şebab, adalet ve düzen vaadiyle toplumdaki destek almışlar, kontrolleri altındaki yerlerde bu vaatlerini, çoğu kez merkezi hükümetlerden daha başarılı şekilde yerine getirmeyi başarmışlardır.

Ağır şekilde yolsuzluğa karıştığına inanılan devlet mahkemelerinin aksine, Eş-Şebab ve Taliban tarafından kurulan mahkemelerin daha adil olduğuna ve verdikleri hükümlerin uygulanacağına yönelik güçlü bir inanç bulunmaktadır. Söz konusu örgütler, merkezi hükümete kıyasla, adil, uygulanabilir ve öngörülebilir bir adalet sistemi oluşturmakta o denli başarılı olmuşlardır ki, her iki ülkede merkezi hükümetlerin kontrolündeki bölgelerde yaşayanlar dahi, söz konusu örgütlerin mahkemelerine başvurmayı tercih etmektedir (Jackson & Weigand, 2019, s. 145; Bacon, 2022, s. 99).

Eş-Şebab'ın adalet sistemi, esas olarak şeriata dayalı olmakla birlikte, xeer öğelerini de belli ölçüde barındırmakta (Bacon, 2022, s. 99) ve dört ayrı mahkemeden oluşmaktadır. Bunlar, sıradan anlaşmazlıklar mahkemesi, toprak anlaşmazlıkları

mahkemesi, temyiz mahkemesi ve güvenlik güçleri mahkemesidir. Hakimlerinin seçiminde, klan dengelerinin gözetilmediği bu mahkemelerden ilk üçü her bölge ve ilçede bulunmakta, yereldeki duruma ve ihtiyaca göre mahkemelerin yapısı değişebilmektedir (Mubarak & Jackson, 2023, s. 15).

Taliban da Afganistan'da kontrolünde bulunan yerlerin büyük kısmında 2009 yılından itibaren belli bir yargı sistemi oluşturmuştur. Yereldeki yargı sistemi, Pakistan'daki *Merkezi Yargı Şurası*'na bağlı olan *Vilayet Yargı Şuraları* tarafından yönetilmektedir. Tesis edilen yargı sistemi çerçevesinde, tarafsız ve adil bir yargılamanın sağlanabilmesini teminen, yargıçların bölge dışından atanması, belli periyotlarla rotasyona tabi tutulması ve iki ayrı kanal üzerinden denetlenmesi gibi çeşitli denetim usulleri hayata geçirmiştir. Mahkeme kararlarının uygulanması ise halka bırakılmış olup, Taliban ancak hükümlerin uygulanmaması veya uygulanamaması halinde müdahil olmuştur (Giustozzi, 2012, s. 74-75).

C. Güvenlik

Sınırlı ekonomik kaynaklara rağmen, Somali ve Afganistan'da güvenlik sektörüne kayda değer yatırımlar yapılmıştır. Somali'de 2023 yılında güvenlik sektöründe yapılan harcamalar, toplam hükümet harcamalarının %26,6'sını teşkil ederken (Federal Government of Somalia Ministry of Finance, 2024), Afganistan'da ise bu oran 2020 yılında %27,9 olarak gerçekleşmiştir (Afghanistan Development Update, 2021). Ancak kronikleşen yolsuzluk nedeniyle, güvenlik alanındaki bu yüksek kamu harcamalarının sahaya yansımaları sınırlı olmuştur.

Farklı biçimlerde ortaya çıkan güvenlik alanındaki yolsuzluk, güvenlik güçlerinin kapasitesini önemli oranda zayıflatmıştır. Birlik komutanlarının, komutaları

altındaki asker sayısını yüksek göstermek veya zayıfları bildirmemek suretiyle, aslında mevcut olmayan askerler için yapılan ödemelere el koymalarını sağlayan *hayalet asker* vakaları, her iki hükümetin de sahaya, kâğıt üzerindeki daha az sayıda asker sürmesine neden olmuştur. Bu durumun en çarpıcı örneği Afganistan'da yaşanmıştır. Bazı tahminler, ANDSF (Afganistan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçleri/Afghanistan National Defence and Security Forces) bünyesindeki 300.000 kişilik mevcudun %80'inin gerçekte mevcut olmadığını öne sürerken (Haque, 2023), 2019 yılındaki bir araştırma ise, 352.000 kişilik mevcudun ancak 254.000'inin fiilen görev yaptığını ortaya koymuştur (Whitlock, 2019).

Benzer bir durumun SNA (Somali Ulusal Ordusu/Somali National Army) için de geçerli olduğu bilinmekte olup, askerlerin ekipmanlarını ve hatta maaşlarını sattıkları vakalara da sıkça rastlanmaktadır. Nitekim, Eş-Şebab'la mücadelenin aktif olarak sürdüğü bir ortamda, AMISOM tarafından sağlanan mühimmatın satıldığı gerekçesiyle TFG güçlerine verilen mühimmat istihkakının sınırlandırılması yoluna gidilmiştir (Bruton & Williams, 2014, s. 18). Aradan geçen süre zarfında konuya ilişkin hassasiyetin artmasına ve kontrol mekanizmalarının gelişmesine rağmen, 2024 yılının Nisan ayında basına yansıyan bir başka skandalda ise, ABD tarafından eğitilen ve desteklenen özel eğitimli Danab birliklerinin, kendilerine sağlanan gıda ve yakıt yardımlarını yasa dışı olarak sattığı, bu olay üzerine ABD'nin söz konusu yiyecek yardımını durdurduğu ortaya çıkmıştır (Shabelle Media Network, 2024).

Aşırılıkçı örgütlerin özellikle şehirlerde gerçekleştirdikleri ve sivillerin hedef alındığı terör eylemleri, merkezi hükümetlerin meşruiyetlerini aşındıracak bir güvensizlik ortamı oluşturulmasını hedeflemiştir (Barrett, 2018, s. 364; Fisher, 2018). Toplumun güvenliğini sağlamakla yükümlü güvenlik güçlerinin suistimalleri veya

ihmalleri de bu yöndeki çabalara katkı sağlamıştır (Gopal, 2010, s. 16; Mubarak & Jackson, 2023, s. 10). Nitekim Mogadişu'daki güvenlik noktalarından rüşvet verilerek geçilebildiği, bunun da Eş-Şebab'ın şehir içinde saldırı düzenleyebilmesine olanak sağladığı bilinmektedir (BBC, 2019).

Güvenliğin ulusal imkanlarla sağlanamaması, her iki ülkede de yabancı askeri birlik bulundurulmasını gerektirmiştir. UIC ile mücadele kapsamında, Somali'de asker konuşlandıran ilk ülke 2006 yılında Etiyopya olmuştur. İki ülke arasındaki kanlı tarih nedeniyle, ilk andan itibaren ülkedeki askeri varlığına şüpheyle yaklaşılan Etiyopya'nın Somali'ye yönelik işgal planları olduğuna inanılmıştır.

Bu hassasiyetleri akıllıca kullanan Eş-Şebab, İslam Emirliği kurma hedefine bağlı kalmakla birlikte, halkın milli ve dini hislerine hitap etmek amacıyla milliyetçi bir söylem geliştirmiş ve ülkedeki vatansever çevreler ile silahlı grupları yanına çekmeyi hedeflemiştir (Maruf & Joseph, 2018, s. 47-49). Somali'deki AfB Misyonlarına bağlı bazı askerlerin görevlerini kötüye kullanarak, yargısız infaz, tecavüz gibi eylemler gerçekleştirmesi, bu çabalara katkı sağlamıştır (Gabobe, 2025). Nitekim bölgesel ve uluslararası aktörlerin Somali'ye müdahalesi de halk tarafından ülkedeki çatışmanın kaynaklarından biri olarak görülmekte olup, (Crouch & Ali, 2018, s. 451) ailelerini ve mallarını yok eden yabancılardan ve Somalilerden intikam alma isteği, birçok Somalilinin Eş-Şebab'a katılmasının arkasındaki en önemli motivasyon kaynağıdır (Marchal, 2018, s. 314).

Afganistan'da ise ABD işgaline bakış zamanla değişmiştir. ABD işgalini, İngiltere ve SSCB'nin askeri müdahalelerinden farklı değerlendiren Afgan halkı, kara sınırı olmaması nedeniyle, ülkenin toprak bütünlüğüne zarar vermeyeceği düşünülen

ABD'nin müdahalesine başlarda olumlu yaklaşmıştır (Barfield, 2010, s. 275, 276). Nitekim Taliban'ın propaganda faaliyetleri de bu dönemde halkta karşılık bulmamıştır (Jackson A. , 2021, s. 100).

Bununla birlikte, Taliban'ın yeniden güçlenmesiyle birlikte sıklığı artan ABD ve koalisyon operasyonlarında yaşanan can kayıpları, bu olumlu havanın dağılmasına neden olmuştur. Taliban unsurlarının bulunduğu düşünülen yerlere gerçekleştirilen hava operasyonları ile baskınlarda yaşanan sivil can kayıpları halkın tepkisine yol açmış, zaman içinde alınan önlemler halkın tepkisini yatıştırmakta yetersiz kalmıştır (Jackson A. , 2021, s. 100, 101). Sivil kayıpları propagandasında etkin olarak kullanmayı başaran Taliban, söyleminde ABD ve koalisyon operasyonlarında yaşanan aşağılanma hissini vurgulayarak Peştunvali çerçevesinde halkın intikam duygularını körüklemiş ve işgale karşı direnişi teşvik etmiştir (Jackson A., 2021, s. 102). Esasen Taliban'ın eylemleri sonucunda da çok sayıda sivil kayıp yaşanmakla birlikte, ABD ve koalisyon operasyonları sırasında yaşanan can kayıplarının daha büyük tepki çektiği görülmektedir (Dorrnsoro, 2009, s. 18).

Somali ve Afganistan'daki Merkezi hükümetlerin temel kamu hizmetlerini sağlamadaki başarısızlıklarından faydalanan Eş-Şebab ve Taliban, sağladıkları hizmetlerle halk nezdindeki meşruiyetini artırmayı ve merkezi hükümetlere kıyasla daha iyi birer alternatif olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar.

II. Yoksulluk

Somali ve Afganistan'ın üstesinden gelemediği kronik yoksulluk anılan örgütlere katılımları artıran faktörlerden biridir. Nitekim *İnsani Gelişim İndeksi*'nde Somali, ilk defa sıralamaya alınabildiği 2022 yılında 193. ve son sıradayken (Birleşmiş

Milletler Kalkınma Programı, 2024), Afganistan ise, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinden önceki son tam yıl olan 2020 yılında 177. sırada yer almıştır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2022). Somali ve Afganistan'da 2020 yılında kişi başına düşen milli gelir sırasıyla 584 ve 516 ABD Doları olarak ölçülürken (Uluslararası Para Fonu), işsizlik oranı ise sırasıyla %19 (Statista) ve %12 (Statista) olarak hesaplanmıştır. Aynı yıl yapılan hesaplamalara göre, Somali halkının %70'i (The World Bank, 2022, s. 22), Afgan halkının ise %85'i fakirlik sınırının altında yaşamaktadır (Middle East Eye, 2023). Özellikle şehirlerde ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma anlamında yaşanan sıkıntılara çare bulunamaması, Afganistan'da büyük bir genç işsizliği sorununa neden olmuş, bu da bir sonraki bölümde görüleceği gibi, yolsuzluğu tek geçim kapısı haline getirmiştir (Cordesman, 2021, s. 11).

Bu yaygın yoksulluk ortamında, Eş-Şebab ve Taliban birer istihdam kapısı olarak öne çıkmaktadır (Bacon, 2022, s. 85; Zarak, 2019). Güvenliğin etkin şekilde sağlanamaması, Eş-Şebab ve Taliban'ın ülke çapında mali kaynaklar açısından beslenebilecekleri mekanizmalar kurabilmelerine cevaz vermiştir. Merkezi hükümetler uluslararası yardımlara muhtaç durumdayken, merkezi otoritenin zayıflığından istifade eden Eş-Şebab ve Taliban, ülke çapında topladıkları vergilerle istikrarlı şekilde gelir elde ederek faaliyetlerini finanse edebilmiş ve ekonomik teşviklerle saflarını genişletebilmişlerdir.

El-Kaide'nin en güçlü, zengin ve ölümcül kolu olarak nitelendirilen Eş-Şebab, bu ününü önemli oranda yereldeki gelir kaynaklarına borçludur. Dış kaynak olmaksızın, neredeyse tamamen topladığı vergilerle kendisini finanse eden Eş-Şebab'ın (Mubarak & Jackson, 2023, s. 13) temel olarak üç tür gelir kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ulaşım hatlarında kurduğu kontrol noktalarında aldığı geçiş ücretleri, ikincisi kontrolü

altındaki halktan topladığı vergi, üçüncüsü ise işletmelerden aldığı haraçlardır. Halkın veya işletmelerin söz konusu vergi/haraçları ödemesinin arkasındaki temel motivasyon, Eş-Şebab'dan duyulan korkudur (Hiraal Institute, 2020, s. 1). Bu korku nedeniyle, hükümet yetkilileri ve taşeronları ile SNA mensuplarının dahi Eş-Şebab'a vergi ödediği bilinmektedir (Hiraal Institute, 2020, s. 6, 7).

Kontrol noktalarından geçen araçlardan kayıt ücreti ve vergi alan Eş-Şebab ayrıca çiftliklerden, tarımsal ürünlerden, taşınan yüklerden ve canlı hayvan satışlarından da vergi almaktadır (Birleşmiş Milletler Somali Uzmanlar Paneli, 2018, s. 26). Somali Federal Hükümeti ile Federe Devletler tarafından ulaştırma hatları üzerinde alınan resmi vergilerin toplamı, Eş-Şebab tarafından alınanlardan az olmasına rağmen, ticari yük taşıyan birçok araç, resmi devlet görevlilerine defalarca haraç ödemek durumunda kalacakları güzergahlar yerine, Eş-Şebab kontrolündeki güzergahları kullanmayı tercih etmektedir (Hiraal Institute, 2020, s. 3). Nitekim Eş-Şebab, kontrol noktalarında verdiği makbuzlarla, vergi aldığı araçların yol boyunca ilave bir ödeme yapılmaksızın yollarına devam etmelerini sağlamaktadır (Bahadur, 2022, s. 5). Dolayısıyla Eş-Şebab'ın, Federal Hükümete kıyasla, daha sistematik bir düzen tesis ettiği görülmektedir.

Eş-Şebab, kontrolü altındaki halktan ise temelde iki tür vergi toplamaktadır. *Zekât* olarak adlandırılan %2,5'lik yıllık varlık vergisi, nakit veya mal olarak (Zakawat) ödenebilmekte olup, mal olarak ödenen vergilerin bir kısmı, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. *Infaaq* olarak adlandırılan ikinci tür vergi ise ihtiyaç üzerine toplanmaktadır (Mubarak & Jackson, 2023, s. 14). Bunun yanı sıra, sulama gibi belli konular özelinde konan vergiler de mevcuttur (Hiraal Institute, 2020, s. 3).

Doğrudan askeri hakimiyeti olmayan yerlerdeki işletmelere dahi ulaşabilen Eş-Şebab, işletmelerden yıllık veya aylık olarak vergi toplamakta, ayrıca deniz yoluyla ülkeye ulaşan ürünleri de vergilendirmektedir. Eş-Şebab'ın kontrolü olmayan yerlerde dahi vergi toplayabilmesinin en büyük nedeni, Federal Hükümet tarafından gerekli güvenliğin sağlanamıyor olmasıdır (Hiraal Institute, 2020, s. 2,3).

Kurmuş olduğu bu etkin vergilendirme sisteminin de katkısıyla, Eş-Şebab'ın yıllık gelirinin 25 ile 100 milyon ABD Doları arasında olduğu tahmin edilmektedir (Maruf & Joseph, 2018, s. 96).

Afganistan'daki nüfuzunu zamanla genişleten Taliban, artan toprak hakimiyetine paralel şekilde vergilendirmeyi belli bir sistematığe oturtmaya çalışmıştır. Başlarda birbirinden kopuk şekilde savaşan yerel Taliban gruplarının, kontrollerindeki bölgelerde farklı vergilendirme usullerine başvurmaları nedeniyle, örgütün gelir kaynakları da bölgeden bölgeye değişmiştir. Ayrıca elde edilen gelir de merkezi bir otoriteye gönderilmemiş, yerel komutanlarda toplanmıştır.

Bununla beraber, zamanla hayata geçirilen çeşitli değişikliklerle yerel komutanların gücünün kırılarak Taliban bürokrasisinin güçlenmesi bu durumu değiştirmiştir. Kademeli olarak etkisi artan Taliban'ın Maliye Komisyonu, 2018'e gelindiğinde 34 vilayetin 31'inde temsilci bulundurur hale gelirken, 2006 yılından itibaren yayınlamaya başladığı *Layhaların* ilgili maddeleriyle de vergilendirmeye ilişkin adaletsizlikleri önlemeyi hedeflemiştir (Amiri & Jackson, 2022, s. 10-14).

Taliban zaman içerisinde merkezi hükümetin kurduğuna rakip olabilecek kadar etkili bir vergi sistemi teşkil etmeyi başarmıştır. Şirketlerden ve yardım dağıtan

STK'lardan %10 nisbinde vergi alan Taliban, sıradan halktan %2,5 oranında gelir vergisi olan zekat toplamış, ayrıca ticareti yapılan malın %10'unu teşkil eden öşür vergisini almıştır. Özellikle afyon ticareti dolayısıyla, öşür Taliban için önemli bir gelir kaynağı teşkil etmiştir (Jackson A. , 2021, s. 129).

Taliban için önemli bir gelir kaynağı teşkil eden bu vergilendirme sistemi, diğer yandan Taliban'ın halk üzerindeki kontrolünü ve meşruiyetini artırmasının bir aracı olarak görülmüştür. Nitekim vergilendirme, Taliban'ın sıradan bir devlet aygıtını en çok andıran faaliyeti olup, vergilendirme üzerinden halk ile girdiği pazarlıklar, Taliban'a meşruiyet için gerekli olan *rızayı* sağlamıştır. Ayrıca Taliban'ın koyduğu vergilerin, merkezi hükümetin uyguladıklarından daha az olduğu bildirilmiş olup, vergilendirme sırasında verilen makbuzlarla da, çifte vergilendirmenin önüne geçilmiştir (Jackson A., 2021, s. 129-132).

Afganistan'daki Merkezi Hükümet'in 2020 yılı bütçesi 5,5 milyar ABD Doları olarak ölçülürken (Saif, 2020), Taliban'ın yıllık toplam gelirinin 300 milyon ABD Doları ile 1,5 milyar ABD Doları arasında olduğu tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2510 (2019) sayılı Kararı uyarınca hazırlanan Afganistan Gözlem Grubu'nun raporu, 2020). Afganistan'da merkezi hükümet, sınırlı olan kaynaklarını yolsuzluk nedeniyle verimli şekilde kullanmakta güçlük çekerken, Taliban ise, kendisini daha ucuza finanse etmeyi ve kaynaklarının tamamını hedefleri çerçevesinde kullanmayı başarmıştır (Cordesman, 2021, s. 7).

Kurdukları ekonomik sistem, Eş-Şebab ve Taliban'ın varlıklarını sürdürmek için gerekli olan kaynaklara ulaşmalarını sağlamıştır. Anılan örgütler, merkezi hükümetlere kıyasla, bu kaynakları çok daha etkin şekilde toplamış ve hedefleri çerçevesinde

kullanmışlardır. Nitekim alt düzey bir Eş-Şebab mensubunun 60 ile 200 ABD Doları arası maaş aldığı tahmin edilmekte olup (Marchal, 2018, s. 42), Taliban'ın ise mensuplarına, şartlara göre değişmekle birlikte, aylık yaklaşık 300 ABD Doları ödediği yönünde raporlar bulunmaktadır (Landinfo, 2017, s. 15).

Dolayısıyla, sözkonusu örgütlere yalnızca ideolojik sebeplerle veya silah zoruyla katılım sağlandığı yanılgısına düşülmemesi gerekir. Özellikle Somali'de birçok kişi için Eş-Şebab, ekonomik anlamda diğer seçeneklerin yokluğunda en iyi seçenek olarak ortaya çıkabilmektedir (Bacon, 2022, s. 90).

III. İstikrarsızlık

Somali ve Afganistan'da güçlü bir merkezi otoritenin yokluğunda, çeşitli güç odakları arasında önemli gerilimler yaşanmaktadır. Başlı başına siyasi krizlere yol açabilen bu gerilimler, ayrıca her iki ülkede de ulus altı kimliklerin güçlü olması nedeniyle, toplumsal düzeye de yansıyabilmektedir. Büyük bölünmeler bulunan toplumlarda, etnisite meselesinin birçok konuda kendisini gösterebilmesi nedeniyle (Horowitz, 1985, s. 8), en rutin konularda yaşanan siyasi anlaşmazlıklar dahi birer kimlik meselesine dönüşebilmektedir. Yaşanan bu istikrarsızlıklar, bir yandan Merkezi hükümetlerin Eş-Şebab ve Taliban'la mücadeleye odaklanmasını zorlaştırmış, diğer yandan da anılan örgütlerin suistimal edebileceği fay hatları yaratmıştır.

Federal Hükümete bağlı altı eyaletten oluşan Somali'de, Federal Hükümet ile Eyaletler arasındaki ilişkiler dalgalı bir seyir izlemiştir. Bağımsız siyasi gündemleri ve silahlı birlikleri bulunan bu Eyaletler ile Federal Hükümet arasındaki gerginlikler zaman zaman çatışmalara da evrilebilmektedir.

Bu durumun güncel bir örneği 2024 yılı içinde yaşanmıştır. Puntland Eyaleti'nde düzenlenen seçimleri kazanan Said Abdullahi Deni, Cumhurbaşkanı Mahmud tarafından geçici Anayasa'da önerilen değişikliklerin Federal sisteme zarar vereceğini öne sürerek, sözkonusu değişiklik sürecini protesto etmiştir. Federal Hükümet ile Puntland Eyaleti arasında uzlaşma sağlanamaması üzerine Puntland Eyaleti, Federal kurumları tanımadığını ilan etmiştir (Voice of Africa, 2024).

Aynı sene içinde yaşanan bir başka olayda ise, Federal Hükümet, merkezi seçim sistemine rıza göstermeyen ve bağımsız olarak kendi seçimlerini düzenleyen Jubaland Eyaleti Başkanı Ahmed Islam Madobe'ye karşı harekete geçmiş ve bölgeye askeri birlik konuşlandırmıştır. Federal Hükümet birlikleri ile Jubaland Eyaletine bağlı birlikler arasında yaşanan ve iki taraftan da kayıpların olduğu çatışma sonucunda, Federal Hükümet birlikleri çekilmek durumunda kalmıştır. Söz konusu çatışmaya ilişkin Somali Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Jubaland Eyaleti'nin Eş-Şebab ile işbirliği yapmakla suçlanması dikkat çekmiştir (Somali Guardian, 2024). Gerginlik sırasında, Federal Hükümette görev yapan Jubalandli iki Bakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı görevlerinden istifa etmiş, ayrıca Jubaland Eyaleti de Federal Hükümeti tanımadığını ilan etmiştir (Shabelle Media Network, 2024).

Ulusal kararların, Merkezi Hükümet kapsamlı bir mutabakat temelinde alınabilmesini teminen Merkezi Hükümet ile Eyaletler arasında düzenlenen NCC (Ulusal İstişare Konseyi/National Consultative Council) toplantılarına rağmen, seçim sistemi ve Anayasa değişikliği gibi konularda yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle, bu çalışmanın kaleme alındığı tarih itibarıyla, Somali Federal Cumhuriyeti'ni (Somaliland hariç) oluşturan beş eyaletten ikisi, Federal Hükümeti tanımamaktadır.

Farklı güç odakları arasında yaşanan bu çatışmalarda, klan aidiyeti de rol oynayabilmektedir. Klanlar çizgisinde bölünmüş olan Somali halkı için klanlar en önemli aidiyet unsurunu teşkil etmektedir. Somalili kimliğini reddetmemekle birlikte, klana öncelik tanıyan bu klan sistemi, en iyi anlatımını aşağıdaki Somali atasözünde bulmaktadır:

“Dünyaya karşı ben ve Somali,
Somali’ye karşı ben ve klanım,
Klanıma karşı ben ve ailem,
Aileme karşı ben ve kardeşim,
Kardeşime karşı ben”

Toplumsal yaşamın her alanına etki eden klan sistemi nedeniyle, tarih boyunca klan aileleri arasında ve hatta içinde çatışmalar neden olmuştur. Nitekim görüldüğü üzere, Siyad Barre rejiminin devrilmesinin ardından Mogadişu’da yaşanan çatışmalar esasen Haviye klan ailesine bağlı Abgal ve Habar Gidir klanları arasındaki güç mücadelesinin bir sonucudur (Lewis, 2008, s. 73).

2000 yılında Arta’da düzenlenen konferans sonucunda kabul edilen 4,5 Klan Sistemi, Somali’deki klanlar arasında belli bir denge öngörmüştür. Devletin en üst kademelerine yapılan atamalarda dahi dikkate alınan bu dengeye göre, devletin her kademesindeki makamlar, Haviye, Darod, Rahanveyn, Dir ve azınlık klanları arasında paylaştırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı ile Başbakanlık makamları, Haviye veya Darod klan aileleri arasında paylaşılırken, Halk Meclisi Başkanı Rahanveyn, Başbakan Yardımcısı ve Senato Başkanı ise Dir klan ailesinden seçilmektedir (Somali Dialogue

Platform&Somali Public Agenda, 2023, s. 5). Diğer klan mensuplarının bu pozisyonlara seğilmesi m¼mk¼n değildir.

Varılan bu uzlaşıya rağmen, klanlar arasında yaşanan güç çatışmalarının nüvelerini bugün de görmek mümkündür. Bir kısmı silahlı milislere sahip bu klanlar, çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle sık sık silahlı çatışmalara girmekte, bu da can kayıplarına ve insani krizlere neden olmaktadır (Dhaysane, 2024).

Klan çatışmaları devletin en üst noktalarında dahi yaşanmaktadır. Haviye klan ailesine bağlı Havadle klanının Hiiraan bölgesindeki güç paylaşımından duyduğu rahatsızlık nedeniyle, anılan klana mensup olan dönemin Petrol ve Maden Kaynakları Bakanı Abdirizak Omar ile Haviye klan ailesinin Abgal klanına mensup Cumhurbaşkanı Mahmud arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlığın büyümesi üzerine adıgeçen, Cumhurbaşkanı Mahmud tarafından 2024 yılının Aralık ayında görevden alınmıştır (Somali Guardian, 2024). Bu olaydan kısa bir süre sonra, El-Baraf kasabasındaki Abgal klanına mensup milisler tarafından Havadle klanına mensup SNA askerlerine pusu düzenlenmiş, pusuda birçok asker hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Havadle klanına mensup SNA askerleri, Eş-Şebab'a karşı konuşlandıkları üs bölgelerini terk etmiştir. İki klan arasında yaşanan gerginlik, üst düzey siyasetçilerin müdahalesiyle aşılabılmıştır (Garowe Online, 2025).

İstikrarsızlık Afganistan için de büyük bir sorun teşkil etmiştir. Toplumun etnik gruplar çizgisinde bölünmesi, istikrarsızlıkların etnik kimlik çerçevesinde değerlendirilmesine yol açmıştır.

14 farklı etnik grup barındıran Afganistan'da Peştunları devletin yönetiminin zirvesine yerleştiren mutabakat, 1978 yılında çatışmaların başlamasıyla ortadan kalkmıştır. Kırsalda devlet otoritesinin silinmesiyle, Peştun dışındaki etnik gruplar güç kazanmaya başlamıştır. Teşkil edilen siyasi oluşumlar, tüm etnik grupları karşısında birleştiren Necibullah yönetiminin devrilmesinin ardından farklı etnik grupları temsil eden gruplara dönüşmüşlerdir. Güç dengelerinin Peştunlar aleyhine değişmesi sonucunda Peştunlar, azınlık oldukları kuzey bölgelerindeki yerel yönetimlerde ayrımcılığa maruz kalmaya başlamışlardır (Dorrnsoro, 2009, s. 13).

Etnik gruplar arasındaki bu gerilim, ABD işgalinin ardından da devam etmiştir. Çok etnili bir ülke olarak Afganistan, gücü farklı kesimlerden yetkililere dağıtan adem-i merkeziyetçi bir parlamenter sisteme ihtiyaç duymasına rağmen, tüm gücün tek bir kişide toplandığı Başkanlık sisteminin uygulanması, etnik gerilimlerin artmasında rol oynamıştır (Vendrell, 2012). Gücün tek bir kişide toplanması, merkez ile çevre arasındaki tarihi gerilimin yeniden ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction, 2022, s. 29).

Horowitz, siyasi partilerin etnik hatlar çizgisinde kurulduğu ülkelerde, seçimlerin toplumda bölünmeye neden olduğunu öne sürer (Horowitz, 1985, s. 12). Bu durumun en çarpıcı örneği, Afganistan'da 2019 yılında düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında yaşanmıştır. Gerçekleştirildiği tarihten yaklaşık beş ay sonra açıklanan resmi sonuçlara göre, seçimleri Peştun Cumhurbaşkanı Gani'ye kaybeden Tacik İcra Başkanı Abdullah Abdullah, seçimlerde hile olduğunu öne sürerek seçimleri kendisinin kazandığını ilan etmiş ve Özbek lider Dostum'un desteğiyle, etnik dağılım açısından güçlü olduğu ülkenin kuzeyinde paralel hükümet kuracağını belirtmiştir.

Gani'ninkiyle aynı gün düzenlenen bir törenle yemin eden Abdullah, Cumhurbaşkanı sıfatıyla bürokrasi içinde atamalar dahi yapmıştır (Safi & Makoi, 2020).

Merkezi hükümetler siyasi ve bir kısmı kimlik boyutu olan çatışmalarla uğraşırken, Eş-Şebab ve Taliban ise toplumdaki bölünmeleri kendi lehine kullanmaya gayret etmiştir.

Eş-Şebab retoriğinde klan sistemini açıkça reddetmesine rağmen, özellikle eski gücünü yitirmesinin etkisiyle, klanlarla ilişkilerinde daha pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir.

Sınırlı kaynakların paylaşılmasında klanlar arasında sık sık anlaşmazlıkların yaşandığı Somali'de, güçlü bir merkezi otoritenin yokluğunda, küçük klanlar, çatıştıkları büyük klanlara karşı destek arayışına girebilmektedir. Bu noktada Eş-Şebab'ın küçük klanlardan da saflarına asker alması, küçük klanlarca silahlanma ve askeri eğitim yoluyla büyük klanlar aleyhine güç dengesini değiştirmenin bir yolu olarak değerlendirilmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır (Bruton & Williams, 2014, s. 27). Eş-Şebab, büyük klanlara karşı küçük klanlara koruma sağlayarak bu klanları kendi bayrağı altında toplayabilmekte (Bacon, 2022, s. 91) ve toplumsal tabanını genişletebilmektedir. Çatıştığı klanlarla barış anlaşmaları imzalayarak, bu klanları kendi safında tutmaya gayret eden Eş-Şebab (Mubarak & Jackson, 2023, s. 19), ayrıca hakimiyet alanını genişletmek amacıyla bölgenin hâkim klanıyla gerçekleştirdiği pazarlıklarda da, rakip klanlara silah dağıtmak gibi taktiklere de başvurmaktadır (Bruton & Williams, 2014, s. 29). Evvelce bir klanın, diğer klanlar pahasına egemen olduğu bölgelerde, Eş-Şebab'ın klan farkı gözetmeksizin herkese eşit yaklaşması da halk nezdinde anılan örgüte puan kazandırmaktadır (Crouch & Ali, 2018, s. 455).

Eş-Şebab asker toplama stratejisini klan çatışmaları üzerine inşa etmiş, bu çerçevede özellikle birden fazla klanın bulunduğu bölgelere odaklanmıştır. Nitekim, Jubaland Eyaleti'ne bağlı Gedo bölgesinde Eş-Şebab'a katılanların büyük bir bölümü, daha güçlü klanlarla sorunlar yaşayan Darod klan ailesine bağlı Marehan klanına mensuptur. Eş-Şebab Hirşabelle Eyaleti'nde ise, Haviye klan ailesine bağlı Havadle klanından duyulan rahatsızlıklardan istifade ederek asker toplayabilmektedir (European Union Agency for Asylum, 2022, s. 84).

Klan sisteminin, kendi meşruiyetini sağlama açısından taşıdığı potansiyeli fark eden Eş-Şebab, 2016 yılında yönetim aygıtına Klan Liderleri Konseyi'ni dahil etmiştir. Klanların yerel yönetime dahil olması bir yandan Eş-Şebab'a halk nezdinde meşruiyet sağlarken, diğer yandan kontrolü altındaki bölgelerin yönetimini de kolaylaştırmaktadır (Mubarak & Jackson, 2023, s. 17). Nitekim Eş-Şebab, yönetim, vergi tahsili, askeri kanadına personel toplama ve çatışmaların çözümü gibi konularda klan liderlerinden istifade etmektedir (Hiraal Institute, 2018, s. 3).

Eş-Şebab, yapılanması ve lider kadrosunda da klan bağlılıklarını dikkate almaktadır. Eş-Şebab'ın klan dinamiğini reddettiği yönündeki anlayışa rağmen, yapılan bir çalışma, üst düzey 220 Eş-Şebab yetkilisinin yarıya yakınının Haviye klan ailesine mensup olduğunu, bu oranın güvenlikle ilgili departmanlarda daha da yükseldiğini ortaya konmuştur (Hiraal Institute, 2018, s. 2, 3).

Eş-Şebab'ın toplumun kılcal damarlarına kadar nüfuz etmesine fırsat veren klan dinamikleri, Somali güvenlik güçlerinin etkinliğine de zarar vermektedir. Merkezi hükümetin kontrolünde olmakla birlikte, farklı klanlara mensup bireylerden müteşekkil

olan SNA'nın, klan dengeleri gözetilmeden konuşlandırıldığı durumlar, hükümet aleyhine hoşnutsuzluk yaratarak Eş-Şebab'a alan yaratabilmektedir (Maruf & Joseph, 2018, s. 272). Klan aidiyetinin baskın olması nedeniyle, özellikle güvenlik güçlerinin emir-komuta zincirinin dışına çıkarak, komutanları yerine bağlı buldukları klan liderlerinin emirlerini yerine getirdiği vakalar da mevcuttur.

Afganistan'da artan etnik rahatsızlıklar Taliban'a verilen halk desteğinin artmasına yol açmıştır. Afganistan'da kurulan yeni düzende, yönetimin iplerinin, başta Tacikler olmak üzere, Peştun olmayan diğer gruplara bırakıldığı yönündeki algı, Peştunların yabancılaştırılmasına yol açmıştır. Bu durum, Taliban'ın özellikle ülkenin Peştun yoğunluklu güney bölgelerindeki başarısında önemli bir faktör olmuştur (Dorrnsoro, 2009, s. 13). Nitekim 2019 yılında yapılan bir araştırma, Afganistan'ın genelinde %13 olarak ölçülen Taliban'a sempati oranının, ülkenin Peştun ağırlıklı güney bölgelerindeki Zabul ve Uruzgan şehirlerinde %50'nin üzerine çıktığını ortaya koymuştur (Akseer & Rieger, 2019). Peştunların rahatsızlıkları, Peştun gruplar arasında Taliban'a desteğin artmasına neden olmuşsa da bu durum esasen Taliban'a karşı samimi bir sempatiden ziyade, Taliban ile yozlaşmış merkezi hükümet arasında bir orta nokta bulunmamasının sonucudur (Ruttig, 2012, s. 121).

Ülke genelinde faaliyet gösteren bir örgüt olarak, yalnızca Peştunların desteğiyle yetinmeyen Taliban, Peştun olmayan grupları da saflarına katmaya gayret etmiştir. Bu amaçla Peştun kimliğini arka planda tutan Taliban, ideolojik sebeplerle katılan Türkmen ve Özbekleri kullanarak, Peştunların azınlık olduğu kuzey bölgelerinde kendisine yerel bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır (Dorrnsoro, 2009, s. 14).

Somali ve Afganistan'da kimlik boyutu da bulunan çatışmalar, toplumda önemli fay hatları yaratmıştır. Sözkonusu istikrarsızlıklar, merkezi hükümetlerin aşırılıkçı örgütlerle mücadeleye odaklanmasını engellerken, toplumda oluşan fay hatları ise, Eş-Şebab ve Taliban'ın halk nezdinde popülerliğinin artmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Giriş'te belirtildiği gibi, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte gündeme gelen başarısız devlet vakaları, başlarda insani mülahazalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle vatandaşları için ciddi bir güvenlik sorunu teşkil etmesine rağmen, başarısız devletler uluslararası güvenlik gündemine alınmamış, yalnızca insani krizler bağlamında ele alınmışlardır.

Ancak 11 Eylül saldırıları, devlet başarısızlığına olan bakışı tamamen değiştirmiştir. Başarısız devletlerin topraklarında güvenli liman bulan aşırılıkçı örgütlerin, uluslararası terörist eylemler gerçekleştirebildiğinin görülmesi, başarısız devletlerin kısa sürede uluslararası gündemin üst sıralarına tırmanmasına neden olmuştur. Nitekim toprakları üzerinde etkin kontrol sağlayamayan başarısız devletler aşırılıkçı örgütlerin gelişebileceği elverişli ortamı sağlamışlardır.

Esasen devlet başarısızlığının terörizmle ilişkisi literatürde yeni bir tartışma değildir. Bir kısmı doğrudan başarısız devlet kavramına başvurmasa da başarısız devletlerdeki koşullar ile siyasi şiddet arasındaki ilişki daha önce de ele alınmıştır.

Somali ve Afganistan'ın yakın tarihi, devlet başarısızlığı ile siyasi şiddet arasındaki ilişkiye iyi birer örnek teşkil etmektedir. Devlet başarısızlığından istifade eden Eş-Şebab ve Taliban, bu ülkelerde gelişip faaliyet göstermek için uygun ortamı bulmuşlardır. Eş-Şebab, yurtdışında Kenya ve Uganda'da sivil hedeflere yönelik eylemler düzenlemiştir, Taliban ise iktidarda olduğu dönemde, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide'ye evsahipliği yapmıştır. Her iki örgüt de kendi vatandaşlarına karşı şiddet eylemlerine başvurmaktan çekinmemiştir. Afganistan'ın Taliban'a karşı

mücadelesi akim kalmış, Eş-Şebab ise Federal Hükümetin çabalarına rağmen faaliyetlerine devam edebilmiştir.

Bu tezde, başarısız devletlerin, terör örgütleri için güvenli liman sağladığı argümanı, Somali/Eş-Şebab ve Afganistan/Taliban örneklerine uygulanmış, bu ülkelerdeki merkezi hükümetlerin hangi alanlardaki zayıflıklarının aşırılıkçı örgütlere alan açtığı incelenmiştir.

Somali ve Afganistan'da halka en temel kamu hizmetlerinin sağlanmasında dahi büyük zorluklar yaşanmıştır. Yolsuzluk, bu alanda belirleyici olmuştur. Eş-Şebab ve Taliban'ın şehirlerde gerçekleştirdikleri saldırılar, merkezi hükümetlerin temel bir kamu hizmeti olarak güvenliği dahi sağlamadaki yetersizliğini ortaya koymuştur. Güvenlik alanındaki bu zafiyet, yabancı askeri güçlerin Somali ve Afganistan'da konuşlanmasını gerektirmiştir. Yabancı askeri varlığından duyulan rahatsızlık, anılan örgütlere katılımları teşvik etmiştir.

Diğer yandan, merkezi hükümete bağlı mahkemelerde yaşanan yolsuzluklar karşısında, anılan örgütlerce sağlanan adalet hizmetlerinin daha ulaşılabilir, daha uygulanabilir ve daha adil olduğuna yönelik inanç, hükümetin kontrolünde yaşayanlar da dahil olmak üzere, halkın önemli bir kısmını anılan örgütlerce teşkil edilen mahkemelere başvurmaya teşvik etmiştir. Kuşkusuz bu durum, Eş-Şebab ve Taliban için önemli bir meşruiyet kaynağı olmuştur.

Dolayısıyla her iki ülkedeki merkezi hükümetler kamu hizmetlerini halka ulaştırmakta büyük zorluk yaşamış, Eş-Şebab ve Taliban ise en azından bazı kamu

hizmetlerini halka ulaştırmada merkezi hükümetlerden daha başarılı olduklarını kanıtlamıştır.

Somali ve Afganistan'daki merkezi hükümetler, her iki ülkenin de kronik sorunu olan yoksulluğun önüne geçmeyi başaramamıştır. Her iki ülkedeki olumsuz ekonomik koşullar ve yüksek işsizlik, halkın bir kısmı için Eş-Şebab ve Taliban'a katılmayı ekonomik kaygılardan kaynaklanan bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu örgütlerin ülke çapında tesis ettikleri ekonomik sistemler, merkezi hükümetlerle kıyaslanabilecek bir gelir kaynağı yaratmıştır. Nitekim Somali'de Federal Hükümet uzun yıllar boyunca askerlerine düzenli maaş ödemesi yapamazken, Eş-Şebab mensuplarına ücret ödemelerini düzenli Şekilde yapmayı başarmıştır.

İstikrarsızlıklar, her iki ülkede de merkezi hükümetlerin manevra kabiliyetini sınırlamıştır. Her iki ülkedeki çeşitli güç odaklarının, farklı gündemleri çerçevesinde birbirleri ve merkezi hükümetlerle yaşadıkları gerilimler ve hatta çatışmalar, Eş-Şebab ve Taliban'la mücadeleye odaklanılmasını zorlaştırmıştır. Bunların yanı sıra, bu çatışmaların bir kısmında kimlik faktörünün rol oynaması toplumsal k sk nl klere neden olmuştur. Anılan  rg tler, bu k sk nl klerin yarattığı fay hatlarından istifade etmek amacıyla ulus altı gruplara karşı daha pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir.

Somali, yaklaşık 20 yıldır Eş-Şebab'la askeri olarak mücadele etmektedir. Aradan geçen bu süre zarfında, uluslararası ortakların desteğiyle bazı ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, bu ilerlemelerin sınırlı ve son derece kırılgan olduğu görülmüştür. Somali/Eş-Şebab ve Afganistan/Taliban arasındaki benzerlikler dolayısıyla, Afganistan örneğinden çıkarılacak dersler, Somali'de Eş-Şebab'la mücadelenin daha etkin Şekilde yürütülmesi açısından büyük önem taşmaktadır.

Afganistan örneği, başarısız devletlerdeki güvenlik sorununun yalnızca askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini ortaya koymuştur. Konunun askeri boyutu bu çalışmanın parçası olmamakla birlikte Afganistan'da yaşananlar, ÷lke çapında faaliyet gösteren aşırılıkçı örgütlerle mücadelede halkın desteğinin elzem olduğunu, salt askeri yöntemlerle başarı sağlanması mümkün olmadığını göstermiştir.

Somali örneğine baktığımızda, halkın, Eş-Şebab'a karşıtlık dışında,Somali Federal Hükümetini tercih etmesi için somut bir motivasyonu bulunmadığı gör÷lmektedir. Federal Hükümet ağır şekilde yolsuzlukla anılmakta, temel kamu hizmetlerini sağlayamamaktadır. 18 yıldır süren uluslararası destekli mücadeleye rağmen, büyük şehirlerin birkaç kilometre uzağında Eş-Şebab'ın kontrol noktalarına rastlanmakta olup, güvenlik endişeleriyle, kısa mesafelerde dahi havayolu kullanılmaktadır. Halk, adaleti sağlamaktan aciz olan resmi mahkemeler yerine, Eş-Şebab'ın mahkemelerini tercih etmektedir. Federal Hükümet, halkın ekonomik beklentilerine yanıt vermekte yetersiz kalmaktadır.

Bu şartlar altında, toplumun en azından bir kısmının Eş-Şebab'a destek vermesi şaşırtıcı değildir. Bu desteğin seviyesi hakkında net sayısal veriler bulunmamakla birlikte, yayınlanan rapor ve araştırmalar belli bir fikir vermektedir. Bazı devletler tarafından uluslararası terörist örgüt olarak tanınsa da Eş-Şebab'ın Somali toplumuna yabancı olmadığının unutulmaması gerekir. Eş-Şebab tabiri caizse Somali halkının çocuğudur, yabancı bir coğrafyaya veya kült÷re ait değildir. Yıllardır savaş halinde olan ve farklı güç odaklarının şiddetine maruz kalan Somali halkının da yalnızca aşırılıkçı yönleri nedeniyle Eş-Şebab'ı reddetmesini beklemek gerçekçi görünmemektedir. Yıllardır çok zor şartlar altında yaşayan Somali halkı için esas olan barış, istikrar ve

ekonomik refah olup, Eş-Şebab, aşırılıkçı yönlerine rağmen, halkın bu yöndeki beklentilerini Federal Hükümete nazaran daha başarılı şekilde karşılayabilmektedir.

Kontrolündeki yerlerde sert bir İslami yönetim tesis etse de halk Eş-Şebab yönetiminden ne beklemesi gerektiğini bilmektedir. Eş-Şebab'ın kontrolü altındaki bölgelerde çatışma yaşanmamakta, suç oranı ve yolsuzluk düşmekte, belli kamu hizmetleri başarılı şekilde halka ulaştırılabilmektedir. Anılan örgütün saflarına katılım, düzenli bir gelir anlamına gelmektedir. Halkın bir kısmı Eş-Şebab'ı, halefi UIC'nin iç savaş sonrası sağladığı görece istikrarla anmaktadır.

Dolayısıyla herhangi bir yargıya varmadan önce, durumun Somali halkının perspektifinden ele alınması gerekmektedir. Somali halkının en azından bir kısmının, herhangi bir ideolojik tutum benimsemeksizin, kendilerine daha çok fayda sağlayacağı inancıyla, ehven-i şer olarak gördüğü tarafı desteklemek durumunda kalabileceği de dikkate alınmalıdır. Esasen Eş-Şebab'a verilen destek, Eş-Şebab'ın başarısının değil, Federal Hükümetin başarısızlığının sonucudur.

İşin bir diğer boyutu da siyasi istikrarsızlıklardır. Merkezi otoritenin zayıf olduğu Somali'de, farklı güç odakları arasındaki anlaşmazlıklar, Eş-Şebab'la mücadeleye odaklanılmasını engellemekte ve kısıtlı kaynakların güç çatışmalarında harcanmasına neden olmaktadır.

Ulusal bilincin klan aidiyetine göre zayıf kaldığı Somali'de, klanlar arası güç dengeleri büyük önem taşımaktadır. Klanlar arasındaki çatışmalar toplumda önemli çatlaklara neden olmakta, bu çatlakları onaracak güçlü bir adalet sisteminin yokluğunda, zayıf klanlar, güçlü olanlara karşı destek arayışına girmektedir. Bu çerçevede zayıf

klanlar, Eş-Şebab'ı güçlü klanlara karşı bir denge unsuru olarak değerlendirmektedir. Klanlar arasındaki güç dengesinden amaçları çerçevesinde istifade eden Eş-Şebab, bu şekilde çeşitli klanların desteğini kazandığı gibi, ayrıca asker toplama faaliyetlerini de küstürülen klanlar üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Dolayısıyla, Eş-Şebab'la mücadelede yeni bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bir yandan Eş-Şebab'la askeri mücadele sürdürülürken, diğer yandan da Federal Hükümet'in halk nezdindeki güvenilirliği ve prestijini artıracak ve Eş-Şebab'ın bu alanlardaki göreceli üstünlüğünü kırarak politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

İlk aşamada, Federal Hükümet'in güvenilirliğini sarsan ve gerektiği şekilde işlemlerini engelleyen yolsuzluğa karşı sert önlemler alınması şarttır. Yolsuzluk ortadan kaldırılamadığı sürece, halkın güvenine dayalı bir devlet sisteminin oluşturulması mümkün değildir.

Bunun yanısıra, halka kamu hizmetleri ulaştırılması elzem olup, bu alanda güvenlik ve adalet hizmetlerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Yalnızca yolsuzluğun giderilmesiyle dahi, bu alanda önemli ilerleme kaydedilebilecektir. Bir kamu hizmeti olarak, ülke genelinde güvenliğin sağlanması Eş-Şebab'ın nüfuz edebileceği bölgeleri sınırlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda kendisini finanse etmek için gerekli kaynakların da daralmasına yol açacaktır. Eş-Şebab'ın Federal Hükümet kontrolündeki şehirlerde bulunan şahıs ve şirketlerden haraç ve vergi almasının engellenmesi, atılabilecek ilk adım olabilir. Adalet hizmetlerinin, yolsuzluktan uzak ve hakkaniyetli şekilde halka ulaştırılması ise, Federal Hükümet'in halk nezdindeki prestijine katkı sağlayacaktır.

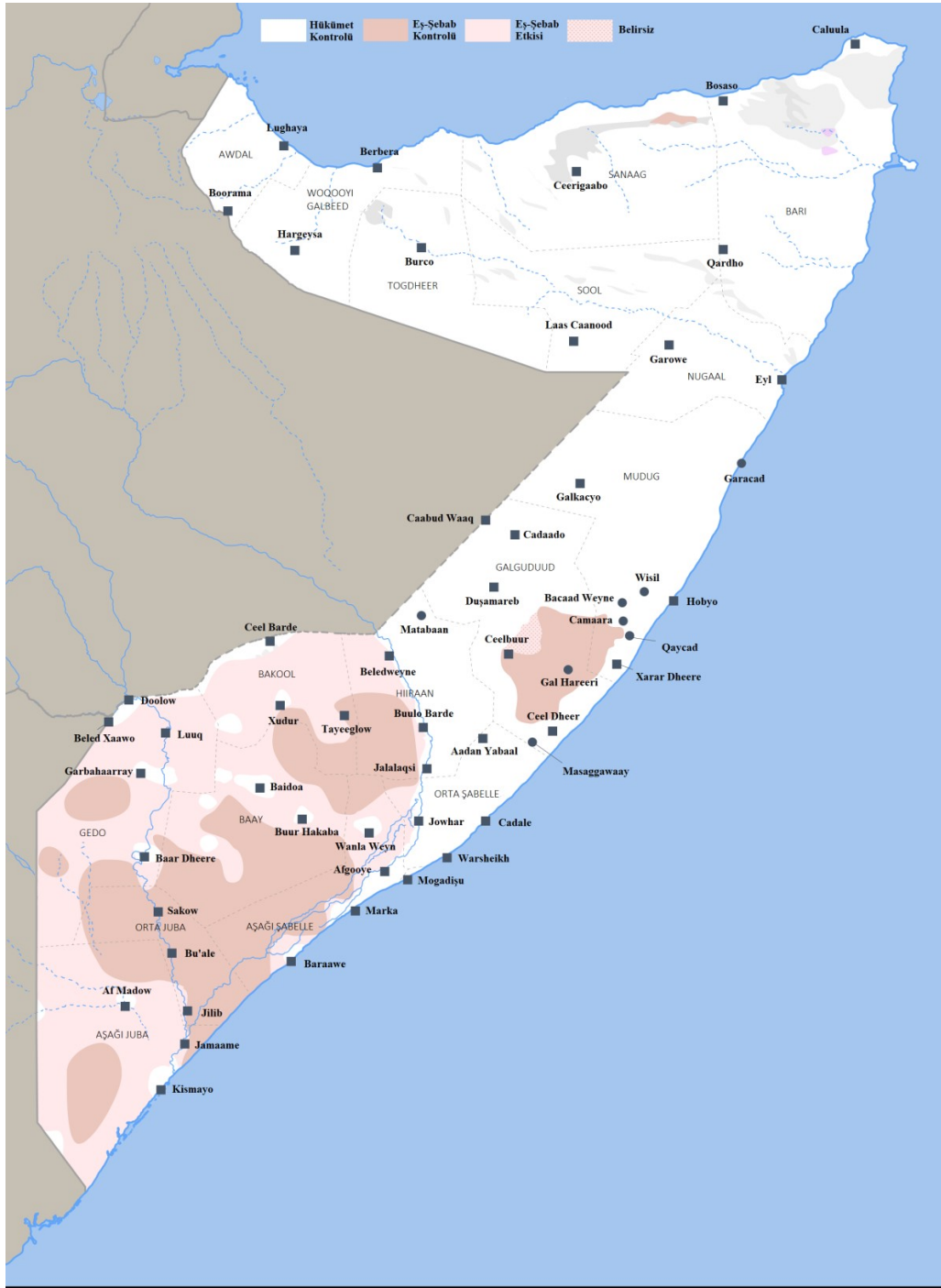
Üzerinde durulması gereken bir diğer husus kuşkusuz ekonomidir. Geliri, Federal Hükümetle kıyaslanabilir seviyede olan Eş-Şebab, halk için önemli bir istihdam kaynağı teşkil etmektedir. Ülkedeki yaygın yoksulluk ve işsizlik dikkate alındığında, bir istihdam kaynağı olarak değerlendirilen Eş-Şebab'a katılımlar, salt ideolojik bir tercih olarak görülmemeli, ekonomik temelli zorunlu bir seçim olabileceği de dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla, kısa vadede mümkün görünmese de, uluslararası toplumun da desteğiyle, ülke çapında yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalara hız verilmesi gerekmektedir. Ayrıca ihtiyaç sahiplerine insani yardım ulaştırılması ve ülke çapında sürdürülebilir kalkınma projeleri geliştirilmesi Eş-Şebab'ın asker toplayabileceği havuzun daraltılması açısından da faydalı olacaktır.

İstikrarsızlıklar Afganistan'da Taliban'a karşı mücadeleyi nasıl akamete uğrattıysa, benzer şekilde Somali'de de Eş-Şebab'a karşı mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede, tarihsel olarak zayıf olan merkezi otoritenin güçlendirilmesi, farklı güç odaklarından kaynaklanan istikrarsızlıkların önlenmesini ve Federal Hükümet tarafından alınan kararların ülke çapında etkin şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.

Somali'de istikrarsızlıklar siyasi alanla sınırlı kalmayarak klan çizgileri temelinde bölünen topluma da sirayet etmekte ve toplumda derin fay hatları yaratmaktadır. Bu fay hatları ise toplumu Eş-Şebab'ın suistimaline açık hale getirmektedir. Bunun önlenmesi için, klanların Somali siyasetine biri kazanırken diğerinin kaybedeceği inancına dayalı sıfır toplamı oyun merceğinden bakmamasını sağlayacak yeni bir anlayış geliştirilmesi gerekmektedir. Bu anlayış ise ancak ulusal bilincin güçlendirilmesiyle mümkün olabilir. Ayrıca, klanlar arasındaki anlaşmazlıklara müdahale edecek güçlü ve güvenilir bir adalet sisteminin varlığı da çatışma ve istikrarsızlıkların önlenmesi açısından önemlidir.

Giriş'te yapılacağı söylendiği üzere, bu tezde kaynak olarak kitaplar, makaleler ve raporlardan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ortaya konan argümanların güncel gelişmelerle desteklenebilmesi için, yerel basında yer alan haberlerden istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, yazarın Somali ve Afganistan'daki görevleri sırasında edindiği tecrübeler, özellikle neden sonuç ilişkilerinin ortaya konması açısından faydalı olmuştur. Bununla birlikte, Somali halkının Federal Hükümet ve Eş-Şebab hakkındaki kanaatlerine dair anket çalışmalarına dayanan sayısal verilere ulaşamaması bu tezin en büyük eksiğidir. Özellikle yerel düşünce kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar, halkın yaklaşımları hakkında belli ölçüde fikir verse de halkın nabzını tutup güvenilir sayısal veriler sağlayan kayda değer herhangi bir kaynağa ulaşamamıştır. Halkın Federal Hükümet ve Eş-Şebab'a yaklaşımına dair BM tarafından yapılan bir çalışma bulunmakla birlikte (Birleşmiş Milletler Somali Yardım Misyonu, 2017), yalnızca Somali'nin üç büyük şehrinde gerçekleştirildiği ve Eş-Şebab'ın kontrolündeki bölgelerde yaşayan halkın görüşlerini yansıtmadığı için sözkonusu çalışmanın yanıltıcı olabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, halkın gerçek fikirlerinin anlaşılabilmesini teminen, Merkezi Hükümet ve Eş-Şebab kontrolündeki şehirleri ve kırsal bölgeleri kapsayan bir anket çalışması yapılması, Somali kamuoyunun eğilimleri hakkında çok daha sağlıklı bilgi sağlayacaktır.

Harita-2: Eş-Şebab kontrol haritası

(Goobjoog, 2024)

Harita-4: Afganistan etnik dağılım haritası

(Avustralya Hükümeti Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı, 2022, s. 1)

II. TABLOLAR

Tablo-1: Kırılğan Devletler İndeksi2024 yılı sıralaması

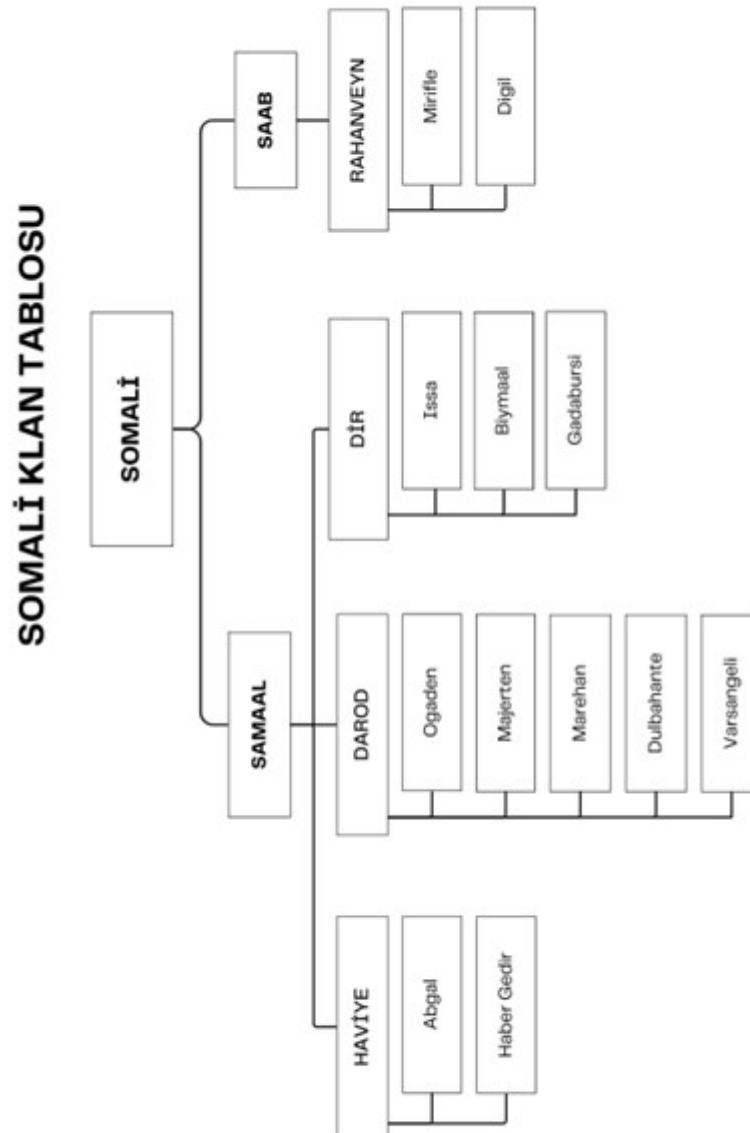
Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan
1	Somali	111,3	61	Gambiya	76,1	121	Yunanistan	54,7
2	Sudan	109,3	62	Tanzanya	75,7	122	Kıbrıs	54,1
3	Güney Sudan	109,0	63	Kolombiya	75,6	123	Brunei	53,9
4	Suriye	108,1	64	Filipinler	75,1	124	Botsvana	53,6
5	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	106,7	65	Guatemala	74,9	125	Trinidad ve Tobago	53,5
6	Yemen	106,6	66	Kırgız Cumhuriyeti	74,9	126	Malezya	53,1
7	Afganistan	103,9	67	Doğu Timor	74,8	127	Antigua ve Barbuda	51,9
7	Orta Afrika Cumhuriyeti	103,9	68	Lesotho	74,6	127	Grenada	51,9
9	Haiti	103,5	69	Ürdün	74,3	129	İsrail	51,5
10	Çad	102,7	70	Senegal	74,2	130	Romanya	51,0
11	Myanmar	100,0	71	Laos	73,8	130	Seyşeller	51,0
12	Etiyopya	98,1	72	Azerbaycan	72,8	132	Moğolistan	50,7
13	Filistin	97,8	73	Tacikistan	72,8	133	Bulgaristan	49,4
14	Mali	97,3	74	Benin	72,5	134	Kuveyt	49,3
15	Nijerya	96,6	75	Hindistan	72,3	135	Bahamalar	48,0
16	Libya	96,5	76	Peru	72,0	136	Panama	47,7
17	Gine	96,4	77	Bosna Hersek	71,0	137	Umman	47,4
18	Zimbabve	95,7	78	Brezilya	70,3	138	Macaristan	46,2
19	Nijer	95,2	79	Gabon	70,2	139	Hırvatistan	45,9
20	Kamerun	94,3	80	Güney Afrika	69,6	140	Barbados	44,7
21	Burkina Faso	94,2	81	Bolivya	69,4	141	ABD	44,5
22	Ukrayna	93,1	82	Gürcistan	69,3	142	Arjantin	44,2
23	Lübnan	92,7	83	Meksika	69,0	143	İspanya	44,0
24	Burundi	92,6	84	Fas	68,8	144	Polonya	41,7

25	Mozambik	92,5	85	Belarus	68,7	145	Letonya	41,4
26	Eritre	92,1	86	El Salvador	68,7	146	Şili	41,1
27	Pakistan	91,7	87	Cezayir	68,6	146	İtalya	41,1
28	Uganda	91,1	88	SãoTomé ve Príncipe	68,5	148	Birleşik Krallık	40,8
29	Kongo Cumhuriyeti	90,2	89	Ermenistan	68,1	149	Katar	39,8
30	Venezuela	89,0	90	Ekvador	68,0	150	Kosta Rika	39,4
31	Irak	88,6	91	Sırbistan	67,8	151	Mauritius	37,8
32	Gine-Bissau	88,4	92	Tunus	67,2	152	Çekya	37,7
33	Sri Lanka	88,2	93	Mikronezya	66,9	153	Litvanya	37,4
34	Moritanya	87,0	94	Fiji	66,4	154	Estonya	36,5
35	Liberya	86,9	95	Tayland	66,2	155	Slovakya	35,3
36	Kenya	86,5	96	Özbekistan	64,8	156	BAE	34,7
37	Bangladeş	85,9	97	Moldova	64,7	157	Uruguay	33,7
38	Angola	85,6	98	Butan	64,5	158	Malta	31,1
39	Fildişi Sahili	85,3	99	Çin	64,4	159	Belçika	30,3
40	Kuzey Kore	84,9	100	Bahreyn	64,2	160	Japonya	30,2
41	Türkiye	84,0	101	Samoa	63,9	161	Güney Kore	29,8
42	Ekvator Ginesi	83,7	102	Endonezya	63,7	162	Fransa	28,3
43	İran	82,9	103	Suudi Arabistan	63,2	163	Slovenya	26,1
44	Mısır	82,8	104	Türkmenistan	62,2	164	Portekiz	25,9
45	Sierra Leone	82,6	105	Paraguay	61,5	165	Singapur	25,4
46	Ruanda	81,8	106	Gana	60,8	166	Almanya	24,0
47	Komorlar	81,7	107	Maldivler	60,3	167	Avusturya	23,1
48	Cibuti	81,6	108	Dominik Cumhuriyeti	60,2	168	İsveç	20,6
49	Rusya	81,6	109	Jamaika	59,3	169	Avustralya	19,6
50	Zambiya	81,2	109	Namibiya	59,3	170	Hollanda	19,5
51	Togo	81,1	111	Guyana	59,2	171	Lüksemburg	18,7
52	Malavi	80,5	112	Küba	59,1	172	Kanada	18,6
53	Madagaskar	79,8	113	Surinam	58,8	173	İrlanda	18,6

54	Papua Yeni Gine	78,8	114	Makedonya	58,1	174	İsviçre	16,2
55	Kamboçya	78,6	115	Kazakistan	57,8	175	Danimarka	15,9
56	Honduras	78,1	116	Yeşil Burun Adaları	57,2	175	Yeni Zelanda	15,9
57	Nepal	78,0	117	Belize	57,0	177	İzlanda	15,2
58	Esvatini	77,6	118	Karadağ	56,9	178	Finlandiya	14,3
59	Solomon Adaları	77,6	119	Vietnam	56,2	179	Norveç	12,7
60	Nikaragua	76,7	120	Arnavutluk	55,9			

(The Fund for Peace, 2024)

Tablo-2: Somali klan tablosu

(Gundel, 2006, s. 12-14)

KAYNAKÇA

Abdullahi, A. (2017), *Making Sense of Somali History (Volume One)*, Adonis and Abbey Publishers.

World Bank (2021), *Afghanistan Development Update, April 2021*, World Bank Publications.

Ağaoğulları, M. A. (2015), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (1991), *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi.

Akseer, T. & Rieger, J. (2019), *A Survey of the Afghan People: Afghanistan in 2019*, The Asia Foundation.

Al Jazeera, *Timeline: US military presence in Afghanistan* (Erişim tarihi: 8 Kasım 2024), Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2019/9/8/timeline-us-military-presence-in-afghanistan>

Ali, H. Y. (2018), Youth Radicalization: Causes, Consequences and Potential Solutions, Keating, M. & Waldman, M. (Ed.), *War and Peace in Somalia: National Grievances, Local Conflict and Al-Shabaab*, (s. 329-338), New York, Oxford University Press.

The White House (2002), *The National Security Strategy* (Erişim tarihi: 10 Kasım 2024), Erişim adresi: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

Amiri, R., & Jackson, A. (2022), *Taliban Taxation in Afghanistan (2006-2021)*, Brighton, Institute of Development Studies.

AMISOM (2014), *Joint security update on Operation Indian Ocean by Somali Government and AMISOM* (Erişim tarihi: 14 Aralık 2024), Erişim adresi:

<https://amisom-au.org/2014/10/joint-security-update-on-operation-indian-ocean-by-somali-government-and-amisom/>

Arslanlı, M. N.& Eryücel, E. (2011). Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri,*Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2011 15 (2): 1-20.

Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade (2022),*DFAT Thematic Report on Political and Security Developments in Afghanistan (August 2021 to January 2022)*(Erişim tarihi: 10 Şubat 2025),Erişim adresi:<https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/country-information-report-afghanistan.pdf>

Bacon, T. (2022),*Inside the Minds of Somalia's Ascendant Insurgents: An Identity, Mind, Emotions and Perceptions Analysis of Al-Shabaab*, George Washington University Program of Extremism.

Bahadur, J. (2022),*Terror and Taxes: Inside al-Shabaab's Revenue-Collection Machine*, Global Initiative Against Transnational Crime.

Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*,New Jersey: Princeton University Press.

Barrett, R. (2018). Can Al-Shabaab Deliver? Reality and Rhetoric in the Struggle for Power. Keating, M.&Waldman, M.*War and Peace in Somalia: National Grievances, Local Conflict and Al-Shabaab* (s. 359-367), New York:Oxford University Press.

BBC News,*Somali Forces End Day-Long Mogadishu Siege* (Erişim tarihi: 8 Mart 2025), Erişim adresi:<https://www.bbc.com/news/world-africa-47412700>

Beck, C. J. (2015), *Radicals, Revolutionaries, and Terrorists*, John Wiley & Sons.

Beyaz Saray, *Remarks by President Biden on the Way Forward in Afghanistan* (Erişim tarihi 21 Aralık 2024),Erişim adresi: <https://www.whitehouse.gov/briefing->

room/speeches-remarks/2021/04/14/remarks-by-president-biden-on-the-way-forward-in-afghanistan/

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı Kararı (20 Aralık 2001),
S/RES/1386

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1744 sayılı Kararı (21 Şubat 2007),
S/RES/1744

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 751 sayılı Kararı (24 Nisan 1992),
S/RES/751

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 794 sayılı Kararı (3 Aralık 1992),
S/RES/794

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 814 sayılı Kararı (26 Mart 1993),
S/RES/814

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2022), *Human Development Report 2021-22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World*, New York.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2024), *Human Development Report 2023-24: Breaking the gridlock: Reimagining Cooperation in a Polarized World*, New York.

Birleşmiş Milletler Somali Yardım Misyonu (UNSOM) (2017), *Countering Al-Shabaab Propaganda and Recruitment Mechanisms in South Central Somalia*.

Bishara, Azmi (2015, May), On Extremism, *Siyasat Arabia*, 14, s. 8-15.

Bötticher, A. (2017), Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism, *Perspectives on Terrorism*. 11 (4), s. 73-77.

Brooks, R. E. (2005), Failed states or the state as failure?, *University of Chicago Law Review*, 72 (4), s. 1159-1196.

Bruton, B.E. and Williams P.D. (2014),*Counterinsurgency in Somalia: Lessons from the African Union Mission in Somalia, 2007-2013*,Florida:The JSOU Press.

Call, C. T. (2008),The fallacy of the 'Failed State',*Third World Quarterly*, 29(8),s. 1491- 1507.

Cassanelli, L. V. (1982),*The Shaping of Somali Society: Reconstructing the History of a Pastoral People, 1600-1900*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Coggins, B. L. (2015),Does State Failure Cause Terrorism? An Empirical Analysis (1999–2008), *Journal of Conflict Resolution*, 455-484.

Cordesman, A. H. (2021),*The Reasons for the Collapse of Afghan Forces*, Center for Strategic and International Studies.

Crenshaw, M. (1981), The Causes of Terrorism,*Comparative Politics*,13,s. 379-399.

Crouch, J., & Ali, A. (2018). Community Perspectives Towards Al-Shabaab: Sources of Support and the Potential for Negotiations, Keating, M.& Waldman,M. (Ed.),*War and Peace in Somalia: National Grievances, Local Conflict and Al-Shabaab* (s. 449-459), New York:Oxford University Press.

Dhaysane, M. (2024), *Clan conflicts have displaced nearly 150,000 people in Somalia: UN* (Erişim tarihi: 8 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/en/africa/clan-conflicts-have-displaced-nearly-150-000-people-in-somalia-un/3302193>

Dixon, N. (2001),*How the CIA created Osama bin Laden*(Erişim tarihi: 12 Kasım 2024),Erişim adresi: <https://www.greenleft.org.au/content/how-cia-created-osama-bin-laden>

Dorransoro, G. (2009),*The Taliban's Winning Strategy in Afghanistan*, Carnegie Endowment for International Peace.

European Union Agency for Asylum (2022), *Country Guidance: Somalia*.

Fisher, M. (2018), *Why Attack Afghan Civilians? Creating Chaos Rewards Taliban*, The New York Times, (Erişim tarihi: 21 Aralık 2024) Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2018/01/28/world/asia/afghanistan-taliban-kabul-attacks.html>

Federal Government of Somalia Ministry of Finance (2024), *End-Year Budget Fiscal Performance Report For Fiscal Year 2023*.

TheFundforPeace, *Indicators* (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024), Erişim adresi: <https://fragilestatesindex.org/indicators/>

The Fund for Peace, *Fragile States Index* (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024), Erişim adresi: <https://fragilestatesindex.org/global-data/>

Gabobe, M. (2025), *African Union Peacekeepers in Somalia Accused of Widespread Abuse*, The New Humanitarian, (Erişim tarihi: 15 Ocak 2025) Erişim adresi: <https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2025/03/12/african-union-peacekeepers-somalia-accused-widespread-abuse>

Garowe Online (2025), *Clan Revenge Killings Prompt Troop Withdrawal from Al-Shabaab Frontlines* (Ocak 21, 2025), Erişim adresi: <https://garoweonline.com/en/news/somalia/clan-revenge-killings-prompt-troop-withdrawal-from-al-shabaab-frontlines>

Gibbs, J. P. (1989), Conceptualization of terrorism, *American Sociological Review*, 54(3), s.329–340.

Giustozzi, A. (2012), Hearts, Minds, and the Barrel of a Gun: The Taliban's Shadow Government, *PRISM*, s. 71-80.

Giustozzi, A. (2022). *The Taliban at War, 2001-2021*, Londra: Hurst Publishers.

Goldstone, J. A., Gurr, T. R. & Harff, B. (2000), *State Failure Task Force Report: Phase III Findings*.

Goobjoog (2024),*Liberation War on Al-Shabaab*(Erişim tarihi: Mart 17, 2025),
Erişim adresi: <https://graphics.goobjoog.com/somalia-war-on-al-shabaab>

Goodson, L. P. (2001),*Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban*,University of Washington Press.

Gopal, A. (2010), The Battle for Afghanistan: Militancy and Conflict in Kandahar,*New America Foundation*, s. 1-44.

Gros, J.-G. (1996), Towards a Taxonomy of Failed States in the New World Order: Decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti,*Third World Quarterly*, 17,s. 455-471.

Gundel, J. (2006),*The predicament of the 'Oday': The role of traditional structures in security, rights, law and development in Somalia*.

Gurr, T. R. (2016),*Why Men Rebel*, New York:Routledge.

Hansen, S. J. (2013),*Al-Shabaab in Somalia: the History and Ideology of a Militant Islamist Group, 2005-2012*, Oxford University Press.

Haque, I. U. (2023),*Corruption, Ghost Soldiers and Unravelling of ANDSF*, The Express Tribute (Erişim tarihi: 7 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://tribune.com.pk/story/2416048/corruption-ghost-soldiers-and-unravelling-of-andsf>

Helman, G. B., & Ratner, S. R. (1992), Saving Failed States,*Foreign Policy*,89,Winter 92/93,3-20.

Heywood, A. (2004). *Political Theory: An Introduction, Üçüncü Baskı*,New York: Palgrave Macmillan.

Heywood, A. (2013),*Politics, Dörcüncü Baskı*, Palgrave Macmillan.

Hiiraan Online (2018),*Committee: 587 Dead in Oct 14 Terror Attack* (Erişim tarihi: 24 Aralık 2024), Erişim adresi:

https://hiiraan.com/news4/2018/Mar/157047/committee_587_dead_in_oct_14_terror_at_tack.aspx

Hillgruber, C. (1998), The Admission of New States to the International Community, *European Journal of International Law*, s. 491-509.

Hiraal Institute (2020), *A Losing Game: Countering Al-Shabaab's Financial System*.

Hiraal Institute (2018), *Taming the Clans: Al-Shabab's Clan Politics*.

Hiraal Institute (2018), *The Fighters Factory: Inside Al-Shabaab's Education System*.

Hoehne, M. V. & Gaas, M. H. (2022), Political Islam in Somalia: From Underground Movements to the rise and continued resilience of Al Shabaab, Bach, J.-N. & Abbink, J. (Ed), *Routledge Handbook of the Horn of Africa* (s. 411-427), Routledge.

Hoffman, B. (2006), *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press,
Horn Observer (2024), *Al-Shabaab's Ambitions Post-AU Withdrawal: Islamic Govt and Continued Violence* (Erişim tarihi: 20 Ekim 2024) Erişim adresi: <https://hornobserver.com/articles/2796/Al-Shabaabs-Ambitions-Post-AU-Withdrawal-Islamic-Govt-and-Continued-Violence>

Horowitz, D. L. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Londra: University of California Press.

Howard, T. (2014), *Failed States and the Origins of Violence*, New York: Routledge.

Ibrahim, A. (2018), The Sharia Courts of Mogadishu: Lessons for Peace and Reconciliation. Keating, M. & Waldman, M., *War and Peace in Somalia: National Grievances, Local Conflict and Al-Shabaab* (s. 147-155), New York: Oxford University Press.

Independence of Somalia, A/4402, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 11 Temmuz 1960

Ignatieff, M. (2002), *Intervention and State Failure, Dissent*, s. 115 -123.

International Monetary Fund, *GDP per capita, current prices* (Erişim tarihi:14 Aralık 2024),Erişim adresi:
<https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO>
WORLD

Jackson, A. (2021),*Negotiating Survival: Civilian - Insurgent Relations in Afghanistan*, New York: Oxford University Press.

Jackson, A. & Weigand, F. (2019), The Taliban's War for Legitimacy in Afghanistan. *Current History*, s. 143-148.

Jackson, R. H. & Rosberg, C. G. (1982), Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and Juridical in Statehood,*World Politics*, s. 1-24.

John, J. D. (2008), *Conceptualising the Causes and Consequences of Failed States: A Critical Review of the Literature*, Crisis States Research Centre.

Kapani, M. (2015),*Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi.

Karakoç-Dora, Z. (2021),The US-led “War on Terror” in Afghanistan: 2001-2021,*Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 172-185.

Kundnani, A. (2021), Radicalisation: The Journey of a Concept,*Race & Class*, s. 3-26.

Kusow, A. M. (1994), The Genesis of the Somali Civil War: A New Perspective,*Northeast African Studies*, s. 31-46.

Lambach, D.& Debiel, T. (2007),*State Failure Revisted I: Globalization of Security and Neighborhood Effects*, Institute for Development and Peace.

Landinfo (2017),*Afghanistan: Recruitment to Taliban*.

Lewis, I. (2008), *Understanding Somalia and Somaliland*, New York: Columbia University Press.

Letter dated 10 October 2022 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolution 751 (1992) concerning Somalia addressed to the President of the Security Council, S/2022/754, 10 Ekim 2022.

Letter dated 19 May 2020 from the Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1988 (2011) addressed to the President of the Security Council, S/2020/415, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 27 Mayıs 2020.

Letter dated 7 November 2018 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 751 (1992) and 1907 (2009) concerning Somalia and Eritrea addressed to the President of the Security Council, S/2018/1002, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 9 Kasım 2018

Lipset, S. M. & Raab, E. (1970), *The Politics of Unreason: Right Wing Extremism in America, 1790-1977*, Londra: Heinemann Educational Books Ltd.

Lizardo, O. (2008), Defining and Theorizing Terrorism: A Global Actor-Centered Approach, *Journal of World-Systems Research*, s. 91-118.

Lewis, I. M. (1988), *A Modern History of Somalia: Nation and State in the Horn of Africa*, Londra: Westview Press.

Lyons, T., & Samatar, A. I. (1995), *Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*, Washington D.C.: The Brookings Institution.

Maizland, L. (2020), *U.S.-Taliban Peace Deal: What to Know*, Council on Foreign Relations, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2024), Erişim adresi: <https://www.cfr.org/backgrounder/us-taliban-peace-deal-agreement-afghanistan-war>

Marchal, R. (2018), Motivations and Drivers of Al-Shabaab., Keatings, M. & Waldman, M., *War and Peace in Somalia: National Grievances, Local Conflict and Al-Shabaab* (s. 309-3017), Oxford University Press.

Marina, O., & Stefan, M. (2004), *States at Risk and Failing States*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Maruf, H. & Joseph, D. (2018). *Inside Al-Shabaab: The Secret History of Al-Qaeda's Most Powerful Ally*, Indiana; Indiana University Press.

Matta, B. (2011), *Tribal Disputes in Afghanistan Benefits Taliban*, Voice of America (Erişim tarihi: 12 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://www.voanews.com/a/tribal-dispute-in-afghanistan-benefits-taliban-131515658/168097.html>

Middle East Eye (2023), *Afghanistan's economy close to collapse with 85 percent of people in poverty: UN* (Erişim tarihi: 7 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.middleeasteye.net/news/afghanistan-economy-brink-collapse-85-percent-living-poverty>

Midlarsky, M. I. (2011), *Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond*, New York: Cambridge Press.

Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü (2023), *Afganistan Siyasi Haritası* (Erişim tarihi: 19 Mart 2025), Erişim adresi <https://www.harita.gov.tr/urun/afganistan-siyasi-haritasi/562>

Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü (2023), *Somali Siyasi Haritası* (Erişim tarihi: 17 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.harita.gov.tr/urun/somali-siyasi-haritasi/558>

Moskalenko, S., & McCauley, C. (2009), Measuring Political Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism, *Terrorism and Political Violence*, s. 239-261.

Mubarak, M., & Jackson, A. (2023), *Playing the Long Game: Exploring the Relationship Between Al-Shabab and Civilians in Areas Beyond State Control*, Hiraal Institute.

Neumann, P. (2008), *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence, London, 17–18 January 2008*, Londra: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.

Neumann, P. R. (2010), *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR).

Oxford English Dictionary:
<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=radical> (Son erişim 23 Mart 2025).

Paravicini, G. (2024), *Somalia will defend itself if Ethiopia seals 'illegal' port deal, president says*, *Reuters* (Erişim tarihi: 17 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://www.reuters.com/world/africa/somalia-will-defend-itself-if-ethiopia-seals-illegal-port-deal-president-says-2024-02-23/>

Patrick, S. (2007), "Failed" States and Global Security: Empirical Questions and Policy Dilemmas, *International Studies Review*, s. 644-662.

Question of the Disposal of the Former Italian Colonies, A/RES/289, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 23 Kasım 2024

Rashid, A. (2010), *Taliban*, Londra: I.B.Tauris & Co Ltd.

Rotberg, R. I. (2003), *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.

Runion, M. L. (2007), *The History of Afghanistan*, Londra: Greenwood Press.

Ruttig, T. (2012), How Tribal Are the Taliban? Bahsir S. & Crews, R. D, *Under the Drones* (s. 102-135), Harvard University Press.

Safi, M., & Makoi, A. M. (2020), *Blasts in Afghanistan as presidential rivals hold oath ceremonies*, The Guardian (Erişim tarihi: 20 Ocak 2025), Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/09/blasts-afghanistan-presidential-rivals-abdullah-abdullah-ghani-oath-ceremonies>

Saif, S. K. (2020, Ocak 23), *Afghan parliament approves \$5.5B annual budget*, Anadolu Ajansı (Erişim tarihi 7 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/afghan-parliament-approves-55b-annual-budget/1710577>

Saikal, A. (2004), *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, Londra: I.B.Tauris & Co Ltd.

Samatar, A. I. (1988), *Socialist Somalia: Rhetoric and Reality*, Londra: Zed Books Ltd.

Sayıcı, N., & Güngör, C. (2023), *Ulus Devlet Tarih Sahnesine Neden Geç Çıktı? Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, s. 62-87.

Schmid, A. P. (2013), *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, Lahey: The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper.

Shabelle Media Network(2024), *American Official Confirms to Shabelle TV that the US Stopped Food Rations to Danab Forces*, Shabelle Media Network (Erişim tarihi 7 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://shabellemedia.com/american-official-confirms-to-shabelle-tv-that-the-us-stopped-food-rations-to-danab-forces/>

Shabelle Media Network (2024), *Madobe Calls for Urgent Meeting with Federal MPs Amid Jubaland-Villa Somalia Tensions*, Shabelle Media Network (Erişim tarihi:

22Mart 2025),Erişim adresi: <https://shabellemedia.com/madobe-calls-for-urgent-meeting-with-federal-mps-amid-jubaland-villa-somalia-tensions/>

Shams, S. (2021, Ağustos 17), *Why the Afghan army folded to the Taliban*, Deutsche Welle (Erişim tarihi:8 Kasım 2024),Erişim adresi: <https://www.dw.com/en/why-the-afghan-army-folded-to-the-taliban/a-58889507>

Silva, M. (2014),*State Legitimacy and Failure in International Law*, Leiden: Martinus Nijhoff.

Smith, S. S. (2020),*Service Delivery in Taliban-Influenced Areas of Afghanistan*,US Institute of Peace.

Somali Dialogue Platform&Somali Public Agenda (2023),*The Role of 4.5 in Democratization and Governance in Somalia*, Rift Valley Institute.

Somali Guardian (2024),*Former Somali petroleum minister blames dismissal on rift with president* (Erişim tarihi: 21 Ocak 2025), Erişim adresi: <https://somaliguardian.com/news/somalia-news/former-somali-petroleum-minister-blames-dismissal-on-rift-with-president/>

Somali Guardian (2024), *Somalia's army suffers defeat in Raskamboni battle as Jubaland forces claim victory*(Erişim tarihi 14 Aralık 2024),Erişim adresi: <https://somaliguardian.com/news/somalia-news/somalias-army-suffers-defeat-in-raskamboni-battle-as-jubaland-forces-claim-victory/>

Somali Guardian (2024), *Jubaland cuts ties with Somalia's govt as dispute escalates*, Somali Guardian (Erişim tarihi: 22 Mart 2025), Erişim adresi: <https://somaliguardian.com/news/somalia-news/jubaland-cuts-ties-with-somalias-govt-as-dispute-escalates/>

Sönmez, G., Bozbaş, G.& Konuşul, S. (2020), Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 59-77.

Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (2022), *Why the Afghan Government Collapsed*.

Statista (2025), *Somalia: Unemployment rate from 2004 to 2023* (Erişim tarihi: 8 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/808953/unemployment-rate-in-somalia/>

Statista (2025), *Afghanistan: Unemployment rate from 2013 to 2023* (Erişim tarihi: 8 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/808214/unemployment-rate-in-afghanistan/>

The World Bank (2022), *Somalia Economic Update*.

Tilly, C. (2004), *Terror, Terrorism, Terrorists*, *Sociological Theory*, 5-13.

Tolo News (2019), *Security Heads In Balkh For Talks On Recent Tensions* (Erişim tarihi: Aralık 14, 2024), Erişim adresi: <https://tolonews.com/index.php/afghanistan/security-heads-balkh-talks-recent-tensions>

Torres, M. M. & Anderson, M. (2004), *Fragile States: Defining Difficult Environments for Poverty Reduction*, United Kingdom Department for International Development.

Transparency International (2021), *Corruption Perception Index* (Erişim tarihi: 2 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>

Trunji, M. (2015), *Somalia: the Untold History 1941-1969*. Leicester: Looch Press.

Türk Dil Kurumu (TDK):

<https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim 23 Mart 2025).

Uluslararası Para Fonu (2020), *GDP per capita, current prices* (Erişim tarihi: 7 Mart 2025), Erişim adresi: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD/AFG/SOM

United Nations Office on Drugs and Crime (2013), *Corruption in Afghanistan: Recent Patterns and Integrity Challenges in the Public Sector* (Erişim tarihi: 9 Aralık 2024), Erişim adresi: https://dataunodc.un.org/sites/dataunodc.un.org/files/microdata/corruption_afghanistan_2013.pdf

Vendrell, F. (2012), *What went wrong after Bonn*, Middle East Institute (Erişim tarihi: 10 Mart 2025), Erişim adresi: <https://www.mei.edu/publications/what-went-wrong-after-bonn>

Voice of Africa (2024), *Puntland Rejects Federal Institutions in Election Reform Dispute* (Erişim tarihi: 20 Ocak 2025), Erişim adresi: <https://www.voaafrica.com/a/puntland-rejects-federal-institutions-in-election-reform-dispute/7550699.html>

Wahab, S. & Youngerman, B. (2010), *A Brief History of Afghanistan*, New York: Infobase Publishing.

Walt, S. M. (2001-2002), Beyond bin Laden: Reshaping U.S. Foreign Policy, *International Security*, s. 56-78.

Ware, G. (1965), Somalia: From Trust Territory to Nation, 1950-1960, *Phylon*, s. 173-185.

Welsh, D. (1993), Domestic Politics and Ethnic Conflict, Brown, M. E, *Ethnic Conflict and International Security* (s. 43-60), New Jersey: Princeton University Press.

Whitlock, C. (2019), *Unguarded Nation*, Washington Post (Erişim tarihi: 7 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/investigations/afghanistan-papers/afghanistan-war-army-police/>

Zartman, W. I. (1995), *Collapsed States: Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, Inc. .

Zerak, F. (2019),*The Occasional Taleban, Institute for War&Peace Reporting*(Erişim tarihi 12 Aralık 2024), Erişim adresi: <https://iwpr.net/global-voices/occasional-taleban>

ÖZET

Bu tezin temel sorunsalı, başarısız devlet vakaları ile aşırılıkçı örgütler arasındaki ilişkinin ne olduğudur. Temel varsayımı ise, devlet başarısızlığının yarattığı koşulların, aşırılıkçı örgütler için uygun ortamı sağladığıdır.

Varsayım, Somali ve Afganistan örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak sınanmıştır. Bu iki ülkenin kültürel ve tarihsel birikiminin devlet başarısızlığının nedenlerini barındırdığı gösterilmiştir. Eş-Şebab ile Taliban'ın bu başarısızlıktan istifadeyle nasıl zemin kazandığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede, öncelikle devlet ve başarısız devlet kavramlarına ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Ardından, Eş-Şebab ve Taliban'ı akademik açıdan en iyi şekilde tanımlayacak ifade araştırılmış, ayrıca devlet başarısızlığı ile aşırılıkçılık arasındaki bağlantıya dair literatürdeki tartışmalara yer verilmiştir.

Somali ve Afganistan'daki devlet başarısızlığının, özellikle yolsuzluk, yoksulluk ve istikrarsızlık olarak ortaya çıktığı gösterilerek, yolsuzluğun neden olduğu eğitim, adalet ve güvenlik alanlarındaki boşluğu iyi değerlendiren Eş-Şebab ve Taliban'ın, her iki ülkedeki yaygın yoksulluk ve istikrarsızlıklardan istifadeyle gelişebilecekleri ve güçlenebilecekleri uygun ortamı buldukları anlatılmıştır. Böylece, temel varsayım kanıtlanmıştır.

Öte yandan, Somali'de yeterli ve güvenilir saha araştırmalarının bulunmaması, bu tezin daha da derinleştirilmesine mani olmuştur.

Anahtar kelimeler: Devlet, Başarısız Devlet, Aşırılıkçılık, Somali, Afganistan.

ABSTRACT

The main problematic of the study is the link between the extremist organizations and the cases of failed states. The main hypothesis is that the conditions created by state failure provide a fertile ground for extremist organizations.

The hypothesis is tested comparatively through the examples of Somalia and Afghanistan. It is shown that the cultural and historical background of both countries contain the reasons for state failure. It has been tried to explain how Al-Shabaab and Taliban gain ground taking advantage of this failure.

In that regard, firstly a literature review is conducted on the concepts of state and failed state. Subsequently, the term that would accurately describe Al-Shabaab and Taliban from an academic perspective is explored and discussions in the literature on the link between state failure and extremism are presented.

It is demonstrated that the state failure in Somalia and Afghanistan manifest itself particularly in the forms of corruption, poverty, and instability, and that Al-Shabaab and the Taliban, who exploited the vacuum in education, justice, and security caused by corruption, found a suitable environment to develop and strengthen by taking advantage of the widespread poverty and instability in both countries. Thus, the basic hypothesis is proven.

On the other hand, the lack of sufficient and reliable academic fieldwork in Somalia prevented the further deepening of this study.

Key Words: State, Failed State, Extremism, Somalia, Afghanistan.